

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Monika ŠNEBERGROVÁ

**Julijana Matanović – komentovaný překlad vybraných
povídek**

**Julijana Matanović – commented translation of selected
short stories**

vedoucí práce:

Mgr. Karel Jirásek, Ph.D.

diplomová práce

2019

Poděkování

Srdečně děkuji Mgr. Karlu Jiráskovi, Ph.D. za jeho cenné odborné rady a připomínky, vedení práce a trpělivost.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 12. 5. 2019

Monika Šnebergrová

Abstrakt:

Diplomová práce se bude věnovat komentovanému překladu vybraných povídek soudobé chorvatské spisovatelky Julijany Matanović z cyklu *Zašto sam vam lagala*. První část diplomové práce se zaměří na představení spisovatelky a její literární tvorby včetně jejího zasazení do kontextu chorvatské literatury. Druhá, stěžejní část práce bude obsahovat samotný překlad vybraných povídek do češtiny. Ve třetí části bude nastíněn proces překladu, budou popsány postupy, použité při překládání. Také zde budou hlouběji analyzovány některé translatologické problémy. Po jazykové stránce bude dílo posuzováno ve srovnání s českými prostředky, součástí diplomové práce by také mělo být srovnání s již existujícím překladem do němčiny.

Abstract:

This theses will pay attention to a commented translation of selected short stories of contemporary Croatian author Julijana Matanović from her storybook *Zašto sam vam lagala*. The first part of the theses will be focused on a introducing of the author and her literary production including her place in the context of Croatian literature. The second, essential, part will contain the translation of the selected short stories into Czech language. In the third part will be sketched the translating process, there will be also described the applied translation methods. Here will be also concretely analysed some translational problems. In the language side, the work will be reviewed with the Czech language possibilities. There would be also the comparison with the already existing German translation of the storybook.

Obsah

Obsah	6
Úvod	8
1. Julijana Matanović a její tvorba v kontextu chorvatské literatury	10
1.1 Julijana Matanović a její dílo	11
1.1.1 Odborná díla, eseje a fejetony	12
1.1.2 Beletristická díla – romány a povídky	13
1.2 Dílo <i>Zašto sam vam lagala</i> v kontextu chorvatské autobiografické prózy	14
2. Originál díla a proces jeho překladu do češtiny – teoretická východiska	18
2.1 Překladatelské postupy	20
2.2 Posuny v překladu a překladatelské transformace	21
2.3 Bezekvivalentní lexikum	25
3. Překlad vybraných povídek díla <i>Zašto sam vam lagala</i> a jejich translatologická analýza	27
3.1 Název díla a vybraných povídek	27
3.2 Reálie	28
3.2.1 Překladatelská strategie	29
3.2.2 Etnografické reálie	30
3.2.2.1 Výrazy, označující pokrmy a nápoje a předměty spojené s jejich přípravou	30
3.2.2.2 Svátky	35
3.2.3 Společensko-politické a historické reálie	35
3.3 Vlastní jména a přídavná jména od nich odvozená	41
3.3.1 Překladatelská strategie	43
3.3.2 Antroponyma	44
3.3.2.1 Jména autentická	44
3.3.2.2 Jména literárních postav	46
3.3.2.3 Jména realistická	47
3.3.3 Toponyma	52
3.3.3.1 Toponyma obecně známá	53
3.3.3.2 Toponyma méně známá, lokální	54
3.3.3.3 Názvy pomístní – názvy ulic, náměstí apod.	55
3.3.3.4 Přídavná jména odvozená od zeměpisných jmen	57
3.3.3.5 Fiktivní toponyma	58
3.3.4 Ostatní názvy	58

3.3.4.1 Názvy uměleckých děl	58
3.3.4.2 Názvy předmětů	59
3.3.4.3 Názvy podniků	60
3.3.4.4 Názvy budov a staveb	61
3.3.4.5 Ostatní názvy	61
3.4 Nestandardní jazykové prvky	62
3.4.1 Nestandardní jazykové prvky – pojem a jejich překlad	62
3.4.2 Dialektismy a regionalismy	64
3.4.3 Hovorové výrazy	70
3.5 Autorský styl a jazyk díla jako celek	77
3.5.1 Styl díla	77
3.5.2 Překladatelská strategie	78
Závěr	83
Seznam použité literatury	86
Příloha 1: ZAŠTO SAM VAM LAGALA, VYBRANÉ POVÍDKY	i
Příloha 2: PŘEKLAD VYBRANÝCH POVÍDEK	xix
Svetr	xix
Kaštan	xxx
Josip	xxxvi
Čítárna	xliv
Lustr	l

Úvod

Spisovatelka Julijana Matanović patří v současné době v Chorvatsku k populárním prozaikům. Jedním z jejích nejznámějších děl je právě její beletristická prvotina, sbírka povídek *Zašto sam vam lagala* z roku 1997. Cílem této diplomové práce je přiblížit českému čtenáři autorčino dílo a především poukázat na příkladu několika vybraných povídek z této sbírky na obtíže překladu současné chorvatské prózy a navrhnout možné způsoby, jak překlad těchto obtížnějších prvků řešit.

Ačkoliv od vzniku díla *Zašto sam vam lagala* uplynulo již dvacet let, pro překlad jsme jej vybrali z několika důvodů. Prvním důvodem byl fakt, že Julijana Matanović je v Chorvatsku poměrně populární, avšak v našem prostředí její dílo ještě nebylo zprostředkováno natolik, jak by si zřejmě zasluhovalo. Román složený z volně navazujících povídek, jež tematizují vzpomínky na autorčino mládí, je svou formou i obsahem dílem, které může pro svoji univerzálnost oslovit širší okruh čtenářů, přičemž silný důraz na chorvatské realie je bezpochyby něčím, co může být pro české čtenáře exotické a přitažlivé. Českému čtenáři byla již zprostředkována některá díla chorvatských spisovatelek (Dubravky Ugrešićové, Ireny Vrkljan ad.), dílo Julijany Matanović se však od této tzv. ženské prózy výrazně liší, což může být pro českého čtenáře taktéž něčím novým.

První část nastíní chorvatskou literární tvorbu devadesátých let 20. století a tvorbu spisovatelky Julijany Matanović. Druhá část se bude věnovat překladu teoreticky a ve třetí, stěžejní části budou podrobně komentovány některé translatologické problémy, které se při překladu povídek vyskytly.

Cílem první části bude nastínit situaci chorvatské literatury v době, kdy dílo *Zašto sam vam lagala* vznikalo, čili v devadesátých letech 20. století. Po krátkém nezbytném úvodu bude představena samotná autorka a její tvorba a proveden stručný rozbor díla *Zašto sam vam lagala*. Jelikož téma chorvatské literatury devadesátých let minulého století není podrobně zpracováno ani v chorvatské literární vědě a prakticky jedinými pracemi o tomto tématu jsou díla Krešimira Bagice, který téma současné chorvatské literatury zpracoval přehledně a systematicky, a Slobodana Prosperova Novaka, jenž ve svém díle *Povijest hrvatske književnosti* popsal dějiny chorvatské literatury od jejího vzniku až po současnost, přičemž současné literatuře je věnován odpovídající prostor, bude se jednat pouze o nástin, který povede k lepšímu pochopení, jaké místo dílo Julijany Matanović v současné chorvatské literární tvorbě zaujímá.

Druhá část se bude věnovat problematice překladu z hlediska teorie. V ní budou nastíněny možné překladatelské postupy, posuny, ke kterým při překladu zejména obtížnějších lexikálních prvků obvykle dochází, a téma tzv. bezekvivalentního lexika, jež představuje jeden z nejvýznamnějších translatologických problémů a jehož jednotlivé případy budeme konkrétně posuzovat ve třetí části. Ve druhé části budou také jmenováni teoretici teorie překladu a jejich pohledy na problematiku překladu, z jejichž děl budeme při překladu a jeho rozboru vycházet. Z českých a slovenských translatologických prací se jedná především o díla Jiřího Levého (*Umění překladu*), Antona Popoviče (*Teória umeleckého prekladu*), Jána Vilikovského (*Preklad ako tvorba*), Dagmar Knittlové (*K teorii i praxi prekladu*) ad. Ze zahraničních translatologických prací posloužily především obsáhlé práce ruských autorů, jejichž výhodou byla nejen blízkost ruštiny a češtiny, ale především velmi podrobné zpracování jednotlivých problémů a množství příkladů z překladů zejména anglické, německé a francouzské beletrie do ruštiny. Jednalo se zejména o práce A. V. Fjodorova (*Основы общей теории перевода*), Ja. I. Reckera (*Теория перевода и переводческая практика*), L. S. Barchudarova (*Язык и перевод*) a o sborník *Вопросы художественного перевода*. Neocenitelnou pomůckou při překladu jednotlivých problematických prvků pak byla zejména monografie bulharských autorů Sergeje Vlachova a Sidera Florina *Непереводимото в превода*. Nelze však opomenout ani práce autorů západoevropských, zejména německých (Norbert Greiner: *Übersetzung und Literaturwissenschaft* ad.), jež se důkladně zabývají především teorií překladu jak z hlediska jazykovědného, tak i literárněvědného, a které jsou nepostradatelné pro získání informací o jednotlivých translatologických teoriích.

Stěžejní částí práce bude třetí část, která se bude věnovat již samotnému překladu pěti povídek z díla *Zašto sam vam lagala*. Tato část bude rozdělena do několika podkapitol podle jednotlivých translatologických problémů, jimž se budou věnovat. Každá podkapitola bude obsahovat teoretické představení daného problematického jevu, překladatelské postupy, jež lze při překladu těchto obtížných prvků použít a příklady daného jevu z originálního textu, jejich český překlad a v případě, kde bylo možné daný problém řešit i více způsoby, i německý překlad. Součástí komentáře pak bude i stručná analýza autorčina stylu.

Příloha práce bude obsahovat jak originály vybraných povídek, tak i jejich český překlad.

Jelikož problematika překladu současné chorvatské prózy do češtiny ještě není podrobně zpracována, měla by tato diplomová práce poukázat na obtížné prvky, s nimiž se lze při překladu současné chorvatské prózy setkat, navrhnout a zdůvodnit možná překladatelská řešení, která mohou být nápomocna i při budoucích překladech z chorvatšiny do češtiny.

1. Julijana Matanović a její tvorba v kontextu chorvatské literatury

Problematiku chorvatské literatury 90. let minulého století a současné chorvatské literatury je poměrně složité shrnout v krátkosti, jelikož ještě není v odborné literatuře, ani v literatuře chorvatské, zcela zpracována a především na ni není pohlíženo zcela nezáujatě. Prakticky jedinými monografiemi, představujícími chorvatskou literaturu posledních let, jsou díla Slobodana Prosperova Novaka *Povijest hrvatske književnosti IV* a Krešimira Bagiće *Uvod u suvremenu hrvatsku književnost*. V této části citujeme především Krešimira Bagiće, jelikož jeho monografie chorvatskou literaturu zasazuje do kontextu tehdejšího společensko-politického dění v Chorvatsku a zároveň přináší stručný, nicméně komplexní pohled na celou chorvatskou literaturu posledních několika desetiletí. Pro naše potřeby je zásadní zde poukázat právě na společensko-politický kontext, v němž dílo Julijany Matanović vznikalo, nikoliv zde provádět detailní literární rozbor tvorby této doby.

Situace první poloviny 90. let 20. století se i pro chorvatskou literaturu nesla ve znamení tehdejších politických událostí: rozpad socialistické Jugoslávie, vznik samostatného Chorvatska a následná občanská válka v letech 1991-1995. V počátečním období mnoho spisovatelů psalo angažovanou literaturu, častými žánry se staly vlastenecké až nacionalistické sloupky a reportáže z válkou zasažených oblastí. Zároveň se v této době do Chorvatska vrátili mnozí emigrantští spisovatelé, jiní významní spisovatelé však naopak kvůli nesouhlasu s tehdejší chorvatskou nacionalistickou politikou do emigrace odešli (D. Ugrišićová, S. Drakulićová, P. Matvejević, S. Šnajder, R. Iveković).

Pro celé desetiletí byla také charakteristická velká pozornost věnovaná jazyku. Chorvatština se dostala do středu pozornosti a jazykovými otázkami se zabývali doslova všichni, od odborníků, přes média a politiky až po obyčejné občany. Jazykovědci řešili především název jazyka, popis chorvatštiny jakožto samostatného jazyka a tvorbu různých jazykových příruček. Již v roce 1991 vyšel Slovník chorvatského jazyka (*Rječnik hrvatskoga jezika*) Vladimira Aniće, zásadní dílo chorvatské lexikografie a významný počín pro budoucí vývoj chorvatštiny. Zájem o lexikografii byl v 90. letech obecně enormní, nicméně většina knih se věnovala popisování rozdílů mezi srbštinou a chorvatštinou a jejich autory byli především amatéři. Přehnaně puristické snahy o „očistění“ jazyka od skutečných i domnělých srbismů se mnohdy ani v chorvatské společnosti nesetkávaly s pochopením, zejména pak od druhé poloviny 90. let. Realita devadesátých let se tehdy promítla nejen do četných sfér života společnosti, ale i do různých druhů umění.

Jedním ze zahraničních autorů, kteří v devadesátých letech minulého století poměrně výrazně ovlivnili tvorbu chorvatských autorů, byl americký spisovatel Raymond Carver, autor krátkých povídek na témata z každodenního života běžného člověka včetně jeho kontroverzních složek (Bagić, 2016, s. 109-110). Žánr krátké povídky totiž zůstal v 90. letech minulého století dominantním žánrem chorvatské prózy. Nicméně oproti krátkým povídkám z 80. let v duchu konceptualismu v tomtéž žánru v 90. letech převládají čtenářsky jednodušší témata a literární postupy, jako autobiografické črty, deníkové prózy, příběhy z běžného života, eseje, bajky, prvky žurnalistických žánrů, anekdoty, dopisy, básně v próze či vzdělávací příběhy pro děti. Vyprávění je často lineární a téma bývá spjata s bezprostředním okolím autora. Zároveň se pevnou součástí chorvatské literatury stává i téma občanské války (např. Ratko Cvetnić – *Kratki izlet*, Josip Mlakić – *Kad magle stanu* ad.).

V 90. letech taktéž docházelo v próze ke stírání hranic mezi triviální a „vysokou“ kulturou, mezi fikcí a skutečností (to je charakteristické právě pro díla Julijany Matanović). Ačkoliv byla literární scéna v Chorvatsku 90. let velmi různorodá, je možné vyčlenit tři klíčové poetické tendence, a sice: kritický mimetismus, eskapismus a intertextualitu. Tyto tendence také úzce navazovaly na koncepci postmoderní urbánní prózy, kterou psali v 80. letech prozaici, organizovaní kolem časopisu Quorum, a dále tuto prózu rozvíjely (Bagić, 2010, s. 114-118).

Přelom tisíciletí pak přináší do chorvatské literatury změny. V prvním desetiletí se chorvatská literatura seznamuje s mnoha světovými literáty, včetně nositelů Nobelovy ceny a v samotné chorvatské literatuře dochází k obratu od krátkých povídek, tolik charakteristických pro literaturu devadesátých let, k románu. Krátká povídka nicméně z literární scény zcela nemizí.

1.1 Julijana Matanović a její dílo

Julijana Matanović je chorvatská spisovatelka a vysokoškolská profesorka. Narodila se 6. dubna 1959 ve městě Gradačac na severovýchodě Bosny a Hercegoviny, nedaleko hranice s Chorvatskem. V Bosně sice prožila jen tři roky (od roku 1962 žila v Chorvatsku, konkrétně ve Slavonii), Bosna je však výrazným motivem téměř všech jejích děl. Poté, co dokončila gymnázium ve městě Našice, studovala jazyky a literaturu Jugoslávie na Pedagogické fakultě univerzity v Osijeku. Studium dokončila na Filozofické fakultě v Záhřebu, kde také roku 1998 obhájila disertační práci pod názvem *Historický román v chorvatské literatuře 20. století (Povijesni roman u hrvatskoj književnosti XX. stoljeća)*. V současné době přednáší na Katedře

novější chorvatské literatury (*Katedra za noviju hrvatsku književnost*) na Filozofické fakultě v Záhřebu. Od roku 2014 je pak členkou Chorvatské akademie věd a umění (*Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti*). Další významnou životní událostí, která nalézá svůj odraz v jejích dílech, bylo narození dcery v roce 2002 (hrvatski p.e.n. centar, 2019).

Dílo Julijany Matanović je poměrně obsáhlé a zahrnuje různé žánry od beletrie po odbornou literaturu. Napsala přes 200 studií, esejů a literárních kritik. Ve svých odborných dílech se věnuje především literárněhistorické a literárněkritické problematice (*Barok iz suvremenosti gledat, Ključ za interpretaciju književnog djela – Ivan Gundulić, Prvo lice jednine, Lijepi običaji a Krsto i Lucijan*). Mnohá z jejích beletristických děl se záhy stala bestsellery, což platí především o sbírce povídek *Zašto sam vam lagala* z roku 1997. Dále se jedná o díla *Bilješka o piscu, Kao da smo otac i kći, Laura nije samo anegdota, Knjiga od žena, muškaraca, gradova i ristanaka, One misle da smo male a I na početku i na kraju bijaše kava*, za niž obdržela literární cenu Ksaver Šandor Gjalski za nejlepší prozaické dílo. Její próza byla přeložena do několika jazyků, například dílo *Zašto sam vam lagala* bylo přeloženo do němčiny a slovinštiny.

1.1.1 Odborná díla, eseje a fejetony

Julijana Matanović do literatury vstoupila kolektivním dílem, knihou kritických textů *Četiri dimenzije sumnje* z roku 1988, na níž spolupracovala s Vlahem Bogišićem, Krešimirem Bagićem a Miroslavem Mićanovićem. O čtyři roky později, roku 1992, následovalo první již čistě autorské dílo Julijany Matanović, sbírka úvah o barokní literatuře *Barok iz suvremenosti gledat*. Na tuto knihu o rok později navázalo dílo s podobnou tematikou, *Ključ za interpretaciju književnog djela – Ivan Gundulić*.

Roku 2000 Julijana Matanović vydala sbírku esejů *Lijepi običaji*, následující dílo *Kao da smo otac i kći* z roku 2003 obsahuje 29 fejetonů, jejichž společným jmenovatelem je slovo poznávání (*prepoznavanje*) a každý fejeton se věnuje jedné životní situaci, k níž uvádí literární text se stejným tématem. I pozdější díla, *Laura nije samo anegdota* z roku 2005 a *sumnja.strah@povijest.hr* jsou v podstatě sbírkami esejů o chorvatské literatuře (Matanović, 2012b).

Julijana Matanović je taktéž autorkou několika kratších děl se společensko-politickou tematikou a několika informačně-vzdělávacích děl pro děti a mládež (*Mozaik knjiga*, 2019).

1.1.2 Beletristická díla – romány a povídky

Pro díla Julijany Matanović jsou typické především dva prvky – prvky autobiografie a tematizace literatury, kterou se profesionálně zabývá. Ve svých beletristických dílech propojuje umělecký styl se stylem odborným, využívá postupy intertextuality a metafikce.

Do oblasti krásné literatury vstoupila Julijana Matanović v roce 1997 dílem *Zašto sam vam lagala*, které se téměř okamžitě stalo bestsellerem a vyšlo ve více než deseti vydáních. Autorka v díle kombinuje autobiografické prvky s fikcí, čímž se jí podařilo navodit atmosféru, kdy je pro běžného čtenáře prakticky nemožné rozeznat, co je ještě autobiografie a kde již začíná fikce. Povídky ve sbírce jsou navíc úzce tématicky propojené, takže celá sbírka dává dohromady jeden celek, který je možné číst i jako román. Rámec románu tvoří vzpomínky na první pohled zcela podružné a nedůležité věci, jako jsou boty, svetr či vesnická hospoda, s těmito věcmi jsou však úzce spojené autorčiny vzpomínky na důležité osoby a události jejího života. Dané věci jsou tak pouze jakýmsi body ve vzpomínkách, od nichž se pak odvíjejí celé děje povídek. Autorka v povídkách často také uvádí paralely mezi svým chápáním daných osob a událostí ve svém dětství a v současnosti, kdy již má životní zkušenosti a kdy se na určité věci dívá bez předsudků doby, v níž jako dítě vyrůstala (Matanović, 2002). Právě z tohoto jakéhosi „zdvojení“ vypravěče – autorčin pohled jakožto dítěte a jakožto zralé ženy – vychází specifický tón vyprávění, v němž jsou povídky napsány. V něm se vzájemně doplňují ironie a melancholie. Mnoho věcí v povídkách je zároveň k smíchu, jakož i k pláči (Berger, 2001).

Po úspěšném beletristickém debutu následovalo v roce 2000 taktéž autobiograficky motivované dílo *Bilješka o piscu* s podtitulem *Neljubavni roman*, v němž se hlavní postava po mnoha letech v emigraci vrací zpět do rodného Chorvatska, což ji přivádí ke vzpomínkám na své mládí a otázkám po smyslu svého vlastního života. Jakýsi „vložený“ román *Ljubavnik iz vlastita lica* je pak ukázkou intertextuality (Divić, 2017).

Roku 2008 následoval čtenářsky poměrně složitý román plný intertextuality a metafikce *Tko se boji lika još*, v němž autorka proplétá různé diskuzy, především v oblasti literatury. Četné postavy chorvatské krásné literatury jsou v tomto díle uvolněny z kontextu a prostředí, do nichž je jejich autoři zasadili a vytvářejí tak celý román, jehož rámcem je příběh o studentce literatury, která se několik let neúspěšně připravuje na složení závěrečné zkoušky. Literární postavy také komentují své dosavadní postavení v literatuře, nezřídka také vystupují z knihy a hodnotí současnou chorvatskou společnost (Matanović, 2008). Autorka tak vytvořila nejen zcela originální dílo, ale zároveň prokázala velmi dobrou znalost stylu a

jazyka autorů a děl, z nichž si dané postavy vybrala (Postnikov). Stejně jako i v jiných autorčiných beletristických dílech, i zde se jako červená nit táhne románem komplikovaný milostný příběh (Matanović, 2008).

Sbírka povídek *Knjiga od žena, muškaraca, gradova i rastanaka* z roku 2009 byla oceněna literární cenou *Kiklop* za nejlepší prozaické dílo roku. Sbírka se skládá ze dvanácti povídek, rozdělených do tématických částí o ženách, mužích, městech a loučeních, přičemž jsou tyto celky opět vzájemně propojeny. V roce 2011 pak Julijana Matanović vydala výbor z celé své dosavadní tvorby pod názvem *Cic i svila*, do nějž byly zahrnuty i dvě dosud nevydané povídky *Gore i gore* a *Pokora* (Matanović, 2011). Roku 2012 následovala sbírka povídek *Samo majka i kći* poznamenaná opět autobiografickým tématem dvoučlenné rodiny a vztahu mezi matkou a dcerou (Matanović, 2012). Téhož roku Matanović vydala ještě sbírku povídek o lásce a vztazích mezi lidmi *Božićna potraga*, jejichž pojícím prvkem jsou Vánoce (Večernji list, 2012).

Zatím poslední autorčina sbírka povídek vyšla v roce 2014 pod názvem *I na početku i na kraju bijaše kava* s podtitulem *Kolokvij o kavi*. Tentokrát si Matanović za hlavní téma vybrala kávu, která má alespoň v prostorech jihovýchodní Evropy velký literární potenciál a s níž má autorka spojené dětství v Bosně. Sbírka obsahuje jak povídky plné životopisných i autobiografických faktů, které se nesou v duchu sentimentální prózy doplněné ženským nábojem. Pozornost zasluhují zejména povídky *Samo jednom se ljubi* a *Volite li još kavu, Hannah?*, za jejíž hlavní protagonisty si autorka vybrala světoznámého filosofa Martina Heideggera a jeho lásku Hannah Arendtovou (Derk, 2014). Jak je pro díla Julijany Matanović příznačné, i v tomto díle není káva pouhým předmětem, ale metaforou, otvírající otázku pomíjivosti, stárnutí, smrti a hledání ztracených dob (Pogačnik, 2014). Za toto dílo J. Matanović obdržela cenu *Nagrada Ksaver Šandor Gjalski* za nejlepší prozaické dílo za rok 2014 (Videk, 2014).

1.2 Dílo *Zašto sam vam lagala* v kontextu chorvatské autobiografické prózy

Vzhledem k tomu, že autobiografie hraje významnou roli v díle Julijany Matanović, je na tomto místě vhodné udělat krátký exkurz do kontextu chorvatsky psané autobiografické prózy. Žánr autobiografie se v chorvatské literatuře pozvolna začíná konstituovat od 60. let 20. století v souvislosti s jistým zmírněním politického režimu v Jugoslávii, nicméně silným podnětem k významnému rozvoji autobiografické prózy byly zejména již zmíněné mimoliterární skutečnosti 90. let 20. století (Sablić Tomić, 2002, s. 9-12).

Podrobně se tématu autobiografie věnuje Helena Sablić Tomić ve své monografii *Intimno i javno*, kde zpočátku vyděluje několik typů autobiografií. Toto dělení není absolutní, může nám však poměrně významně pomoci upřesnit místo zkoumaného díla v daném žánru a pochopit, jaká jsou jeho specifika a zvláštnosti ve vztahu k jiným dílům zařazovaným taktéž do kategorie autobiografií. Sablić Tomić (Sablić Tomić, 2009, s. 24-25) zprvu vyděluje tři kategorie:

- 1) účast vypravěče na ději;
- 2) vztah autobiografického subjektu ke kategorii času;
- 3) typy diskursu.

První kategorii pak podle stupně účasti vypravěče na ději autorka dělí na čtyři podkategorie:

- 1) autobiografii v užším slova smyslu (*autobiografija u užem smislu*)¹, kde je identita autora, postavy a vypravěče identická;
- 2) pseudoautobiografii (*pseudoautobiografija*)², kdy autor není identický ani s postavou, ani s vypravěčem, ale vypravěč a postava jsou identičtí;
- 3) „možná“ autobiografie (*moguća autobiografija*)³, kde bez ohledu na to, že autor, vypravěč a postava jsou totožní, dějové prvky poukazují na fakt, že se jedná o fikci a nikoliv o skutečný životopisný příběh;
- 4) biografii (*biografija*), kdy existuje totožnost autora s vypravěčem, ale nikoliv s postavou příběhu.

Druhou kategorii (vztah subjektu autobiografie ke kategorii času) pak autorka dělí do dvou podskupin:

- 1) asociativní autobiografie (*asocijativna autobiografija*)⁴, v níž se jedná o chronologické vzpomínkové vyprávění, pro které byla podnětem osoba, předmět nebo událost, pro autorův život zvlášť důležitá;
- 2) chronologicky ohraničená autobiografie (*kronološki omeđena autobiografija*)⁵, která přesně tematizuje určité časové období, kdy byl autorův život nějakým způsobem ohrožen (nemocí, válkou apod.).

¹ Do této kategorie H. Sablić Tomić zahrnuje například díla *Šapudl* Pavla Pavličiče, *Sjećanja* Višnji Stahuljak či *Trava i korov* Gorana Tribusona.

² H. Sablić Tomić jako příklady uvádí díla *Nevidljivo pismo* Pavla Pavličiče nebo *Ispovijedi nekarakternog čovjeka* Iva Brešana.

³ H. Sablić Tomić uvádí jako příklady *Krasopis* Pavla Pavličiče a *Mama Leone* Miljenka Jergoviće.

⁴ K této kategorii H. Sablić Tomić uvádí například *Svila, škare* Ireny Vrkljan, *Rani dani* Gorana Tribusona či právě *Zašto sam vam lagala* Julijany Matanović.

Konečně v třetí kategorii (dělení podle diskursu) autorka vyděluje následující čtyři podkategorie:

- 1) polydiskurzivní autobiografie (*polidiskurzivna autobiografija*), kdy je kontinuita vyprávění narušena biografickými, cestopisnými či jinými faktickými prvky;
- 2) literarizovaná autobiografie (*literarizirana autobiografija*) s vysokým stupněm beletrizace diskursu;
- 3) parodovaná autobiografie (*parodirana autobiografija*), což je v praxi parodování autobiografického diskursu;
- 4) cestopis (*putopis*), kdy existuje totožnost autora a vypravěče, ale v textu se jedná výlučně o vyprávění o uskutečněném cestování a o tom, co autor skutečně viděl a zažil.

Ačkoliv zařadit literární dílo do určitých kategorií není vždy zcela možné, výše uvedené dělení autobiografií dává jistý přehled o bohatství daného žánru a s tím i představu o místě, na jakém se překládané dílo v kontextu žánru nachází. Jak již bylo řečeno, dílo *Zašto sam vam lagala* není jen suchá výpověď o konkrétní individuální zkušenosti, nýbrž je v něm na první pohled patrná vysoká beletrizace textu, která umožňuje možnost zamlčování některých faktů a naopak přikrášlování jiných. Chronologicky se Julijana Matanović ve vyprávění vrací do období svého dětství a dospívání (kde je i vcelku nepravděpodobné, že by se mohlo jednat o skutečnou, faktickou autobiografii) a jednotlivé povídky se týkají vždy určité osoby, místa či předmětu, které v spisovatelčině životě nějakým způsobem sehrály významnou roli.

Z dané charakteristiky vyplývá, že se podle třídění Heleny Sablić Tomić jedná o pseudobiografii, pro niž je charakteristické, že autor není totožný s hlavní postavou ani s vypravěčem, ale vypravěč je shodný s hlavní postavou. Vyprávění je v ich-formě a hlavní postava i vypravěč jsou fiktivní. Typickou strategií pseudoautobiografie je fingovat životní skutečnost vypravěče, která se zakládá na relativně pravděpodobných faktech spojených s tematizovanými událostmi a vztahy vypravěče s jinými osobami (Sablić Tomić, 2009, s. 45-46). Tento dojem skutečné autobiografie je právě v díle *Zašto sam vam lagala* velmi zdatně navozen.

Svou kompozicí pak lze dílo *Zašto sam vam lagala*, i když ne absolutně, přiřadit k asociativním autobiografiím, pro něž je podle Heleny Sablić Tomić charakteristické

⁵ H. Sablić Tomić zde uvádí jako příklady: *Zapisi o vlastitom umiranju* Vojislava Kuzmanoviće či *Hologrami straha* Slavenky Drakulić.

fragmentární vyprávění bez chronologie. Julijana Matanović uvádí knihu metanarativním komentářem (*Proslov*), v němž obhajuje své rozhodnutí k sepsání své autobiografie právě tímto způsobem. Důvod k psaní leží v realitě a vyprávění každé povídky se odvíjí kolem jednoho předmětu, osoby či události. V samotných povídkách lze vystopovat restrospektivu na úrovni dané asociace, v románu jako celku pak pevný chronologický sled chybí. Povídka *Cipele* popisuje dynamiku dospívání hlavní hrdinky, avšak prostřednictvím vyprávění o jiné osobě, následující povídka *Ime* zkoumá vytváření vlastní identity, v povídce *Čitaona* se objevuje motiv raného dětství a povídka *Josip* je vlastně retrospektivní vyprávění o dětství a vztahu k strýci z pozice časové současnosti. V celém díle se neustále střídají obrazy z minulosti s obrazy ze současnosti, nechybí ani poukazování na budoucnost. Koherentnost textu je tedy vybudována na rovině tematické, nikoliv časové (Sablić Tomić, 2009, s. 64-67). To je jedním z příznaků „modernistické“ literatury (termín Andrey Zlatar) s jejím obratem k autobiografickému diskurzu, stejně jako pocit osamělosti vycházející z pocitu vlastní zvláštnosti a oddělenosti od ostatních, dominující v celém dětství vypravěčky (Zlatar, 2004, s. 26-27, 82).

2. Originál díla a proces jeho překladu do češtiny – teoretická východiska

Po nezbytném literárněvědeckém úvodu se budeme dále zabývat analytickou částí, čili rozborem translatologických problémů, jež se při překládání díla vyskytly. Při analýze budeme vycházet jak z translatologických prací českých a slovenských (Jiří Levý, Anton Popovič, Ján Vilikovský), tak i zahraničních, především ruských (A. V. Fjodorov, L. S. Barchudarov ad.) a německých (Christiane Nord, Norbert Greiner ad.), což je přínosné pro srovnání českého překladu s německým překladem překladatelky Barbary Antkowiak. Vzhledem k zaměření dané práce se v tomto oddílu budeme věnovat pouze překladu z jednoho jazyka do jiného.

Umělecké dílo je výsledkem záměrné tvorby autora, výsledkem jeho tvůrčího procesu. V našem případě se jedná o dílo krásné literatury (čili beletrie), pro niž je navíc charakteristická (ne-li zcela zásadní) funkce estetická. Tato funkce vytváří podmínky pro působení díla na čtenáře, na jeho vnímání. V uměleckém díle se zároveň odráží objektivní i subjektivní realita, objektivní například ve vztahu mezi jevy a subjektivní ve vztahu autora k těmto jevům či ve vztahu autora ke čtenáři (Petrů, 2000, s. 13-15). Tato skutečnost by měla v překladu zůstat nezměněna. Překlad uměleckého díla je tedy problémem jak lingvistickým, tak i literárněvědným (Соколов, 1955, s. 263).

Norbert Greiner v díle *Übersetzung und Literaturwissenschaft* k obecné problematice překladu uměleckého díla uvádí (Greiner, 2004, s. 22)⁶:

„Také překlad je literární text, estetický objekt, a jako takový je poznamenán všemi zvláštnostmi uměleckého díla, které byly výše uvedeny. Všechno ostatní by byla parafráze, kritický komentář, výklad. Ze statutu a struktury díla vyplývají překladatelovy úkoly a problémy. To zní jednoznačněji, než jaké to ve skutečnosti je a pojímá zpočátku jen teoretické

⁶ „Auch die Übersetzung ist ein literarischer Text, ein ästhetisches Objekt, und ist als solches durch alle jene Eigenheiten des Kunstwerkes gekennzeichnet, die oben ausgeführt werden. Alles andere wäre Paraphrase, kritischer Kommentar, Auslegung. Aus Status und Struktur des Werkes ergeben sich Aufgabe und Probleme des Übersetzers. Das klingt eindeutiger als es ist und faßt zunächst nur die theoretische Grundlage eines übersetzerischen Dilemmas, das uralt ist. ... Eine derartige Theorie der literarischen Bedeutung und der Übersetzung müßte dazu führen, einen Leser/Übersetzer zu denken, der nicht nur in einem gegebenen historischen Moment, sondern auch in gegebenen kulturellen Kontexten, Gattungskonventionen, Kunstformen und Formtraditionen, Stiltraditionen und Sprachstrukturen schreibt und auf diese hin seinen Text verfaßt. Eine freie, adaptierende Übersetzung hätte in diesem Zusammenhang ihre poetologische Begründung gefunden. Nur vor diesem Hintergrund ergeben Fragen nach Übersetzungsstrategien und Übersetzungsqualität einen Sinn.“ (Překlad autorky)

základy prastarého překladatelského dilematu. (...) Podobná teorie literárního významu a překladu by musela vést k tomu, abychom mysleli na čtenáře/překladaatele, který píše nejen v daném historickém momentu, ale i v daných kulturních kontextech, žánrových konvencích, uměleckých formách, tradicích formy, stylistických tradicích a jazykových strukturách a v takových svůj text publikuje. Volný, adaptovaný překlad by měl v této souvislosti poetologické opodstatnění. Otázky ohledně překladatelské strategie a kvality překladu mají jen tehdy smysl, pokud jsou kladeny na tomto pozadí.“

Z Greinerovy formulace vyplývá, že i překlad má splňovat hodnoty uměleckého díla, z čehož také vyplývají základní problémy překladu. Zároveň je při hledání vhodné překladatelské strategie zapotřebí mít na paměti, že překladatel a jeho čtenář žijí v jiném časovém okamžiku a v jiném kulturním prostředí, než žil a tvořil autor díla. To se nápadně podobá koncepci Jiřího Levého, pro niž je charakteristické funkční hledisko (zformulované Vilémem Mathesiem) a zřetel k sémiotice umění (Levý, 1998, s. 10, 27). V Levého překladatelském přístupu jde tedy především o zachování hodnoty překladu. Nemá se v žádném případě jednat o otrocký překlad jednotlivých slov, jednotlivé jazykové složky ale mají nést stejnou funkci jako v originálu. Základním přístupem je zde překlad funkce literárního díla, jeho estetického obsahu (Levý, 1998, 44-52).

Jazyk překladu by tedy měl co možná nejpřesněji odrážet jazykové principy originálu. To se však týká jen principů, nejde o pouhé kopírování jednotlivých slov (Коптілов, 1971, s. 31). Velmi výstižně se v tomto ohledu vyjadřuje k doslovnému čili otrockému překladu Fjodorov (Федоров, 1983, s. 125)⁷:

„Doslovnost vždy porušuje buď smysl předlohy, nebo správnost jazyka, do něhož se překládá, anebo obojí najednou. Pojetí formalismu zde lze uplatnit v úplnosti, nicméně jakožto pojetí odtržení formy od obsahu je mnohem širší a lze jej uplatnit na všechny ty případy, kdy překladatel ve snaze reprodukovat prvky formy samy o sobě, tj. mimo jejich funkce, neobrací svou pozornost na obsah celku a na jiné prvky formy, tj. reprodukuje formu

⁷ „Буквализм всегда нарушает либо смысл подлинника, либо правильность языка, на который делается перевод, или же и то, и другое вместе. Понятие формализма здесь вполне применимо, но оно, как понятие отрывает формы от содержания, гораздо шире и может быть применено ко всем тем случаям, когда, стремясь передать определенные элементы формы сами по себе, т. е. вне их функции, переводчик не обращает внимания на содержание целого и на другие элементы формы, т. е. воспроизводит форму в отрыве от содержания или одни элементы формы в отрыве от других и в отрыве от содержания в целом.“ (Překlad autorky)

odtrženou od obsahu nebo samostatné prvky formy otržené od jiných a odtržené od obsahu jakožto celku.“

V této souvislosti se také často objevuje pojem „přesnost“. Nicméně odmítnutí pokusů o jakoukoliv absolutní ekvivalenci mezi cizojazyčnými texty přineslo s sebou i záměnu tohoto pojmu poněkud výstižnějším pojmem „adekvátnost“, který Fjodorov zaměňuje ještě domácím pojmem „plnohodnotnost“ (*полноценность*). Tento termín ve vztahu k překladu označuje 1) že překlad odpovídá předloze funkčně a 2) opodstatněnost výběru překladatelských prostředků. Plnohodnotnost je tedy vyčerpávající převod smyslového obsahu předlohy a plnohodnotný funkčně-stylistický soulad s ním (Федоров, 1983, s. 125-127).

S funkčním pojetím překladu je také úzce spjatá otázka ekvivalence. Ta v současné lingvistice patří k jedné z nejdůležitějších, nicméně v našem případě ji lze zobecnit na fakt, že v překladu uměleckého díla nejde o ekvivalenci slovníkovou, nýbrž textovou. To s sebou přináší potřebu překládat nikoliv po slovech, ale minimálně po slovních spojeních. I tak by měl překladatel brát ohled na vyšší celky textu, včetně celkové funkce díla (Kufnerová, 1994, s. 13). Této teoretické základny jsme se přidržovali i při překladu povídek Julijany Matanovič.

2.1 Překladatelské postupy

Každý překlad nutně prochází několika fázemi. Jiří Levý (1998, s. 53-59) uvádí trojstupňový překladatelský proces: pochopení předlohy, interpretace předlohy a přestylování předlohy. První a zpravidla i nejdůležitější fází je podle něj pochopení originálu a proniknutí nejen do textu, ale i mimotextových charakteristik díla, jako jsou různé jeho ideově estetické hodnoty, což by vše ve výsledku mělo vést k pochopení uměleckých celků v díle zobrazených (postavy, prostředí, autorův ideový záměr).

Po fázi percepce a pochopení originálního díla nadchází fáze jeho interpretace, která je nezbytná především z toho důvodu, že mezi originálem a překladem vzhledem k různosti jazyků v naprosté většině případů neexistuje plná významová shoda vyjádření. K tomu, aby pak mohl překladatel význam přestylovat, musí tedy nejprve najít objektivní ideje díla, vybudovat si své interpretační stanovisko a nakonec nalezené objektivní hodnoty díla z daného stanoviska interpretovat s tím, že by překladatel měl co nejvíce omezit své subjektivní zásahy do díla. Objektivní platnost originálu by měla být co nejméně pozměněna (Levý, 1998, s. 59-64).

Poslední fází je pak samotné přestylizování předlohy, kde překladatel musí řešit problémy spojené s poměrem obou jazykových systémů, s vlivem jazyka originálu na jazyk překladu a s napětím ve stylu překladu. Jazyk originálu a jazyk překladu nejsou souměřitelné, proto ani nelze překládat mechanicky, přičemž ještě výrazněji se tato nesouměřitelnost projevuje po stránce sémantické. Problematický je také fakt, že jazyk originálu více či méně ovlivňuje samotný překlad. Přímý vliv se projevuje nevhodnými vazbami pod vlivem jazyka předlohy, nepřímý naopak ve snaze co nejvíce nahrazovat vazby původního jazyka za vazby české (Levý, 1998, s. 68-74).

Ján Vilikovský (Vilikovský, 1984, s. 96-117) zformuloval překladatelský proces obdobně jako Jiří Levý do tří fází, a sice fáze interpretace, koncepce a reprodukce. Vilikovský navíc zdůrazňuje, že překladatelská interpretace není zkreslením původního díla, ale že v některých případech může smysl daného díla odhalit či zvýraznit. To se týká právě překladu beletristických děl, kde často pouhý překlad jednoho slova jiným slovem není možný, protože jde především o překlad obrazů a myšlenek, které jsou v slovech originálu skryty. Pokud tedy slovní zásoba a gramatická stavba obou jazyků není shodná, pak dochází právě k zmíněné interpretaci. Změní se sice forma vyjádření, ale myšlenka by měla zůstat zachována, protože překlad je především přenos obsahu a formy díla z jednoho jazyka do druhého (Соколов, 1955, s. 261-262). To však také nelze brát zcela doslovně, jelikož v požadavku na přenos formy literárního díla se skrývá i jazyk originálu, který samozřejmě do jiného jazyka přenést nemůžeme, ačkoliv se o to mnozí překladatelé v minulosti pokoušeli (Соколов, 1955, s. 266). Jednota formy je proto chápána spíše jako přenos intonace či typu verše (v případě poezie), eufonie, obraznosti a jazykových stylů (Россельс, 1955, s. 178).

S otázkou formy se pojí i problematika přenosu národních specifik originálu do jiného jazyka. Vzhledem k tomu, že dílo *Zašto sam vam lagala* je plné národní a regionální osobitosti, je tato otázka pro nás mimořádně důležitá. Při přenosu národní osobitosti originálu je zapotřebí zvážit použití cizích slov tak, aby dílo svou osobitost neztratilo, nebo aby naopak nebylo cizím slovy přesyceno na úkor srozumitelnosti (Россельс, 1955, s. 165-178).

2.2 Posuny v překladu a překladatelské transformace

Přenos obsahové složky a funkce originálu do jiného jazyka se obvykle neobejde bez posunů, což logicky vyplývá z odlišnosti jazyka originálu a jazyka překladu, která obvykle roste s tím, jak jsou si dané jazyky typologicky a i geograficky vzdálené. Anton Popovič (Popovič, 1975, s. 122-130) ve svém díle *Poetika umeleckého překladu* uvádí, s odkazem na

Katharinu Reiss a její tři základní principy změn v překladu, které se týkají makrostylistické roviny textu (čili tématické výstavby; jsou to: aktualizace – *Zeitbezug*, lokalizace – *Ortbezug*, adaptace – *Sachbezug*), několik alternativ řešení přenosu výrazových situací z jazyka originálu do jazyka překladu v rovině mikrostylistické (čili v jazykové výstavbě):

- 1) výrazově adekvátní vystižení originálu (jak funkčně, tak i strukturně);
- 2) zesilování výrazového účinku překladu – ekvivalentní výrazové prostředky existují, ale překladatel záměrně zdůrazní některé stylistické črty těchto výrazových prostředků;
- 3) nivelizace výrazových vlastností originálu – vlastně jeho zjednodušení, ochuzení o některé prvky (tzv. „negativní posun“)
- 4) substituce – tato situace nastává, pokud v jazyce překladu neexistují adekvátní výrazové prostředky k výrazům originálu; pak je zapotřebí tyto výrazové prvky nahradit v jazyce překladu prvky jinými (například v případě nepřeložitelných prvků, slovních spojení apod.)

Přehledně se tedy jedná o výrazové zesilňování, do kterého Popovič řadí výrazovou typizaci a výrazovou individualizaci, dále o výrazovou shodu s podkategoriemi výrazové substituce a výrazové záměny, a nakonec o výrazové zeslabování, které se může projevit jako výrazová nivelizace nebo jako výrazová ztráta (Popovič, 1975, s. 130).

Možnosti těchto tematických a výrazových změn Popovič dále konkretizuje a dokumentuje (Popovič, 1975, s. 123-130):

- výrazová shoda – dochází pouze k nezbytným lingvistickým posunům;
- výrazové zesilňování – v překladu jsou posilňovány takové jevy, které jej posouvají hlouběji do sféry literatury přijímající, vytrácí se kolorit;
- výrazová typizace – zde jde např. o typizaci mluvy svérázné postavy originálního díla; dále pokud překladatel využívá k zdůraznění takových vlastností jako je kolorit a komično některý z domácích stylistických zdrojů;
- výrazová individualizace – překlad se vzdaluje od originálu, silněji se projevuje překladatelův idiolekt;
- výrazová záměna (inverze) – v překladu se mění pořádek slov; tento posun je charakteristický zejména pro poezii;
- výrazová substituce – náhrada frazeologických spojení, slovních obrátů či idiomů prostředky z domácího jazyka;
- výrazové zeslabování – v překladu se realizuje méně výrazových prostředků, než v originálu;

- výrazová nivelizace – posun v hodnocení výrazu, resp. v jeho hodnotící složce;
- výrazová ztráta – vynechání výrazu v překladu.

K problematice překladatelských transformací se pak obšírně vyjadřuje Leonid Barchudarov (Бархударов, 1975, s. 191-232). Překladatelskými transformacemi (*переводческие трансформации*) nazývá mezijazykové změny provedené za účelem toho, aby text překladu předával pokud možno co nejvíce z informace, obsažené v původním textu. Přehledně rozlišuje čtyři hlavní překladatelské transformace s podkategoriemi, ačkoliv sám autor dodává, že dané dělení je do značné míry pouze přibližné:

- 1) přestavení – jedná se o změnu pořadí jednotlivých jazykových prvků:
 - a) přestavba slovosledu a slovních spojení ve struktuře věty;
 - b) změna uspořádání jednotlivých částí souvětí – jedná se o záměnu pořadí věty hlavní a vedlejší;
 - c) pozměnění sledu jednotlivých vět v textu;
- 2) záměny – mohou být gramatické (slovní druhy, větné členy, tvary slov, typy syntaktického spojení) nebo lexikální, kromě toho lze zaměňovat jak samostatné prvky, tak i celé věty:
 - a) záměna tvarů slova – záměny v procesu překladu gramatických tvarů, např. záměna čísla u podstatných jmen;
 - b) záměna slovních druhů:
 - záměna podstatného jména zájmenem;
 - záměna zájmena podstatným jménem;
 - záměna podstatného jména slovesného slovesem v určitém tvaru;
 - záměna přídavného jména příslovcem;
 - záměna přídavného jména (zejména odvozeného od geografických názvů) podstatným jménem;
 - záměna přídavného jména konstrukcí „předložka + podstatné jméno“;
 - c) záměny větných členů – při takové záměně jde o to, že větné členy či skupiny slov mají v překladu jiné syntaktické funkce, než měly v originálu:
 - záměna trpného rodu činným a naopak;
 - záměna podmětu předmětem;
 - záměna podmětu příslovečným určením;
 - záměna substantivního slovního spojení s časovým významem příslovečným určením času;
 - d) syntaktické záměny v souvětí:

- záměna věty jednoduché souvětím – sem patří i tzv. členění věty, čili rozdělení souvětí (řidčeji věty jednoduché) na dva nebo více vět jednoduchých;
 - záměna souvětí větou jednoduchou;
 - záměna věty hlavní větou vedlejší a naopak;
 - záměna hypotaxe (podřadnosti) parataxí (souřadností);
 - záměna syndetického spojení asyndetickým;
- e) lexikální záměny – jedná se o záměny jednotlivých lexikálních prvků výchozího jazyka lexikálními prvky jazyka překladu, které však nejsou jejich slovníkovými ekvivalenty:
- konkretizace – záměna slova nebo slovního spojení s širším referenčním významem slovem nebo slovním spojením s významem užším;
 - generalizace – záměna prvku s užším významem prvkem s významem širším;
 - záměna důsledku příčinou a naopak – změna založená na příčinně-důsledkových vztazích mezi pojmy;
 - antonymický překlad – zde jde o komplexní lexikálně-gramatickou záměnu, kdy se kladná konstrukce transformuje na zápornou a naopak, přičemž jedno ze slov překládané věty je zaměněno jeho antonymem;
- f) kompenzace – využívá se v případě tzv. bezekvivalentní slovní zásoby, čili pokud určité prvky textu z jakéhokoliv důvodu nemají ekvivalent v jazyce, do něhož se překládá; pak je zapotřebí kompenzovat sémantickou ztrátu jakýmkoliv jiným způsobem;
- 3) doplnění – jde například o doplnění elips, které by byly v jazyce překladu nesrozumitelné;
- 4) vypouštění – často se jedná o vypouštění sémanticky zbytečných slov.

Překladatelské transformace jsou nicméně komplexním jevem, zpravidla se jich v překladu objevuje několik typů a často jsou propojené, nevystupují samostatně. Například přestavby se často objevují ve spojení s různými gramatickými i lexikálními záměnami, bez kterých by mnohdy ani nebylo možné dané souvětí smysluplně přestavět.

Překladatelské postupy v případě, pokud plná ekvivalence neexistuje, se značně liší. Pro konkretizaci a pro vyjasnění pojmů, které budou dále v textu uváděny, je lze charakterizovat následovně (Бархударов, 1975, s. 97-102):

- 1) transliterace a transkripce – při transliteraci je předávána grafická forma, při transkripci zvuková; tato metoda se často používá při překladu vlastních jmen, geografických názvů, názvů firem, podniků, novin apod.;
- 2) kalky – pokud je bezekvivalentní prvek předáván pomocí záměny jeho částí jejich přímými lexikálními ekvivalenty;
- 3) popisný („vysvětlující“) překlad – jde o překlad významu dané lexikální jednotky pomocí více slov a slovních spojení, prakticky se jedná o definici dané lexikální jednotky;
- 4) přibližný překlad – překlad pomocí slova blízkého významem, analogickými slovy;
- 5) transformační překlad – jedná se o překlad pomocí výše uvedených transformací.

2.3 Bezekvivalentní lexikum

Vzhledem k tomu, že se v komentáři k překladu budeme věnovat především obtížně přeložitelným prvkům, mezi něž bezekvivalentní lexikum bezesporu patří, je vhodné upřesnit, co se pod tímto pojmem myslí. Jde především o slova zabarvená dobově či místně (Levý, 1998, s. 119).

Ačkoliv se často hovoří o „nepřeložitelnosti“, úplná nemožnost najít jakoukoliv alespoň částečně významově odpovídající lexikální jednotku, čili čistá bezekvivalence, se objevuje zřídka. Mnohé odborné termíny z jednoho jazyka nemají či v minulosti neměly ekvivalent v jazyce druhém, to nicméně nevylučuje možnost, jak najít významově odpovídající slovo či slovní spojení – ať už přejímáním cizojazyčného kořene, slovotvorbou, pomocí přibližného překladu nebo významově blízkého slova. Nicméně fakt, že určitý termín v druhém jazyce chybí, ještě neznamená, že nelze předat jeho smysl v kontextu a že ani v budoucnosti jej nebude možné přeložit. Pokusy o předání smyslu cizího termínu pak často vedou k obohacení slovní zásoby druhého jazyka, pokud se daný překlad ustálí (Федоров, 1983, s. 135-139).

Ve vztahu dvou jazyků se pod bezekvivalentní lexikou rozumí ty lexikální jednotky jednoho jazyka, které mezi lexikálními jednotkami v druhém jazyce nemají ani plné, ani částečné ekvivalenty. To jsou především (Бархударов, 1975, s. 93-96):

- 1) vlastní jména, geografické názvy, názvy budov, institucí apod., které nemají ve slovní zásobě druhého jazyka významově shodný protějšek (zde je však nutné poznamenat, že ne vždy lze přesně určit hranici mezi bezekvivalentními vlastními jmény a těmi, které v druhém jazyce nemají stálý ekvivalent);

- 2) takzvané reálie; sem patří slova, která označují předměty materiální i duchovní kultury, které jsou charakteristické pro určitý národ, resp. větší kulturní okruh (např. názvy typických jídel, oblečení, druhů lidového umění apod.), pojmy a situace charakteristické pro dané prostředí atd.;
- 3) lexikální jednotky, které z různých příčin nemají svůj ekvivalent ve slovní zásobě druhého jazyka (Бархударов, 1975, s. 93-96).⁸

S bezekvivalentní slovní zásobou je často spojena také problematika tzv. falešných ekvivalentů. Jde o takové slovo, které je svou zvukovou nebo grafickou podobou zcela či částečně shodné s cizím slovem, s nímž má také shodnou etymologii, ale má jiný, i když více či méně blízký význam. Ačkoliv nejde o žádný zvláštní překladatelský problém, je zapotřebí se o něm zmínit, jelikož se jedná o častou příčinu chyb a nepřesností v překladech, zejména z příbuzných jazyků (Федоров, 1983, s. 140-141).

⁸ V komentáři se pokud možno přidržíme této klasifikace. Nicméně zejména pojem „reálie“ je chápán velmi široce, někdy jsou do něj řazena i vlastní jména, proto jsou oddíly věnované překladu vlastních jmen a reálií řazeny za sebou. A jelikož se mnohdy tyto pojmy prolínají, jsou některé výrazy v práci řazeny do jednotlivých kapitol podle kontextových a významových souvislostí.

3. Překlad vybraných povídek díla *Zašto sam vam lagala* a jejich translatologická analýza

3.1 Název díla a vybraných povídek

Název je pro dílo i pro jeho jednotlivé složky nesmírně důležitý, proto je mu v překladu věnována velká pozornost. V soudobém překladu je název původního díla respektován a k jeho úpravám by mělo docházet jen ojediněle (Kufnerová, 1994, s. 152). Tuto překladatelskou strategii jsme se snažili dodržet jak při překladu názvu díla, tak i jednotlivých povídek.

Titul díla *Zašto sam vam lagala* je poměrně výrazný a symbolický. Neříká nic konkrétního o obsahu díla, jen dává čtenáři tušit, že se bude jednat o autobiografické vyprávění. Vzhledem k jeho obsahu je to název velmi výstižný, proto jsme se rozhodli přeložit jej co nejdoslovněji: *Proč jsem vám lhala*. Stejná strategie překladu názvu byla zvolena i v německém a slovinském překladu: *Warum ich euch belogen habe* a *Zakaj sem vam lagala*.

Názvy jednotlivých povídek jsou převážně jednoslovné (v případě vybraných povídek jsou jednoslovné vždy) a týkají se předmětu či místa, které v je v povídce leitmotivem, od něhož autorka odvíjí své vzpomínky na blízké osoby z jejího dětství. Bylo tedy nezbytné názvy povídek přeložit jasně a takovou formou, jaká se bude v textu dále objevovat. I zde jsme se snažili vzdálit se od původního znění co nejméně.

Povídka *Kesten* má v českém překladu název *Kaštan*. Zde se nabízela ještě možnost „*Kaštanovník*“ či „*Jírovec*“, jelikož se v dané povídce jedná o strom, jehož plody jsou kaštiny. Pojem „*Jírovec*“ by však zněl příliš odborně a nehodil by se do uměleckého textu a „*Kaštanovník*“ by pro poměrně lyrické vyznění povídky působil příliš násilně. Pojem „*Kaštan*“ jsme tedy zvolili po vyloučení předchozích dvou možností, jelikož se dané slovo v hovorové češtině používá i pro strom (Slovník spisovného jazyka českého, 2019) a z kontextu jasně vyplývá, kdy se v povídce jedná o kaštan jakožto strom a kdy o kaštan jakožto plod stromu jírovce. Překladatelka do němčiny zvolila stejnou strategii a název do němčiny převedla jako „*Kastanie*“, což je slovo, které v němčině obdobně jako v češtině může znamenat jak plod, tak i strom (Duden, 2019).

Název povídky „Džemper“ jsme do češtiny převedli jako „Svetr“⁹, jelikož se i v textu povídky jedná o pletení svetru. Pro poslední povídku „Luster“ taktéž nebylo příliš obtížné najít český ekvivalent, totiž „Lustr“¹⁰.

Povídka „Josip“ nese jméno autorčina strýce, jenž je v ní hlavní postavou. Toto jméno jsme se rozhodli ponechat v originálním znění, nikoliv nahradit jej českou variantou (Josef)¹¹. O důvodech bude pojednáno v části, zabývající se překladem vlastních jmen.

Problematictější pak byl překlad názvu „Čitaona“¹². Pro překlad v chorvatštině hovorového slova „čitaona“ (Veliki rječnik hrvatskoga jezika, Zagreb, 2015) jsme zvolili českou variantu *čítárna*, která mu významově odpovídá, ačkoliv zde není ekvivalent k obdobnému současnému chorvatskému slovu „čitaonica“ (Slovník spisovného jazyka českého, 2019), s nímž je „čitaona“ v závěru povídky konfrontována. O dané problematice bude pojednávat část věnující se překladu hovorových výrazů.

3.2 Reálie

Přesná definice, co je tzv. „reálie“, prakticky neexistuje. Pohledy na tuto problematiku se značně různí. Výše jsme již uvedli, že tzv. reálie patří k bezekvivalentnímu lexiku. Pojem reálie, tak, jak jej chápeme i my, definovali Sergej Vlachov a Sidor Florin v díle *Neprevodimoto v prevoda* (Влахов, Флорин, 1990, s. 33-34)¹³:

„REÁLIE jsou slova (a slovní spojení), která pojmenovávají objekty, charakteristické pro život (každodenní realitu, kulturu, sociální a historický vývoj) určitého národa a která jsou pro jiný národ poměrně cizí. Jakožto nositelé NÁRODNÍHO a/nebo HISTORICKÉHO koloritu v jiných jazycích zprvu nemají přesné ekvivalenty, a proto nepodléhají překladu „na obecném základě“, ale vyžadují zvláštní přístup.“

Jelikož se překládané povídky vztahují k dětství a dospívání vypravěčky, hrají v nich výraznou roli především reálie z Bosny a ze Slavonie, ale i z jiných oblastí, kterých se autorka

⁹ V německém překladu „Pullover“, ve slovinském „Pullover“.

¹⁰ V německém překladu „Kronleuchter“, ve slovinském „Lestenec“.

¹¹ Německý i slovinský překlad taktéž ponechaly chorvatské znění daného jména.

¹² Německý překlad „Lesehaus“, slovinský „Čitalna“.

¹³ „РЕАЛИТЕ са думи (и словосъчетания), назоваващи обекти, характерни за живота (бита, културата, социалното и историческото развитие) на един народ и относително чужди за друг; като носители на НАЦИОНАЛЕН и/или ИСТОРИЧЕСКИ колорит, те поначало нямат точни съответствия (еквиваленти) в други езици и следователно не се поддават на превеждане "на общо основание", а изискват особен подход.“ (Překlad autorky)

v textu dotýká. Národně specifické reálie Balkánu je zde zapotřebí předat čtenáři z poměrně výrazně odlišného kulturního prostředí.

3.2.1 Překladatelská strategie

Při překladu pojmů, označujících reálie (jak jsou definovány výše), je nejprve třeba upřesnit, co přesně překládáme.

„Při té příležitosti není zbytečné zdůraznit, že má jít právě o překlad názvů reálií, v žádném případě o „překlad“ samotných reálií, neboť reálie je pojem vnějazykový a nelze jej „překládat“, stejně jako nelze „překládat“ z jednoho jazyka do druhého jakákoliv věc existující v přírodě.“¹⁴ (Федоров, 1983, s. 151)

Uvedený citát A. V. Fjodorova z díla *Osnovy obščej teorii perevoda* vyjasňuje samotnou podstatu překladu reálií. V souladu s touto teorií je i v této práci překlad reálií chápán výhradně jako překlad jednotlivých pojmů. Jedná se tedy o ta slova z běžného života určitého národa, o pojmenování jevů a předmětů, která v jiných jazycích jednoduše neexistují, protože daný jazyk takovou situaci či předmět nezná (Коптілов, 1971, s. 40).

Právě při překladu reálií překladatel výrazně naráží na rozdílnost mezi jazykem originálu a jazykem, do něhož se překládá. Kromě nesouměřitelnosti jazykových prvků se zde velmi významně projevuje nesouměřitelnost sémantická. Je zapotřebí, aby překladatel zachoval nejen význam místně a časově zabarvených výrazů, ale i jejich kolorit, přičemž má toto význam v případě výrazů, které čtenář může chápat jako specifické a charakteristické pro prostředí, v němž se děj knihy odehrává (Levý, 1998, s. 119, 122). Fjodorov také uvádí čtyři způsoby, jak lze reálie překládat:

- 1) plná nebo částečná transkripce nebo transliterace daného výrazu označujícího reálii;
- 2) popisný způsob - vytvoření nového slova pro daný výraz za pomoci prvků, které v jazyce, do něhož se překládá, reálně existují;
- 3) připodobňující způsob - použití slova funkčně podobného danému slovu v originálu (nemusí jít o slovo totožné);

¹⁴ „При этом не лишнее подчеркнуть, что речь должна идти именно о переводе названий реалий, а отнюдь не о "переводе" самих реалий, ибо реалия - понятие экстралингвистическое и не может "переводиться", как не может "переводиться" с одного языка на другой любая существующая в природе вещь.“ (Překlad autorky)

- 4) tzv. hyponymický nebo zevšeobecňující překlad, kdy se slova výchozího jazyka překládají slovy postihujícími podstatu daného jevu (Федоров, 1983, s. 151-156).

Při překladu reálií se uvedené čtyři způsoby obvykle vyskytují v kombinacích. Přemíra jednoho z nich by byla přeloženému textu na obtíž – v prvním případě (transliterace, transkripce) by překlad byl přehlacen cizími slovy a exotismy, při popisném způsobu by se text překladu oproti originálu nepoměrně rozšířil, připodobňující způsob by mohl vést k úplné ztrátě národní specifčnosti textu a v případě zevšeobecňujícího překladu by mohlo dojít k sjednocení původně více či méně odlišného věcného smyslu (Федоров, 1983, s. 156-157). Při výběru způsobu převodu je také nutno vzít v úvahu několik předpokladů: jaký je charakter textu, jaký má daná reálie pro text význam, charakter samotné reálie, jaké je její místo ve výchozím jazyce a v jazyce překladu, jaká je jazyková a literární tradice obou jazyků a samozřejmě pro jakého čtenáře je překlad určen, tedy neopomenout pragmatickou stránku překladu (Влахов, Флорин, 1990, s. 73-83).

3.2.2 Etnografické reálie

3.2.2.1 Výrazy, označující pokrmy a nápoje a předměty spojené s jejich přípravou

V celém textu knihy se objevují výrazy, spojené s pokrmy a nápoji. Některé z nich mohou být českým čtenářům srozumitelné, nicméně mnohé jsou u nás prakticky téměř neznámé.

pita (s. 126)¹⁵ – pita

Jedná se o pečený balkánský pokrm z těsta, který může mít různé náplně (mleté maso, zelí, špenát, sýr), podle nichž také mívá různé názvy (*sirnica* – sýrová pita, *zeljanica* – pita se špenátem).

sirnica (s. 126) – sýrová pita

Štutila sam da će to stanje kulminirati upravo u trenutku kad otvorim vrata njihova dnevnog boravka i osjetim miris sirnice, onaj jedini što ga pamtim iz roditeljskoga doma i koji sam, kao i tolika drugih stvari u životu, s puno truda uspjela potisnuti. I zbog tog

¹⁵ Zde i dále chorvatské ukázky citujeme z originálního díla MATANOVIĆ, Julijana: *Zašto sam vam lagala*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2002.

oživljenog okusa u ustima ja u inat svojoj majci još do danas, a od tada je prošlo već punih pet godina, nisam ni pokušala protumačiti njezin san koji joj se, govorila je tada pazeći usput da ponovno uspjelu pitu što ljepše izreže, ponavlja gotovo svake noći. (s. 126-127)

Nisam joj čak, ponovno u inat, željela odgovoriti ni na dva pitanja koja je odmah potom postavila, i dalje strpljivo odmjeravajući veličinu svakog izrezanog komada sirnice planirane za večeru meni i pristojnom gospodinu (...). (s. 127)

Pochopila jsem, že tento stav bude kulminovat právě ve chvíli, kdy otevřu dveře jejich obývacího pokoje a ucítím vůni sýrové pity, tu jedinou, kterou si pamatuji z rodného domu a kterou jsem se, stejně jako tolik jiných věcí v životě, se spoustou námahy snažila potlačit. Kvůli té oživené chuti v ústech jsem se na truc své matce dodnes - a od té doby uběhlo už celých pět let - ani nepokusila přetlumočit její sen, který se jí opakuje skoro každou noc, jak tehdy říkala. Přitom jen tak mimochodem dávala pozor, aby pitu, jako vždy dobře upečenou, nakrájela co nejlépe.

Přitom matka nadále trpělivě odměřovala velikost každého nakrájeného kusu sýrové pity plánované k večeři pro mě a pro toho pána (...).

Vzhledem k tomu, že pokrm zvaný *pita* není pro české prostředí neznámý, byl jeho název v českém překladu ponechán v originálním znění, nicméně výraz *sirnica* jsme převedli do češtiny jako „sýrová pita“. I když by daný výraz nemusel být vzhledem k příbuznosti češtiny a chorvatštiny zcela nesrozumitelný, opisný překlad se zde zdá vhodnější, neboť bude pro českého čtenáře jasné, že se jedná o totéž jídlo. Pokud by byly zachovány originální výrazy *pita* a *sirnica*, nemuselo by to být v uvedeném úryvku tak zřejmé.

Stejný postup zvolila i překladatelka do němčiny:

Ich ahnte, dass der Zustand in dem Augenblick seinen Höhepunkt erreichen würde, wenn ich ihre Wohnzimmertür öffnete und den Geruch der Käsepita wahrnahm, den einzigen, an den ich mich aus dem Elternhaus erinnerte und den ich wie viele andere Dinge im Leben mit viel Mühe hatte verdrängen können. Wegen dieses wieder belebten Geschmacks im Mund habe ich aus Trotz bis heute – und das ist fünf Jahre her – nicht versucht, meiner Mutter den

Traum zu deuten, den sie, wie sie sagte, während sie die Pita schnitt, fast jede Nacht hatte. (s. 133-134)¹⁶

Ebenfalls aus Trotz wollte ich ihr nicht auf die zwei Fragen antworten, die sie mir stellte, während sie die zum Abendessen für mich und den anständigen Herrn vorgesehene Käsepita begutachtete (...). (s. 134)

Německá překladatelka nicméně dále v textu, kde se stále mluví o přípravě tohoto jídla, překládá slovo *tijesto* výrazem *Strudelteig* („těsto na štrúdl“)¹⁷, zřejmě proto, aby si německý čtenář lépe představil, jak dané těsto vypadá, nicméně tento výraz v kontextu nemusí být zcela srozumitelný. Proto jsme zůstali u pouhého výrazu *těsto*, který sice čtenáři podobu těsta na pitu nijak nepřibližuje, ale odpovídá textu originálu a čtenáře zbytečně nemate.

pita zeljanica (s. 100) – pita se špenátem

Zde jsme opět volili opisný způsob překladu jako v případě výrazu *sirnica*. V německém překladu je však *pita zeljanica* přeložena jako *Spinatstrudel*, čili *špenátový štrúdl*. Tento výraz jistě přibližuje podobu pokrmu domácímu čtenáři lépe, nicméně tato varianta překladu poněkud zbavuje národního chorvatského koloritu a posouvá jej více do střední Evropy. Z výše uvedených důvodů, a protože se o *pitě* v knize mluví i jinde, jsme zvolili právě výraz *pita se špenátem*, který možná nevyvolává úplně přesnou představu, ale je srozumitelný a zůstává charakteristický pro prostředí, v němž se děj povídky odehrává.¹⁸ Tento výraz navíc není v českém prostředí spojován se zákuskem. Na začátku téže povídky se totiž objevuje právě výraz *štrudla s jabukama* (s. 95) jako sladký zákusek k obědu. Pro něj

¹⁶ Zde i dále německé ukázky citujeme z německého překladu Barbary Antkowiak MATANOVIĆ, Julijana: *Warum ich euch belogen habe*. Frankfurt am Main: Frankfurter Verlagsanstalt, 2000.

¹⁷ ZAŠTO SAM VAM LAGALA, s. 127: „(...) i koliko to godina uopće imam u trenutku kad mi se majčinom rukom razvučeno tijesto i vrući sir, a sve zbog moje nepopravljive pohlepe, lijepe za nepce, i peku me na onaj isti način kao prije punih trideset godina.“

WARUM ICH EUCH BELOGEN HABE, s. 134: „(...) und wie alt ich in diesem Augenblick war, als mir der von mütterlicher Hand ausgezogene Strudelteig und der heiße Käse – alles nur wegen meiner unverbesserlichen Gier – am Gaumen klebten und ebenso brannten wie vor genau dreißig Jahren.“

„(...) a kolik mi je vůbec let ve chvíli, kdy se mi matčinou rukou zvláčněné těsto a vroucí sýr lepí na patra a páli mě stejným způsobem jako před třiceti lety.“

¹⁸ ZAŠTO SAM VAM LAGALA, s. 100: „(...) kao što djed nikada ne želi priznati baki da je njezina pita zeljanica puno bolja od one koju ponekad na sijelo donese udovica Jela.“

WARUM ICH EUCH BELOGEN HABE, s. 103: „Ebenso wie der Großvater der Großmutter nie gestehen wollte, dass ihr Spinatstrudel viel besser war als der, den die Witwe Jela manchmal zum Beisammensein brachte.“ „Stejně jako dědeček nikdy nechce přiznat babičce, že její pita se špenátem je mnohem lepší než ta, kterou občas večer na posezení nosí vdova Jela.“

jsme pak vzhledem k příbuznosti obou pokrmů a srozumitelnosti zvolili významově odpovídající český výraz *jablečný štrúdl* (v německém překladu pak obdobně *Apfelstrudel*, s. 97).

gibanica sa sirom (s. 168) – sýrová gibanica

Obdobný problém vznikl i s překladem výrazu *gibanica sa sirom*, což je sladký pokrm podobný sýrové pitě (*sirnica*). Pro zachování místního koloritu jsme zvolili překlad *sýrová gibanica*. Výraz *gibanica* sice není v českém prostředí zažitý, nicméně občas se objevuje. Překladatelka do němčiny opět výraz originálu nahradila podobným výrazem, totiž *Käsestrudel* (*sýrový štrúdl*). Ani tato varianta není nevhodná, daný pojem je čtenáři zřejmě srozumitelnější než výraz *sýrová gibanica*, nicméně je to na úkor místní specifičnosti, která je v textu důležitá.¹⁹

trokilaši (s. 134) - tříkilové bochníky chleba

Jedná se o ne zcela běžný výraz označující bochník chleba o hmotnosti tří kilogramů. Tento výraz nebylo zcela možné nahradit hovorovým slovem, pro upřesnění však byl použit uvedený výraz, a nikoliv pouze tříkilové chleby nebo dokonce tříkilové pecny, jak se daný chléb nazývá v pekárnách. Zajímavě tento problém vyřešila překladatelka do němčiny - *trokilaše* přeložila jako *Sechspfänder*²⁰.

(...) *očekující da pjegavi i uvijek pospani šegrt počne iz peći vaditi vruće crne okrugle trokilaše*. (s. 134)

(...) a čekají, kdy pihovatý a vždy ospalý učen začne z pece vytahovat horké kulaté černé tříkilové bochníky chleba.

¹⁹ ZAŠTO SAM VAM LAGALA, s. 167-168: „Možda će samo još pogledati listove aspidistre (da na njima nije ostalo zrnice prašine), te čistoću crne tepsije u kojoj nam je petkom navečer obavezno pekla gibanicu sa sirom i tvrdila, kad bi se netko od ukućana dosjetio pohvaliti njezin trud, da je ukus rezultat pripreme u tepsiji koju ne mogu zamijeniti ni one sjajne u kakvima peče njezina sestra udana u Italiju.“

WARUM ICH EUCH BELOGEN HABE, s. 181: „Vielleicht kontrollierte sie noch, ob auf der Schildblume ein Stäubchen liegen geblieben und wie sauber das schwarze Backblech war. Darauf bereitete sie uns am Freitagabend Käsestrudel und behauptete, wenn jemand ihre Kochkunst lobte, dass der Wohlgeschmack von dem Backblech abhing, das viel besse war als jene glänzenden, die ihre in Italien verheiratete Schwester benutzte.“

„Možná se teta ještě podívá na listy aspidistry, jestli na nich nezůstalo zrnko prachu, a zkontroluje čistotu černého plechu. Na něm nám v pátek vždycky pekla sýrovou gibanicu a říkala, pokud si někdo z domácnosti vzpomněl a pochválil její práci, že chuť je výsledkem přípravy na plechu, který nepředčí ani ty lesklé plechy, na nichž peče její sestra vdaná do Itálie.“

²⁰ Předmět vážící šest liber.

(...) warteten, bis der sommersprossige und immer schläfrige Lehrjunge die heißen, runden Sechspfänder aus dem Ofen holte. (s. 142)

prava turska kava (s. 125) – pravá turecká káva

Jde o nápoj typický pro mnohé oblasti Balkánu, kávu připravovanou v *džezvě*, malé nádobce určené speciálně k tomuto účelu. Výraz *pravá turecká káva* nebylo v českém překladu zapotřebí dále upřesňovat, jelikož z textu srozumitelně vyplývá, že se jedná o skutečnou tureckou kávu, a nikoliv o její českou variantu.

džezva (s. 125) – džezva

Také název *džezva* byl ponechán v originální podobě jakožto předmět charakteristický pro dané národní prostředí, ačkoliv do němčiny byl přeložen jako *Kupfertöpfchen* (tedy přibližně jako *měděný rendlík*), což nejen že na tomto místě nebylo zapotřebí a mizí tím výrazný regionální prvek, ale není to ani výraz zcela přesný (*džezva* nemusí být nutně pouze měděná).

Ja sam im sigurno svojim uvijek iznova neukusnim i svakako pretjerano tvrdoglavim i isključivim narudžbama samo i jedino prave turske kave dovodila pred oči slike njihovih starih štednjaka na drva, onakvih uz kakve su i oni sami nekada nestrpljivo cupkali očekujući da voda u džezvi zavri što prije. (s. 125)

Já jsem pořád znova, nevkusně, každopádně přehnaně tvrdohlavě a výlučně žádala pouze a jen pravou tureckou kávu, čímž jsem jim určitě přiváděla na mysl obrazy jejich starých ploten na dřevo, takových, u jakých i oni sami kdysi netrpělivě postávali při očekávání, že se voda v džezvě začne co nejdříve vařit.

jakopsica (s. 126) – káva Jacobs

Jde o slovo hovorové, nicméně pro doplnění kontextu jej uvádíme zde (ostatně v době, kdy se děj románu odehrává, šlo také částečně o realii, zde charakteristickou pro západní Evropu). Do češtiny nebylo možné tento výraz přeložit nějakým obdobně hovorovým, proto bylo zapotřebí použít neutrální výraz *káva Jacobs*.

Bez problémů pak byl překlad pojmenování alkoholických nápojů, charakteristických pro danou oblast, které se v textu objevily, jelikož jsou obecně známé i v českém prostředí:

rakija (s. 152) – rakije

šljivovica (s. 152) – slivovice

pivo (s. 158) – pivo

špricer (s. 160) – vinný střík

3.2.2.2 Svátky

Při překladu názvů různých svátků se neobjevily větší potíže, protože chorvatská katolická tradice se velmi podobá české tradici. Názvy svátků se jmény světců budou komentovány v kapitole o překladu vlastních jmen.

Božić (s. 92) – Vánoce

Badnjak (s. 99) – Štědrý večer

3.2.3 Společensko-politické a historické reálie

K tzv. reáliím patří bezpochyby také skutečnosti, které můžeme pro zjednodušení souhrnně nazvat reáliemi společensko-politickými. Jedná se o reálie bezprostředně spjaté s historickým vývojem a současnou politickou situací dané země či regionu. Před samotným výkladem o tom, co lze považovat za společensko-politické a historické reálie, je nejprve nutné uvést, že jakýsi „status reálie“ daného výrazu či slovního spojení není vlastností stálou. Mnohé pojmy se v souladu se společensko-politickým vývojem stávají historií a tím se z nich stává to, co označujeme jako „historické reálie“ (Влахов, Флорин, 1990, s. 50). Historické reálie jsou v textu neméně důležité než reálie kulturní či místní, i ony tvoří kolorit díla. Dílo samotné je ovlivněno také dobou svého vzniku (v našem případě druhá polovina 90. let 20. století) a s postupem času mnohé prvky, aktuální v době vzniku díla, zastarávají a stávají se součástí historie (Федоров, 1983, s. 284-285). Pro reálie historické platí mnohé z toho, co již bylo řečeno o překladu reálií obecně. Jiří Levý (Levý, 1998, s. 124-125) uvádí, že pokud vzdálenost doby a místa vzniku originálu a vzniku překladu způsobí nesrozumitelnost určitých koloritních prvků originálu, pak je mnohdy na místě buď vysvětlení či pouhý náznak.

Není však vhodné dopouštět se přílišných změn v originále (dokreslování či zjednodušování). Vysvětlení je zapotřebí, pokud by čtenáři překladu uniklo něco nezbytného pro pochopení textu. Pokud se však v originálním díle objevuje pouhý náznak či narážka např. na nějakou historickou událost, kterou si musí domyslet i čtenář originálu, pak je vhodné ponechat jej jako náznak i pro čtenáře překladu a nijak jej nevysvětlovat.

V případě díla *Zašto sam vam lagala* hrají společensko-politické reálie neméně roli než reálie spjaté s místní kulturou, jelikož se však jedná o ve své podstatě autobiografické dílo (i když do značné míry fikční), a reálie doby, v níž se dílo odehrává, zaujímají poměrně důležité místo. Jde především o narážky na dobu druhé světové války, komunistického režimu a občanské války v bývalé Jugoslávii. Mnohé z těchto reálií jsou pro českého čtenáře srozumitelné, avšak mnohé naopak v českém prostředí známy nejsou. V této podkapitole se některým obtížnějším případům společensko-politických a historických reálií budeme věnovat podrobněji.

Zatímco reálie vztahující se k období komunistického režimu v Jugoslávii jsou pro českého čtenáře poměrně dobře známé a nevyžadují si bližšího komentáře, složitější byla situace kolem reálií vycházejících z období občanské války v 90. letech a z období druhé světové války. V textu se jedná především o náznaky na danou dobu, nikoliv o popis historických událostí. Narážky na historické události, byť nemusí být všem čtenářům zcela zřejmé, jsme v textu ponechali z důvodu zachování celistvosti díla a jeho koloritu, který je pro dílo charakteristický. Zároveň jsme vyloučili možnost vysvětlivek a poznámek pod čarou, protože mohou narušovat tok děje a v beletristickém díle mohou působit nepatřičně. Navíc lze tyto náznaky mnohdy z kontextu alespoň přibližně pochopit. Vysvětlování historických reálií jsme proto nepovažovali za zcela podstatné. Stejný postup byl uplatněn i v německém překladu.

Ako je ravnatelj doma i bio površan u čitanju rečenica koje su upućivale na moju školsku uzornost, sigurna sam da nije mogao tako olako prijeći preko činjenica vezanih uz moja visoka pionirska i omladinska odličja, među kojima jedino nije bilo onih s radnih akcija, na koje me teta, oglašujući se na sve moje argumente za, uporno nije željela pustiti. Uspoređivala je moje prijateljice, koje su, za razliku od mene, imale puno tolerantnije roditelje, s običnim partizankama svoje mladosti s kojima ona, čak ni onda kad su poslije oslobođenja morali poći na dobrovoljni rad, nije htjela, unatoč silnoj žeđi kakva se može javiti samo u sparna ljetna podneva na pruzi pruženoj kroz ravnicu, piti vodu iz iste flaše. (s. 93)

I když si ředitel internátu věty, jež upozorňovaly na moje vzorné chování ve škole, četl jen povrchně, jsem si jistá, že nemohl tak snadno přejít kolem mých pionýrských a svazáckých vyznamenání. Chyběly mezi nimi jen ty z pracovních akcí, na které mě teta nehledě na mé argumenty *pro* vytrvale nechtěla pouštět. Mé kamarádky s mnohem tolerantnějšími rodiči srovnávala s prostými partyzánkami ze svého mládí, s nimiž po osvobození musela jít dobrovolně pracovat, a s nimiž ani přes silnou žízeň, charakteristickou pro parná letní poledne na stavbě železnice v nížině, nechtěla pít vodu z jedné *flašky*.

Tetak, (...), nije htio razumjeti liječnikovu poruku, pa je za moje loše stanje počeo optuživati svoju ženu, moju tetu Julijanu i njezinu sestru, pristiglu sa Zapada. (s. 119)

Proto strýc nechtěl dát na lékařovu radu a vinu za můj špatný stav svaloval na svou manželku, mou tetu Julijanu, a její sestru, kteřá přijela ze Západu.

Podobná narážka na dobovou realitu je pro českého čtenáře srozumitelná.

Da je moj tetak živ, a umro je na dan kad su ponovo uvedene hrvatske kune, naljutio bi se što upotrebljavam opisni pridjev tzv. Podsjetio bi ga on iznova na nepravdu učinjenu u povijesnim udžbenicima prema jednoj državi koja je trajala od '41. do '45. To je bila prava, a nikakva tzv. država, govorio je čak i na dan mog odlaska u Beograd, gdje sam u sastavu pionirske delagacije, a kao predstavnica Slavonije i Baranje, uručila tadašnjem Predsjedniku malu štafetu. Vežući mi crvenu maramu, a u silnom strahu da se ipak može dogoditi da u glavnom gradu ne budem najljepša i da drugarica Jovanka, a tako će se zvati i očeva druga žena, ne primijeti pletenicu nalik njezinoj dok se kao mlada partizanka zaljubljujvala u velikog sina naših naroda, teta je samo prošaptala: Barem nekad šuti. Kad odraste, ona će sama sve shvatiti. (s. 121)

Kdyby můj strýc ještě žil, ale zemřel v ten samý den, kdy byla znovu zavedena chorvatská kuna, rozzlobil by se, že používám popisné přídavné jméno *tzv.* Znovu by mu připomělo nespravedlnost školních učebnic vůči jistému státu, který existoval od roku 1941 do roku 1945. To byl skutečný stát a ne žádný tzv. stát, opakoval dokonce i toho dne, kdy jsem odjížděla do Bělehradu, abych tam v rámci pionýrské delegace jako představitelka Slavonie a Baranji předala tehdejšímu prezidentovi malou štafetu. Zatímco mi teta zavazovala rudý

šátek, s obavou co kdyby se přeci jen stalo, že nebudu v hlavním městě nejkrásnější a že si soudružka Jovanka (tak se bude jmenovat i otcova druhá manželka) nevšimne copu podobného tomu jejímu, když se jako mladá partyzánka zamilovala do velikého syna našich národů, strýci jen pošeptala: „*Aspoň někdy mlč. Až vyrostete, sama všechno pochopí.*“

V tomto úryvku se hovoří o fašistickém chorvatském státu z doby druhé světové války a o jeho rozporuplném vnímání v chorvatské společnosti. Ačkoliv se jedná o skutečnost, která v českém prostředí příliš známá není, z kontextu vyplývá strýcův negativní postoj k tehdejšímu jugoslávskému komunistickému režimu.

Bivši domobranski narednik, moj tetak Milan, umro je u lipnju 1994., pet mjeseci prije svoga rođendana, (...). (s. 122)

Bývalý domobranecký četař, můj strýc Milan, zemřel v červnu roku 1994, pět měsíců před svými narozeninami, (...).

Opět se zde jedná o narážku na situaci v Chorvatsku za druhé světové války.

Překlad pojmenování vojenských hodností je velmi problematický, jelikož se počet vojenských hodností v ozbrojených složkách jednotlivých států různí, navíc dochází k jejich změnám. Zde se jednalo o vojenskou hodnost v domobraně NDH, kterou jsme do češtiny přeložili prostřednictvím anglického překladu hodností domobrany NDH, existujících v letech 1942 – 1945.

Moja je teta bila uvjerena da režim otvara službena pisma, (...). (s. 124)

Moje teta věřila, že režim otevírá pracovní dopisy.

Pro českého čtenáře je zde z kontextu jasné, že se jedná o komunistický režim.

Ali, ne vjerujem da je samo udaljenost bila jedini razlog zbog kojeg sam mamu prvi put posjetila tek u proljeće 1991., u danima u kojima su njezini prijatelji, većinom njezini zemljaci, po stablima maloga, arhitekturom meni nezanimljivog gradića, lijepili naljepnice za pomoć državi o čijoj su me unutrašnjopolitičkoj situaciji upitali odmah nakon slijetanja na frankfurtski aerodrom, premda nisu zaboravili naglasiti da su me u tako velikom broju

dočekali samo zbog toga što su se brinuli za reakciju njima drage žene koja svoju kćer, likom tako joj sličnu, nije vidjela godinama. (s. 125)

Ale nevěřím tomu, že pouhá vzdálenost byla jediným důvodem, proč jsem mámu poprvé navštívila až na jaře roku 1991, ve dnech, kdy její přátelé, povětšinou krajané, vylepovali na stromy malého, architektonicky pro mě nezajímavého městečka, samolepky s výzvou o pomoc státu, na jehož vnitropolitickou situaci se mě zeptali hned po přiletu na frankfurtské letiště, ačkoliv nezapomněli zdůraznit, že na mě čekají *v tak velikém počtu* jen proto, že měli obavu z reakce jim drahé ženy, která svoji dceru, tolik jí podobnou postavou, roky neviděla.

Zde je díky uvedenému letopočtu jasné, že se jedná o období těsně po rozpadu Jugoslávie a dramatických okolností vzniku nástupnických států.

(...) premda se meni činilo da spomenuta Indira, koju mi je tetak jednom pokazao u vijestima, ljutit što djecu od ranog djetinjstva truju programskim idejama nesvrstanih, ima puno tamniju kožu od mog strica. (s. 130)

Ale mně se zdálo, že zmíněná Indira, kterou mi strýc Milan jednou ukázal ve zprávách, naštvaný, že dětem už od raného dětství cpou programové ideje hnutí nezúčastněných, má mnohem tmavší plet', než můj strýc.

Ako je tada, a u to me uvjeravala njezina snaha Marta, imala stotinu godina, baka Jela, koju još i danas pamtim po dugim sijedim pletenicama, žutim prstima i uskim šakama na kojima su istetovirane zvjezdice i ime njezina muža Ive, kojeg su pobjednici odveli noću, u proljeće 1945. i bacili u bajer, ona bi ove godine navršila stotinu trideset jednu godinu. (s. 155)

Dodnes si babičku Jelu pamatuji díky jejím dlouhým, šedým copům, žlutým prstům a hubeným rukám, kde měla vytetované hvězdičky a jméno svého muže Iva, kterého jedné jarní noci roku 1945 vítězové odvedli a hodili do zatopeného lomu.

Osjetila sam dovoljno tuge i u samom podsjećanju na činjenicu kako netko sada ruši i moju čitaonu, i dovoljno brige za stanje moga Ilije, koji bježi zajedno sa svojim pričama i

nema vremena zaključati vrata kuće u kojoj je namjeravao provesti svoj umirovljenički život, (...). (s. 157)

Pocítila jsem tolik smutku při samotném pomýšlení na skutečnost, že někdo právě ničí moji čítárnu, a tolik starostí o svého Iliju, který spolu se svými příběhy utíká a nemá čas zamknout dveře domu, kde se chystal strávit své stáří.

Situace týkající se občanské války v bývalé Jugoslávii nepotřebuje pro českého čtenáře bližšího vysvětlení.

Na serviranje je sigurno naučio u Lepoglavi, žalila se teta svojoj mlađoj rodici, odgojenoj u duhu omladinskih radnih akcija, kojoj nikako nisu bili simpaticni, makar dolazili i iz kruga uže obitelji, oni koji poslije '45. nisu objeručke prihvatili novu vlast. (s. 160)

„Na to servírování si určitě zvykl ve vězení v Lepoglavě,“ stěžovala si teta své mladší neteři, vychované v duchu pracovních brigád mládeže, které nikdy nebyli sympatičtí ti, kdo po čtyřicátém pátém nepřijali novou moc s otevřenou náručí, i když třeba pocházeli z užšího rodinného kruhu.

„An den Service hat er sich bestimmt in Lepoglava gewöhnt,“ beklagte sich die Tante bei ihrer jungen, im Geist des Jugendverbands und seiner Arbeitseinsätze erzogenen Nichte, der niemand, und stammte er aus dem engsten Familienkreis, sympatisch war, wenn er nicht nach '45 die neue Macht mit offenen Armen empfangen hatte. (s. 173)

V obci Lepoglava se nacházel v období druhé světové války koncentrační tábor a poté vězení. Vzhledem k tomu, že se jedná o reálii v českém prostředí prakticky neznámou, vypomohli jsme si vysvětlivkou vloženou do textu. Německá překladatelka název nicméně ponechala bez vysvětlivky. Slovní spojení „omladinske radne akcije“ jsme v souladu s českou tradicí přeložili jako „pracovní brigády mládeže“, v německém překladu („der Jugendverband und seine Arbeitseinsätze“) je pak kladen důraz na to, že dané akce patřily k organizaci mládeže.

Shvatila je to onoga trenutka kad sam joj počela dopuštati da naše sve kraće susrete u cijelosti iskoristi za stare priče o jednom gradu i jednoj ulici iz svoje mladosti, u koju se, prema svemu sudeći, više nikada neće moći vratiti. (s. 170)

Pochopila to v tu chvíli, když jsem jí začala dovolovat, aby naše čím dál tím kratší setkání v úplnosti využila k vyprávění starých příběhů o jednom městě a jedné ulici ze svého mládí, do které se podle všeho už nikdy nebude moct vrátit.

V textu povídky je na jiném místě zmíněno, že se jedná o město Vukovar, zde se tedy mluví o situaci první poloviny devadesátých let dvacátého století a o zničení města.

3.3 Vlastní jména a přídavná jména od nich odvozená

Vlastní jména obvykle plní v literárním díle nějakou funkci, takže jejich výběr není náhodný, autor literárního díla obvykle důkladně promýšlí, jaká jména zvolit. To platí nejen o jménech fiktivních, ale i reálných, jako jsou například jména skutečně existujících míst, historických nebo i současných osobností. Veškerá vlastní jména v literárním díle jsou tedy motivovaná, což je zapotřebí mít stále na paměti, ačkoliv se může stát, že aluze vytvořená vlastními jmény bude srozumitelná soudobé čtenářské generaci, ale nikoliv následujícím generacím, případně ji rozpoznají pouze čtenáři pocházející ze stejného jazykového či kulturního prostředí jako autor, zatímco pro čtenáře překladu, kteří tamní realie neznají, zůstane skryta. Zároveň nelze vlastní jména v literárním díle pojímat jako jednotlivosti, je zapotřebí vnímat vztahy mezi nimi a všímat si jich v kontextu daného díla (Dvořáková, 2013, s. 2-4).

Literární vlastní jména se obvykle dělí na (Dvořáková, 2013):

- a) literární antroponyma – názvy osob;
- b) literární toponyma – názvy míst;
- c) literární zoonyma- názvy zvířat;
- d) literární chrématonyma – názvy předmětů.

Žaneta Dvořáková ve své přednášce *Úvod do literární onomastiky* uvádí stručné a přehledné dělení literárních vlastních jmen do tří kategorií podle jejich funkce (Dvořáková, 2013):

- a) autentická (reálná) jména – jedná se o jména skutečných lidí, kteří v díle vystupují, či míst, jaká jsou v díle zmíněna. Tato jména mají vztah k reálným předobrazům (skutečné

historické či současné osobnosti, reálná geografická místa). Prostřednictvím těchto jmen autor vytváří jistou charakteristiku doby a místa děje a příběhu tak přidává určitou míru autentičnosti;

- b) realistická jména – tato jména jsou součástí reálné antroponymické soustavy, jedná se o vlastní jména a příjmení, objevující se v určitém národním, kulturním či sociálním prostředí, které je obvykle alespoň rámcově rozpoznatelné;
- c) autorská jména – jména vymyšlená, fiktivní. Jde o produkt autorovy fantazie.

Vlastní jména, omonyma, lze klasifikovat mnoha způsoby. Další možností je dělení podle jejich funkce, jakou uvádí *Nový encyklopedický slovník češtiny* (Knappová, 2017):

- a) funkce nominalizační či identifikační – vyděluje jednotlivý subjekt či objekt z určitého celku;
- b) funkce diferenciační – rozlišuje vzájemný vztah individualizovaných prvků;
- c) funkce komunikativní – tato funkce vyplývá z komunikace, dává informace jak jazykové, tak i emocionální;
- d) funkce asociační či evokační – aktivuje souhrn čtenářových či posluchačových encyklopedických znalostí, jedná se zde o názvy objektů, které obsahují obecné či vlastní jméno již existující v reálném světě;
- e) funkce ideologizující či mytizující – názvy objektů obsahující jméno významné osoby či události;
- f) funkce sociálně klasifikující – vlastní jméno, které svého nositele zařazuje do určitého sociálního kontextu podle souvislostí sociálních, náboženských, národnostních, časových, historických, prostorových, kulturních a dalších;
- g) funkce deskriptivní či charakterizační – sem patří všechny popisné názvy a tzv. mluvící vlastní jména (ta obvykle vytváří sám autor za účelem výstižné či humorné charakterizace osoby nebo objektu);
- h) funkce expresivní či emocionální – čili jak na čtenáře či posluchače dané jméno působí emocionálně (vyvolává kladné nebo záporné emoce) nebo působí esteticky.

Jak je z následujícího přehledu zřejmé, mnohdy mohou být vlastní jména nositeli více funkcí, zvláště co se týče vlastních jmen v literárním díle. Již bylo řečeno, že vlastní jména v literárním díle nelze vnímat odtrženě od kontextu. Mnohdy také funkci na první pohled bezpříznakového vlastního textu odhalíme teprve další četbou daného díla.

3.3.1 Překladatelská strategie

Problematika překladu vlastních jmen je velice široká a má obrovský význam pro celý překlad literárního díla, protože zejména vlastní jména postav obvykle provázejí celým dílem a špatně zvolený překlad by se na něm nevhodně odrazil (Kufnerová, 1994, s. 174).

Právě vlastní jména, ať už jména osob či míst, jsou v překladu literárního díla nositeli kontinuity povědomí, že se jedná o cizí prostředí a zároveň toho, že se jedná o překlad. Z tohoto důvodu není zcela vhodné vlastní jména v překladu za každou cenu počesťovat, i když mnohdy pro cizí jméno existuje český ekvivalent. Kufnerová (Kufnerová, 1994, s. 174) uvádí příklady především z ruštiny – jména jako Ivan nebo Osip zůstávají obvykle v českém překladu Ivanem a Osipem, ačkoliv k oběma ruským křestním jménům existují české ekvivalenty Jan a Josef). Nicméně ani tendence zachovávat všechna jména v originálním znění není vždy vhodná. Ať už jde o případy, kdy má čeština pro dané cizí vlastní jméno zažitou určitou formu (často u vlastních jmen autentických – například u jmen historických osobností), pokud se jedná o tzv. vlastní jména mluvící, či jde o vlastní jména, která jsou v originále bezpříznaková, ale v češtině by mohla vyvolávat nevhodné konotace (Kufnerová, 1994, 174-175).

Vlastní jména se tedy nepřekládají, nebo se jim pouze dodá forma, která odpovídá jazyku, do něhož se překládá (Кундзич, 1955, s. 234).

Ačkoliv se případy úplné shody významu lexikálních jednotek různých jazyků objevují jen zřídka, patří mezi ně i některá vlastní jména a zeměpisné názvy, které jsou součástí slovní zásoby obou jazyků (Бархударов, 1975, s. 75). K mnoha cizím zeměpisným názvům existuje v češtině ustálená adaptovaná forma daného jména (například Záhřeb namísto chorvatského *Zagrebu*). Problémy se však vyskytují při překladu méně frekventovaných názvů míst, názvů ulic, náměstí atd. Zejména v příbuzných jazycích jako jsou jazyky slovanské existuje určitá tendence překládat například názvy ulic analogickými názvy českých ulic, což však překlad až příliš posouvá do českého prostředí. Někdy je proto lepší přeložit daný název tak, aby odpovídal originálu (Kufnerová, 1994, s. 175-176).

Obdobně se k překladatelské strategii vlastních jmen vyjadřuje i Jiří Levý (Levý, 1998, s.116-119). Podle něj lze vlastní jména přeložit pouze tehdy, je-li jméno pouze nositelem nějakého významu. Substituce nebo transkripce je možná, pokud je vlastní jméno závislé na národní formě. Pokud je jazyk originálu blízké příbuzný s jazykem, do něhož se překládá a význam slovního kmene je pro čtenáře pochopitelný i bez překladu, pak není zapotřebí ani substituce, což je právě případ vztahu chorvatštiny a češtiny. Jestliže vlastní

jméno nenese žádný význam, pak je možné jej zachovat v originálním znění. Nicméně je při překladu vlastních jmen nezbytné přihlédnout ke všem prvkům, uplatněných v té dané situaci.

3.3.2 Antroponyma

Vlastní jména, zejména antroponyma, jména a příjmení osob, jsou zpravidla nositeli koloritu, proto je zapotřebí zacházet s nimi tak, aby daný národní kolorit z díla nevymizel (Влахов, Флорин, 1990, s. 217).

3.3.2.1 Jména autentická

Vzhledem k charakteru díla *Zašto sam vam lagala* jako autobiografie, i když fiktivní, se v něm na mnoha místech objevují narážky či aluze na skutečné osobnosti z chorvatského, resp. jugoslávského prostředí. Největším překladatelským problémem je obvykle tato jména v textu odhalit a nezaměnit je za jména realistická. Zároveň tato jména nelze vždy pouze přepsat, je zapotřebí zjistit, zda mají v češtině nějakou ustálenou podobu. Ve většině případů byla tato ustálená forma také použita, s výjimkou těch výrazů, kde by to bylo na škodu porozumění.

Josipovo (s. 103) – svatý Josef

Zde se jedná o název náboženského svátku. Nicméně vzhledem k tomu, že do češtiny nelze přeložit obdobným způsobem, nýbrž za použití vlastního jména, uvádíme jej zde. V kontextu se konkrétně jedná o den (svátek) svatého Josefa:

Stigao je ringišpil, isti onakav kakav je na Josipovo dolazio u moje selo. (s. 103)

Přijel kolotoč, stejný jako ten, co na svatého Josefa jezdil do mé vesnice.

Sveta Kata (s. 118) – svatá Kateřina

Opět název náboženského svátku. Vzhledem k společné chorvatské i české katolické tradici nebyl překlad autentických jmen světců větší překážkou.

Turner (s. 112) – Turner

Myšlen je zde anglický romantický malíř William Turner, předchůdce impresionismu, což je z kontextu zřejmé.

drug Tito (s. 113) – soudruh Tito

drugarica Jovanka (s. 121) – soudružka Jovanka

Faulkner (s. 123) – Faulkner

Jedná se o amerického spisovatele Williama Faulknera.

Isus (s. 127) – Ježíš

Indira Gandhi (s. 130) – Indira Gándhiová

V překladu bylo zapotřebí použít zažitý český přechýlený tvar jména významné indické političky druhé poloviny 20. století.

sv. Ante (s. 138) – svatý Antonín

Tomićev roman (s. 153) – román Eugena Tomiće

Chorvatský realistický spisovatel, který tvořil především ve druhé polovině 19. století. Ačkoliv se zde jedná o pouhé přivlastňovací jméno a přesný překlad do češtiny by tedy zněl „Tomićův román“, nebyla tato varianta zcela vhodným překladatelským řešením, protože chorvatský spisovatel Eugen Tomić není v českém prostředí zcela znám, navíc by u čtenáře, který nezná chorvatskou literaturu příliš do hloubky, mohlo dojít k záměně se současným chorvatským spisovatelem Ante Tomićem, jehož dílo bylo také přeloženo do češtiny. Proto byl zvolen popisný překlad pomocí autentického jména, čili *román Eugena Tomiće*. Aby však překlad nebyl zatížen přílišnou odborností, uvádíme v překladu pouze formu „*Eugen Tomić*“, pod jakou je někdy daný spisovatel uváděn, a nikoliv celý tvar spisovatelova jména, totiž „*Josip Eugen Tomić*“. Překlad „román Josipa Eugena Tomiće“ by zde zněl příliš krkolomně.

Dan svetog Ilije (s. 155) – den svatého Iliji

Ilinje (s. 133) – den svatého Iliji

Míněn je zde světec, v české katolické tradici známý jako svatý Eliáš. Jemu zasvěcený svátek, o kterém se v textu hovoří, připadá na 20. července. V tomto jediném případě nebyla pro překlad jména světce zvolena česká varianta a to z důvodu, že v textu jde o významný

kontext – autorčin otec se totiž také jmenuje Ilija. Pokud by v textu bylo jméno světce přeloženo českou variantou, český čtenář by si pravděpodobně sotva domyslel, že se jedná o národní varianty téhož jména (v případě Josipa – Josefa a Katy – Kateřiny je podoba mezi oběma variantami zřejmější). Nemenším důvodem pak bylo, že tento světec a jeho svátek už v českém prostředí není příliš známý.

Barnes (s. 157) – Barnes

Jde o anglického postmoderního spisovatele Juliana Barnese.

Zdenka Vučković (s. 162) – Zdenka Vučkovićová

Míněna je zde chorvatská zpěvačka populární hudby. Přechylování cizích ženských příjmení v českých textech je široce diskutovanou otázkou a má velké množství odpůrců, přesto jsme se přidrželi českého úzu, ač daná jména pak mohou znít velmi nezvykle, čehož si všimají i zahraniční autoři (Влахов, Флорин, 1990, s. 217).

Ivo Robić (s. 162) – Ivo Robić

Chorvatský populární zpěvák.

3.3.2.2 Jména literárních postav

Zvláštním problémem byl překlad jmen literárních postav. Některá literární díla, v nichž se tyto postavy objevily, do češtiny již přeložena byla, ovšem často už v 19. století a tyto překlady jsou čtenáři bez hlubšího zájmu o chorvatskou literaturu prakticky neznámé. Proto bylo i vyhledávání českého překladu vlastních jmen těchto literárních postav poněkud obtížné.

Valentin iz roda Frankopana (s. 101) – Valentin z rodu Frankopanů

Pavao Gregorijanac (s. 101) – Pavel Gregorijanec

Postava románu *Zlatarevo zlato* významného chorvatského spisovatele druhé poloviny 19. století Augusta Šenoy. Často je tento spisovatel označován za „zakladatele“ chorvatského realismu.

Ivan Pravdić (s. 101) – Ivan Pravdić

Stjepko Kalnički (s. 101) – Stjepko Kalnický

Mirko Dražić (s. 101) – Mirko Dražić

Mandalijena (s. 105) – Magdaléna

Postava náboženské poémy *Mandalijena pokornica* chorvatského (dubrovnického) barokního básníka Ivana Buniće Vučiče. Hlavní postavou daného díla je Máří Magdaléna. Ačkoliv je zde aluze na Bunićovu poému spíše domnělá (avšak vzhledem k tomu, že se Julijana Matanović odborně zabývá literaturou, poměrně pravděpodobná), bylo toto vlastní jméno přeloženo do češtiny jako Magdaléna, které sice českého čtenáře na chorvatskou barokní poému neodkazuje, poměrně jasně však navozuje spojitost s Máří Magdalénou.

lijepa Mejra (s. 153) – krásná Mejra

hrabri Husein-beg (s. 153) – chrabrý Husejn-beg

Postava z díla *Zmaj od Bosne* (česky jako „Drak bosenský“) Josipa Eugena Tomiće.

3.3.2.3 *Jména realistická*

Vlastní jména hrají ve všech povídkách díla *Zašto sam vam lagala* významnou roli. Obvykle se jedná o jména příbuzenstva či blízkých osob, často jsou tato vlastní jména uváděna v kontextu příbuzenského, resp. sousedského a jiného vztahu. Většina jmen v románu je chorvatská a zasazuje tedy román do chorvatského či obecně jihoslovanského prostředí. Nejčastěji plní funkci identifikační nebo pojmenovací, v podstatně menším počtu případů funkci sociálně klasifikující (v daném případě však tato vlastní jména zařazují postavu spíše regionálně, hlavně do autorčiny rodné severní Bosny nebo do Slavonie). V obou případech byla z důvodu zachování prostředí použita metoda přepisu.

Překlad následujících vlastních jmen realistických nečinil větší problémy:

Ljubica M. (s. 92) – Ljubica M.

Boris (s. 92) – Boris

Jakov (s. 104) – Jakov

Siniša (s. 108) – Siniša

Ačkoliv toto mužské vlastní jméno má koncovku –a, což není v případě českých mužských vlastních jmen obvyklé (pokud nebereme ohled na zdrobněliny), z textu je jasné, že jde o muže, proto bylo možné toto jméno nechat v původním znění.

teta Nada (s. 114) – teta Nada

Chorvatské ženské vlastní jméno *Nada* se nicméně v textu vyskytuje ve 3. pádě, takže v překladu vzniká nechtěná homonymie s českým ženským jménem Nad'a. Vzhledem k tomu, že daná homonymie nemá v textu žádný význam, v překladu jsme ji ponechali.

(...) *masni sloj mlijeka, po koje sam odlazila rano ujutro kod naše susjede tete Nade.*
(s. 114)

(...) tučnou vrstvu mléka, pro kterou jsem brzo ráno chodila k naší sousedce tetě Nadě.

bratić Krešo (s. 113) – bratranec Krešo

susjed Janoš (s. 114) – soused Janoš

teta Julijana (s. 114) – teta Julijana

tetak Milan (s. 114) – strýc Milan

sestrična Mara (s. 114) – sestřenice Mara

gospođa Olgica (s. 115) – paní Olgica

gospođa Finika (s. 115) – paní Finika

Josip (s. 123) – Josip

Jozo (s. 129) – Jozo

Jozo je hypokoristická varianta od chorvatského mužského vlastního jména *Josip*. Vzhledem k příbuznosti jazyků je pro českého čtenáře vcelku pochopitelné, že se jedná o zdobnělinu tohoto jména, proto byla v překladu ponechána v původním tvaru. Použití některé z českých zdobnělin jména Josef by nebylo vhodné, protože by překlad posouvalo do českého prostředí, navíc by se pak i původní jméno *Josip* muselo nahradit českou variantou. Kromě toho je z kontextu zřejmé, že jde o zdobnělinu jména *Josip* a tedy o tutéž literární postavu.²¹

Jedne sam zime tako u kantu punu hladne vode, na kojoj se već bio uhvatio tanak sloj leda, baš u inat svom Josipu, kojeg su svi od milja, pa i ja sama, zvali Jozo (...) (s. 129)

Jednou v zimě jsem tak do vědra plného studené vody, na níž již ležela tenká vrstva ledu, přesně na trůn svému Jozovi (jak všichni včetně mě Josipovi podomácku říkali) (...)

susjeda Zorica (s. 129) – sousedka Zorica

Ivanka (s. 133) – Ivanka

mama Milka (s. 134) – máma Milka

baka Kata (s. 150) – babička Kata

otac Ilija (s. 150) – otec Ilija

Iljkan (s. 151) - Iljkan

susjeda Markovica (s. 151) – sousedka Markovica

Cash (s. 152) – Cash

susjed Staško (s. 153) – soused Staško

²¹ K problematice překladu vlastních jmen s expresivní funkcí viz ВЛАХОВ, ФЛОРИН, s. 222-224.

djed Luka (s. 155) – dědeček Luka

baka Lukinica (s. 155) – babička Lukinica

baka Jela (s. 155) – babička Jela

snaha Marta (s. 155) – snacha Marta

muž Ivo (s. 155) – muž Ivo

bratić Fabijan (s. 156) – bratranec Fabijan

brat Ivo (s. 161) – bratr Ivo

žena Katarina (s. 161) – manželka Katarina

prijatelj Mićo (s. 166) – kamarád Mićo

Povědomí o existenci chorvatských písmen *ć* a *đ* je v českém prostředí poměrně rozšířené, proto jsme tato písmena ve vlastních jménech ponechali, pokud se v některých vyskytla.

drugarica Dušanka (s. 166) – soudružka Dušanka

Dražen (s. 168) – Dražen

gospođa Bereš (s. 168) – paní Berešová²²

Srbin Marko (s. 169) – Srb Marko

prijateljica Anica (s. 169) – kamarádka Anica

kći Helica (s. 169) – dcera Helica

²² Viz výše komentář k překladu jména „Zdenka Vučković“.

susjed Tomislav (s. 169) – soused Tomislav

bratova kći Anđela (s. 171) – bratrova dcera Anđela

prijateljica Iris (s. 171) – kamarádka Iris

Pero (s. 115) – Petar

Obtížně řešitelným se projevil překlad chorvatského mužského jména *Pero*, a sice kvůli nechtěné homonymii tvaru 7. pádu čísla jednotného *Perem* se stejným tvarem od českého podstatného jména *pero*. Skloňování tohoto jména podle toho, jak se skloňuje v chorvatštině (tedy jako podstatné jméno rodu ženského s koncovkou –a), nepřicházelo v úvahu. Vzhledem k tomu, že *Pero* je původně zdrobnělina od jména *Petar*, ačkoliv se hypokoristikum *Pero* v chorvatštině vyskytuje velice často, zvolili jsme pro překlad chorvatskou variantu *Petar*. Přestože při skloňování v chorvatštině tzv. *pohyblivé a* (stejně jako v češtině *pohyblivé e*) vypadává, v českém překladu jsme jej ponechali ze dvou důvodů: otázka *pohyblivého a* při překladech z chorvatštiny nebo srbštiny do češtiny není zcela jednoznačně uzavřená a pokud by se *a* při skloňování vypustilo, nebylo by poznat, jestli jde o chorvatskou variantu *Petar* nebo českou *Petr*.

(...) *da se mala spetljala s trinaest godina starijim Perom, šefom smjene u tvornici strojeva našeg Kombinata*. (s. 115)

(...) totiž že malá má něco s o třináct let starším Petarem, vedoucím směny v strojírenském závodě našeho Kombinátu.

Bata (s. 151) – Bata

Batinica (s. 151) – Batinica

V daném případě se jedná o přezdívku otce hlavní postavy a jeho manželku (jak vyplývá z textu, po rozvodu stejnou přezdívku dostala i jeho další manželka). V přepisu této přezdívky totiž mizí možné aluze, které se zde nabízejí dvě – první se váže k srbskému mužskému jménu *Bata*, jehož význam a původ nejsou zcela jasné (podle jedné z teorií pochází z řeckého slova *batos*, což znamená trní, podle dalších je to zkratka jména *Bratislav*

(Stevanović, 2003, s. 14), druhá pak k obuvi Baťa, která je v chorvatském prostředí známá právě jako *Bata*. Tato aluze se zdá pravděpodobnější, vzhledem k tomu, že literární otec, jemuž tato přezdívka připadá, pracoval v továrně obuvi *Borovo*. Tuto aluzi bohužel nebylo možné v českém překladu zachovat, protože by pak vznikl problém, jak přeložit ženskou variantu přezdívky. Ženská varianta *Batinica* byla také ponechána v originálním znění. V českém prostředí ostatně také existovala tradice, kdy se ženám přezdívalo například podle zaměstnání manžela, například slovo *rychtářka* tak bylo označení manželky rychtáře (Slovník spisovného jazyka českého, 2011), nikoliv nějaké funkce. Obdobný případ se v románu také objevuje u jmen *djed Luka* a *baka Lukinica* (s. 155; viz výše). Babička se pravděpodobně původně také nejmenovala *Lukinica*, ale začalo se jí tak říkat až po svatbě podle jména jejího manžela, dědečka *Luky*. V textu je navíc tato ženská přezdívka také vysvětlena:

U gradu u kojem je službovao sredinom šezdesetih, pa i u svim ostalima, a selio se vrlo često, mještani su ga zvali Bata. Moju majku, kao i žene koje su naslijedile njezino mjesto, zvali su Batinica. (s. 151)

Ve městě, kde v polovině šedesátých let pracoval, ale i ve všech ostatních městech (a stěhoval se velmi často), mu místní říkali Bata a mé mámě Batinica, stejně jako všem ženám, jež zdědily její místo.

3.3.3 Toponyma

Toponyma v překladu často podléhají transkripci. To však neplatí obecně a u všech. Mnohé zeměpisné názvy, tzv. tradiční toponyma (tj. názvy široce známých zeměpisných objektů), se překládají, v takovém případě je zapotřebí zjistit, jak zní ustálená adaptovaná forma daného zeměpisného názvu, a to i tehdy, pokud se již ustálila i v špatně transkribovaném tvaru. Problematictější je otázka překladu méně známých toponym s lokálním významem (Влахов, Флорин, 1990, s. 224-226).

V textu díla *Zašto sam vam lagala* se objevují jak názvy míst, která jsou i v českém prostředí známá a bylo u nich možné použít jejich zažitou adaptovanou formu, tak i názvy míst v českém prostředí jen minimálně známých, jako například názvů ulic v Osijeku. V díle se však setkáváme i se zcela vymyšlenými názvy.

3.3.3.1 *Toponyma obecně známá*

Mezi názvy míst všeobecně známých, která bylo možné převést jejich adaptovanými českými variantami nebo názvy, pod nimiž jsou u nás známá, patří zejména názvy měst:

Beograd (s. 102) – Bělehrad

Sarajevo (s. 102) – Sarajevo

Wimbledon (s. 109) – Wimbledon

Trento (s. 113) – Trentino

Trst (s. 129) – Terst

Osijek (s. 138) - Osijek

London (s. 157) – Londýn

Zagreb (s. 162) – Záhřeb

Vukovar (s. 168) – Vukovar

Také názvy řek jsou v překladu převedeny pomocí adaptované české varianty názvu:

Drava (s. 119) – Dráva

Dunav (s. 120) – Dunaj

V případě jmen chorvatských regionů bylo možné, obdobně jako u měst, u některých použít českou adaptovanou variantu jména a tam, kde taková varianta neexistuje, bylo nezbytné použít takovou variantu, jaká se u nás používá, což je nejčastěji originální znění jména:

Slavonija (s. 121) – Slavonie

Baranja (s. 121) – Baranja

Stejný případ se pochopitelně týká názvů států, které na tomto místě vzhledem k jednoznačnosti překladu neuvádíme.

3.3.3.2 Toponyma méně známá, lokální

Překlad méně známých zeměpisných názvů taktéž nebyl příliš problematický. Protože je deklinační systém češtiny a chorvatštiny velice podobný, mnohá toponyma bylo možné řešit pouhým přepisem, u jiných stačilo chorvatskou koncovku zaměnit koncovkou českou, aniž by se změnil význam či znění daného vlastního jména.

Našice (s. 130) – Našice (název obce ve východním Chorvatsku)

Đakovo (s. 136) – Đakovo (název města ve východním Chorvatsku)

na cesti prema Osijeku (s. 136) – po okresní silnici z Đakova do Osijeku

Zde jsme zvolili opisný způsob překladu kvůli srozumitelnosti. Německý překlad na rozdíl od chorvatského originálu silnici popisuje nikoliv podle místa, kam směřuje, nýbrž odkud vede: *die Landstraße von Djakovo* (s. 145).

u svoju Vuku (s. 137) – do své vesnice

V tomto případě jsme název obce zcela vynechali, protože pro text díla není zásadní a pokud bychom dané slovní spojení přeložili slovo od slova, mohlo by být pro českého čtenáře obtížně pochopitelné. V německém překladu nacházíme ještě více zevšeobecněný překlad: *nach Hause unterwegs* (s. 145).

Rovinj (s. 155) – Rovinj (název přímořského města v Istrii)

Lepoglava (s. 160) – Lepoglava (název města v severním Chorvatsku poblíž Varaždínu)²³

Trpinja (s. 169) – Trpinja (název obce ve východním Chorvatsku)

Uvedené názvy bylo možné transkribovat. Následující toponyma pak byla mírně pozměněna tak, aby bylo možné je lépe adaptovat do českého deklinačního systému.

Feričanci (s. 92) – Feričance (název obce ve východním Chorvatsku)

Nova Gradiška (s. 133) – Nová Gradiška (název města ve východním Chorvatsku poblíž hranice s Bosnou a Hercegovinou)

3.3.3.3 Názvy pomístní – názvy ulic, náměstí apod.

Poněkud větší obtíže obvykle skýtá překlad názvů pomístních. Jak již bylo řečeno v úvodu k části o vlastních jménech, zvláště při překladu ze slovanských jazyků je důležité dávat pozor, abychom překladem dílo příliš neposouvali do českého prostředí či dokonce do některého konkrétního českého města. Na druhou stranu však S. Vlachov a S. Florin (Влахов, Флорин, 1990, s. 225-226) s odkazem na A. V. Fjodorova uvádějí, že pojmenování ulic, náměstí, čtvrtí a jiných částí obcí se ve většině případů překládají. Toto se týkalo především následujících tří ulic, nesoucích ve svém názvu obecné přídavné jméno, kde se nenabízela jiná možnost, než názvy přeložit českými výrazy s odpovídajícím významem. Pouhá transkripce by text překladu příliš zatížila cizími slovy:

Mlinska ulica (s. 97) – Mlýnská ulice,

Ružina ulica (s. 99) – Růžová ulice,

Radnička ulica (s. 115) – Dělnická ulice.

K částečné transkripci se však uchýlila německá překladatelka, když dva z těchto názvů ulic přeložila pro němčinu velmi nezvykle jako *Mlinska-Straße* (s. 99), *Ruža-Straße* (s. 102). Poslední jmenovaný název už v německém překladu nese pro německý jazyk běžný

²³ Tento výraz je komentován ještě v oddílu pojednávajícím o historicko-sociálních reáliích.

název *Arbeiterstraße* (s. 121). V této souvislosti nicméně musíme upozornit na případ poměrně neadekvátního použití transkribovaného pomístního názvu v překladu. Jedná se o větu, která v originále zní běžně, poněkud hovorově:

Sljedeće smo subote pošli u Mlinsku. (s. 97)

Příští sobotu jsme šly do Mlýnské ulice.

Český překlad by samozřejmě také mohl znít „Příští sobotu jsme šly do Mlýnské“, nicméně pro srozumitelnost (*Mlýnská ulice* se v textu předtím objevuje jen jednou a nejedná se o zásadní název, který by si čtenář musel zapamatovat hned napoprvé) jsme zvolili použití celého názvu. Co by bylo v českém překladu vzhledem k blízkosti chorvatštiny a češtiny možné, to však už není tak jednoduše použitelné v případě vzdálenějšího jazyka, jako je němčina. Takový překlad pak působí zčásti nesrozumitelně, zčásti poněkud směšně:

Am folgenden Samstag gingen wir in die Mlinska. (s. 100)

Radićeva ulica (s. 94) – Radićova ulice

Zde se ovšem už nabízelo více možností. Konkrétně překlad, který by odpovídal obvyklým českým názvům ulic, které v sobě obsahují jméno nějaké významné osobnosti, totiž „ulice Stjepana Radiće“. Tak se daná ulice v Osijeku dokonce skutečně jmenuje (*Ulica Stjepana Radića*). Proto jsme v českém překladu ponechali hovorovější název *Radićova ulice*, taktéž daný problém řešila i překladatelka do němčiny (*Radić-Straße*, s. 95).

Šapudl (s. 170) – Šapudl

Jde o hovorový název ulice Ivana Gunduliće ve Vukovaru (*ulica Ivana Gundulića*), který proslavil spisovatel Pavao Pavličić stejnojmenným románem. Dané jméno je natolik charakteristické a spojené s realitami, že bylo vhodné ponechat jej ve svém původním znění.

Promenada (s. 171) – Promenáda

Promenáda je neoficiální název oblíbené odpočinkové trasy podél řeky Drávy v Osijeku. Vzhledem k tomu, že znalost její přesné polohy není pro čtenáře překladu nezbytně nutná, bylo možné její název počestit.

3.3.3.4 Přídavná jména odvozená od zeměpisných jmen

Přídavná jména odvozená od jmen vlastních sice nejsou vlastními jmény, přesto je zde uvádíme kvůli jejich těsnému vztahu k nim. Překládání nebo transkripce přídavných jmen odvozených od vlastních jmen by mohly čtenáři pochopení textu ztížit – mnohdy je obtížné spojit si je s určitým názvem. Pro cizince je to o to obtížnější, protože se píšou s malým počátečním písmenem a snadno se ztrácí souvislost se jménem, od něhož jsou odvozeny. Pokud se nejedná o ustálené slovní spojení, nejčastěji se takové přídavné jméno v překladu změní na vlastní jméno, nebo se zcela vynechá (Влахов, Флорин, s. 241-242).

svilansko polje (s. 103) – louka u Svilany

osječka tržnica (s. 128) – tržnice v Osijeku

porečki hotel (s. 128) – hotel v Poreči

lički puteljak (s. 130) – vedlejší silnice směrem na Liku

V tomto případě bylo nutno celé slovní spojení přeformulovat, protože v češtině obdobné označení silnic vedoucích do určitého místa není příliš běžné. V německém překladu je vlastní jméno úplně vynecháno (*unser Seitenpfad*, s. 137).

nikšičko pivo (s. 133) – pivo z černohorského Nikšiče

Zde jsme si dovolili slovní spojení rozšířit o upřesnění, kde se město Nikšić nachází.

frankfurtski aerodrom (s. 139) – frankfurtské letiště

Toto přídavné jméno jsme ponechali, protože se jedná o obecně známé místo.

gradačački autobus (s. 151) – autobus do Gradačace

Opět se jedná o použití přídavného jména odvozeného od zeměpisného názvu, který je pro češtinu nezvyklý, a proto zde bylo nezbytné použít vlastní jméno (nehledě na to, že ponechání přídavného jména by v češtině bezpochyby znělo poněkud krkolomně). V tomto případě německá překladatelka jakékoliv určení místa vynechala, což poněkud ztěžuje určení, kde se děj odehrává ((...), *der am Samstag den Autobus als Bata bestieg* (...); s. 162)

hercegovački duhan (s. 155) – tabák z Hercegoviny

zagrebački mladić (s. 157) – mladý muž ze Záhřebu

osječka Tvrđa (s. 171) – bývalá pevnost v Osijeku

3.3.3.5 Fiktivní toponyma

Zde musíme uvést zajímavou poznámku k přídavným jménům, odvozených od názvu Mederovac, který se v díle objevuje poměrně často jako název městečka, kde vypravěčka vyrůstala. Ačkoliv všechna ostatní zeměpisná pojmenování v díle jsou autentická, toto jediné je fiktivní. Skutečná Julijana Matanović vyrůstala v obci Đurđenovac. Německá překladatelka ve svém překladu název Mederovac a všechny od něj odvozené výrazy důsledně nahrazuje názvem Đurđenovac. My jsme se však rozhodli pro ponechání názvu Mederovac, které se objevuje v originálu, protože záměna fiktivního jména autentickým se nám zdá příliš velkým zásahem do textu, a také pro zachování skutečnosti, že jde o fiktivní autobiografii.

mederovački pašnjak (s. 103) – pastvina v Mederovaci

Fußballrasen von Djurdjenovac (s. 107)

mederovački vrtić (s. 162) – mateřská škola v Mederovaci

Kindergarten in Djurdjenovac (s. 175)

mederovački cvijetnjaci (s. 170) – květinové záhony v Mederovaci

Blumengärten in Djurdjenovac (s. 185)

3.3.4 Ostatní názvy

3.3.4.1 Názvy uměleckých děl

Názvy uměleckých děl se až na určité výjimky tradičně překládají (Влахов, Флорин, 1990, s. 230). Pouze názvy písní jsme se rozhodli ponechat v originálním znění, protože nemají pro text zásadní význam. V českém prostředí jsou neznámé a jejich chorvatské názvy doplňují místní kolorit, navíc si je čtenář případně může vyhledat a poslechnout.

Turnerove Žene u procesiji (s. 112) – Turnerovy Ženy jdoucí v průvodu

Hrvatski bog Mars (s. 116) – Charvátský bůh Mars

Jedná se o dílo chorvatského spisovatele Miroslava Krleži, přeložené do češtiny jako Charvátský bůh Mars, proto jsme použili zažitý český název.

Dok palme njišu grane (s. 134) – Dok palme njišu grane

Nono, moj dobri nono (s. 134) – Nono, moj dobri nono

Německá překladatelka oproti námi zvolené metodě obě písně přeložila do němčiny, ačkoliv v německojazyčném prostředí nejsou o moc známější než v prostředí českém (*Wenn die Palmen ihre Zweige wiegen* a *Nonno, mein guter Nonno*, s. 143). Zejména překlad názvu druhé písně je zajímavý použitím původní italské varianty výrazu *nono*.

Faulknerov roman Kad ležah na samrti (s. 150) – Faulknerův román Když jsem umírala

Zmaj od Bosne (s. 153) – Drak z Bosny

3.3.4.2 Názvy předmětů

Názvy předmětů jsme ponechali v originálním znění tak, jak vystupují v původním textu. Pouze u některých jsme použili metodu nepřímých vysvětlivek tam, kde by českému čtenáři nemuselo být z kontextu zcela jasné, o jaký předmět se jedná.

crna Erika (s. 92) – černá Erika

Trubadur gramofon (s. 115) – gramofon značky Trubadur

cigareta filter Ibra (s. 131) – cigareta značky Ibra

pet Unrinih paketa (s. 131) – pět balíků pomoci UNRRA

Panasonic glazbena linija (s. 136) – stereo Panasonic

3.3.4.3 *Názvy podniků*

V případě překladu názvů podniků, jichž se v textu objevuje nemalé množství, jsme postupovali stejně jako v případě překladu názvů předmětů, čili snažili jsme se názvy v největší možné míře zachovat, případně je pouze vysvětlit nepřímými vysvětlivkami vloženými do textu překladu.

Zadruga (s. 97) – Družstvo

kod Svilane (s. 104) – u Svilany

Kombinat (s. 115) – Kombinát

Zvečevo (s. 116) – Zvečevo

Kod Medera (s. 118) – U Medera

osječka Nama (s. 132) – Nama, obchodní dům v Osijeku

Zde jsme pro lepší srozumitelnost zvolili opisné vysvětlení, stejně jako v případě níže:

u osječkoj Saponiji (s. 137) – v osijecké továrně na mýdlo

Borovo (s. 151) – Borovo

kuharica u zagrebačkom Chromosu (s. 161) – kuchařka v záhřebském Chromosu

Köchin in der Zagreber Firma Chromos (s. 174)

Chromos je mnohopodlažní budova v Záhřebu, původně postavená pro stejnojmennou firmu, dnes v ní mají kanceláře mnohé místní firmy. Tento název jsme ponechali v originálním znění bez vysvětlivky, protože v textu slouží spíše k zdůraznění místního koloritu, ale pro pochopení textu nemá zásadní význam. Oproti tomu v německém překladu bylo užito doplnění, že se jedná o firmu, nicméně zde se nám tato varianta nejeví jako zcela dobré řešení („kuchařka v záhřebské firmě Chromos“).

u Bati (s. 163) – u Bati

3.3.4.4 *Názvy budov a staveb*

Jelikož názvy budov a staveb v textu plní pouze funkci koloritní, jejich názvy jsme v textu překladu ponechali.

Kapucinska crkva (s. 94) – kapucínský kostel

V češtině se popisný název kostela, odvozený od názvu řeholního řádu, píše s malým písmenem, jelikož se obvykle nejedná o jeho název.

Gradašćevičeva kula (s. 153) – Gradašćevičova věž

3.3.4.5 *Ostatní názvy*

I v případě jiných názvů než výše uvedených jsme postupovali cestou co nejmenšího odklonu od originálu.

Društvo hrvatskih književnika (s. 111) – Svaz chorvatských spisovatelů

Bijelo dugme (s. 115) – skupina Bijelo dugme

Ačkoliv se jedná o hudební skupinu, která je v zemích bývalé Jugoslávie velmi známá, použili jsme zde nepřímou vysvětlivku pro českého čtenáře, který tuto skupinu nemusí znát.

biblioteka Jelen (s. 116) – ediční řada Jelen

Jelen-Reihe (s. 122)

Pro překlad tohoto názvu jsme použili termín „ediční řada“, kterým se v českém prostředí obvykle označují knihy určitého tematického, žánrového aj. okruhu, vydávané jedním nakladatelstvím s určitým plánem. Obdobně je tento problém řešen i v německém překladu.

Nobelova nagrada za književnost (s. 150) – Nobelova cena za literaturu

žurnal Vuna (s. 161) – časopis Vlna

Zeitschrift Vuna (s. 174)

Zde bylo možné přeložit do češtiny i vlastní název tohoto časopisu, navíc tak čtenář pochopí, o jaký časopis se jedná a jaká je tedy i jeho role v textu. Německá překladatelka

oproti tomu vlastní název ponechala v originále, kdy je většině čtenářů bližší charakteristika časopisu skryta, ale oproti tomu chorvatský název v textu doplňuje místní kolorit.

3.4 Nestandardní jazykové prvky

3.4.1 Nestandardní jazykové prvky – pojem a jejich překlad

K nestandardním jazykovým prvkům, o nichž bude v této části řeč, patří slova různých jazykových rovin (místní dialekt, sociolekt, hovorová forma jazyka, citově zabarvená slova ad.), která mají společný především fakt, že se liší od výrazů spisovného jazyka (Vilíkovský, 1975, s. 156). Pro nejednotnost v pohledu na tyto jazykové prvky a jejich klasifikace používáme široký pojem „nestandardní jazykové prvky“ a problematiku jejich překladu shrnujeme do jedné kapitoly.

Mezi znakem a člověkem, který daný znak používá, existuje tzv. pragmatický vztah. Jedná se o subjektivní vztah lidí k určitým jednotkám jazyka a jejich prostřednictvím nezřídka i k předmětům a jevům, které tyto znaky označují. To se pak nazývá pragmatickým významem jazykového znaku. S tím také souvisí pojem emocionální zabarvenosti určitých slov. Otázka pojmu pragmatika v lingvistice je však příliš obšírná, než abychom se jí zde mohli dostatečně věnovat, proto jen krátce načrtne pojmy, s nimiž budeme v této části práce pracovat.

V první řadě se zde jedná o stylistickou charakteristiku slova. Kromě slov, běžně užívaných ve všech žánrech písemného projevu a ve všech typech mluvené řeči (tedy stylisticky neutrálních), existuje řada slov a slovních spojení, jejichž používání je ohraničeno různými žánry a typy řeči. Toto spojení daných slov s určitými typy textu či mluvené řeči je pro ně charakteristické a je tedy i komponentem jejich pragmatického významu. Pokud by byly použity mimo rámec pro ně „běžných“ textů, mohly by vyznít nepatříčně. Barchudarov (Бархударов, 1975, s. 108-109) zde vyděluje dva základní typy řeči: prostě sdělovací a literárně písemnou²⁴. Vzhledem k těmto dvěma základním kategoriím pak lze slova podle jejich stylistické charakteristiky rozdělit na:

- neutrální – slova objevující se ve všech typech řeči;
- prostě sdělovací – slova používaná v běžné mluvené komunikaci; zpravidla se nevyužívají v psané řeči (s výjimkou hybridních psaných textů jako např. internetové komunikace);

²⁴ Tu ještě dělí podle žánrů na umělecký, oficiálně-naučný a publicistický žánr.

- knižní – slova, která se používají jen v písemné řeči, nikoliv v mluvené (ačkoliv se v některých oficiálních situacích mohou objevit i v mluvené řeči);
- poetická – slova používaná převážně v jazyce poezie;
- terminologická – slova, používaná především v oficiálně naučném žánru; jde o odbornou terminologii.

Podle určitých komunikačních situací a podmínek, které mají vliv na výběr daného slova, můžeme slova rozdělit na pět registrů (Бархударов, 1975, s. 110-111):

- 1) familiární;
- 2) „nenucený“, „přirozený“;
- 3) neutrální;
- 4) formální;
- 5) „vznešený“, „vysoký“.

V tomto případě však není výjimkou, pokud nějaké slovo patří ke dvěma nebo více registrům, přičemž valná většina slov patří ke slovům neutrálním.

V každém jazyce dále existují slova, pro něž je charakteristický určitý emocionální náboj. Mluvčí samotným použitím daného slova projevuje emocionální vztah k danému předmětu, osobě či jevu, označovanému tímto slovem. V takovém případě se obvykle mluví o citově zabarvených slovech. Stejně jako v případě registru, i v tomto případě naprostá většina slov patří k neutrální slovní zásobě, čili tato slova nejsou nijak citově zabarvená. Kromě nich existují ještě slova kladně citově zabarvená a slova záporně citově zabarvená (Бархударов, 1975, s. 111-112).

Další přínosnou možností, jak členit slova podle toho, k jaké vrstvě jazyka či k jaké jazykové varietě patří, uvádí D. Knittlová (Knittlová, 2000, s. 23-24):

- dialekt (zde je myšlen místní dialekt);
- sociolekt (mluva určité sociální skupiny);
- společenský rejstřík (mluva určité osoby, podle níž posluchač rozezná, do jaké skupiny daná osoba patří – D. Knittlová uvádí např. mluvu učitele či mluvu britského aristokrata);
- tón sdělení (čili jak mluvčí sdělení prezentuje).

S touto problematikou se pojí také výše zmíněná emocionalita a expresivita výrazu. Na tomto místě je nezbytné ještě zdůraznit, že u slov citově zabarvených jde spíše o funkci hodnotící či apelativní, než o běžnou komunikační (Knittlová, 2000, s. 55-56). Proto je u slov různě stylisticky zabarvených zásadní předat efekt vyvolaný těmito slovy, předat hodnotící

nebo citově zabarvenou stránku daného výrazu. V tomto případě obvykle při překladu převažuje expresivní význam slova nad jeho významem stylistickým. Zjednodušeně lze říci, že právě expresivní adekvátnost je nejdůležitějším prvkem při výběru vhodného ekvivalentu při překladu (Федоров, 1983, s. 131-134).

Samostatnou otázkou je pak užití místního nářečí v uměleckém textu. V první řadě je zapotřebí si uvědomit, zda v textu použitý dialekt je nositelem nějaké charakterizační funkce. Pokud ne, lze jej přeložit prostřednictvím spisovné češtiny. Pokud však daný dialekt má určitou funkci, je nezbytné najít možné řešení překladu tak, aby se charakterizační funkce neztratila (Kufnerová, 1994, s. 68-70). Místní nářečí nelze překládat na principu běžné záměny jazykového prvku prvkem druhého jazyka s podobným nebo stejným významem. Ani vystihnout místní charakteristiku mluvčího daného místního dialektu není zcela možné, určitou možností je pak toto prostředí naznačit (Levý, 1998, s. 127-128).

3.4.2 Dialektismy a regionalismy

Jako dialektismy se obvykle označují takové jazykové prvky, které patří do systému nějakého místního nářečí či skupiny nářečí. Obvykle se používají v mluvené řeči. Tyto jazykové prvky mají většinou své ekvivalenty ve spisovném jazyce. Pokud jsou výrazy natolik krajově specifické, že svůj spisovný ekvivalent nemají, pak se nazývají etnografismy. Do rámce dialektismů spadají také regionalismy, což jsou jazykové prvky či výrazy, které jsou charakteristické pro určitou širší oblast a přesahují tak hranice jednotlivého dialektu či skupiny dialektů (Hladká, 2017).

V textu povídek Julijany Matanović se dialektismy a regionalismy objevují pro dokreslení koloritu. Vzhledem k tomu, že vypravěčka vzpomíná na své dětství v Bosně a dospívání ve Slavonii, dialektalismy a regionalismy vycházejí z těchto dvou oblastí, přičemž výrazy charakteristické pro danou oblast Bosny jsou mnohdy slova tureckého původu a zároveň také slova charakteristická pro srbštinu, která v současné chorvatštině nejsou spisovná (*kapija, komšija, tepsija* ad.). Oproti tomu místní výrazy z východního Chorvatska, ze Slavonie, se do chorvatštiny často dostala z němčiny nebo jejím prostřednictvím (*flekav, fešta, farbati* ad.)

V souladu s výše uvedeným pojednáním o překladu místních nářečí jsme pro překlad regionálně charakteristických výrazů nevolili výrazy z určitých českých dialektů. Při překladu místních výrazů německého původu ze Slavonie bylo mnohdy možné použít hovorový český výraz pocházející z němčiny, avšak nijak místně nespecifikovaný. Toto řešení pochopitelně nebylo možné v případě původem tureckých slov z oblasti Bosny. Proto jsme museli volit

bud' hovorové výrazy, anebo často překlad za pomoci stylisticky neutrálního výrazu, čímž se bohužel ztrácí jistý koloritní prvek. Prvky koloritu jsou nicméně v povídkách obsaženy poměrně hojně, takže se nejedná o zásadní ztrátu. Situace, prakticky neřešitelná jinak než pomocí vysvětlujícího popisu, pak nastala, pokud dané slovo je zároveň charakteristické pro srbsštinu. Obdobný vztah, jako je vztah chorvatštiny k srbsštině, nemá čeština k žádnému jinému jazyku (vztah češtiny ke slovenštině je odlišného rázu a v tomto případě jej nelze se vztahem chorvatštiny a srbsštiny vůbec srovnávat). Tento prvek, který v originálu hraje poměrně výraznou roli (hovorové a dialektální výrazy jsou v textu zvýrazněny kurzívou, což jsme ponechali i v přeloženém textu), se v českém překladu bohužel ztrácí.

S podobnou situací se ovšem musela vyrovnat německá překladatelka, která však téměř všechna dialektální slova přeložila výrazy ze spisovné němčiny, a to včetně takových dialektálních a hovorových výrazů, k nimž by se dal nalézt obdobný ekvivalent v hovorové němčině.

...prljam uštirkanu šlinganu posteljinu. (s. 93)

... špiním naškrobené krajkové povlečení...

Nakon samo šest dana stajala sam sa svojim žutim plastičnim koferom před drvenom kapijom doma u Radićevoj ulici. (s. 94)

Pouhých šest dní poté jsem stála se svým žlutým plastovým kufrem před dřevěnou branou internátu v Radićově ulici.

Prigovarala je i odabiru broja igala, debljini niti, odnosu boje i mustre, iglama izvlačila ispuštene očice i izgovarala čitave male pletačke traktate. (s. 98)

Měla námitky i vůči délce jehlic, tloušťce niti, vztahu mezi barvou a vzorem. Jehlicemi vyvlékala puštěná oka a přednášela celé malé traktáty o pletení.

...tek pristigli, inače stranjski džemperu u novootvorenoj trgovini u Ružinoj ulici. (s. 99)

... na zrovna dovezených zahraničních svetrech v nově otevřeném obchodě v Růžové ulici.

...biti ispleten, spojen, pa čak i ophekkan. (s. 102)

...upletený, sešitý a dokonce i oháčkovaný.

...Ljubica je parala leđa moga budućeg džempera, a bukle se, kao ni jedna vuna do tada, nepopravljivo mrsio na flekavom parketu. (s. 103)

...Ljubica párala záda mého budoucího svetru a *bouclé* vlna beznadějně padala na špinavé, flekaté parkety, což se do té doby nestalo s ani jednou vlnou.

...trennte Ljubica gerade das Rückenteil meines künftigen Pullovers auf und die Bouclé-wolle verfilzte hoffnungslos auf dem fleckigen Parket. (s. 107)

Zde je zajímavé především srovnání s německým překladem. Překlad chorvatského dialektálního výrazu „*flekav*“ nečinil zásadní obtíže, neboť se zde nabízí hovorové české slovo téhož německého původu „*flekatý*“. Nicméně výraz „*fleckig*“, použitý v německém překladu, je spisovné slovo bez jakéhokoliv odstínu hovorovosti. Obdobně se v německém překladu ztrácí více dialektálních a hovorových výrazů, jak je patrné ještě na níže uvedených příkladech.

Stigao je ringišpil, isti onakav kakav je na Josipovo dolazio u moje selo. (s. 103)

„Přijel kolotoč, stejný jako ten, co na svatého Josefa jezdil do mé vesnice.“

Pro dialektální výraz „*ringišpil*“ jsme bohužel nenalezli vhodný hovorový nebo nářeční český ekvivalent.

Sudionici proslave zamoljeni su da na feštu dođu obučen i nešto od onoga što su običavali odijevati u završnom razredu gimnazije. (s. 107)

Účastníci oslavy byli požádáni, aby na párty přišli oblečení v něčem, co obvykle nosili v posledním ročníku gymnázia.

...priznati teti da je istina ono što su u ponedjeljak u frizeraju pričale... (s. 115)

... říct tetě, že je pravda to, o čem si v pondělí u kadeřníka povídaly...

Potom sam mu, u inat, odaslala vlastito mišljenje o pristiglom štivu, napisano na onom istom papiru, onom borovskom s plavim slovima, u kakav je on inače pakirao gumene opanke i crne zepe, obuću koja se tada, a vjerojatno i mnogo godina kasnije, najbolje prodavala u njegovoj baščaršijskoj poslovnici velikog državnog kombinata. (s. 123)

Potom jsem mu na truc poslala vlastní názor na obdrženou četbu napsaný na tom samém papíru, tom z Borova s modrými písmeny, do kterého jinak otec balil gumové boty a

černé papuče, tedy obuv, jaká se tehdy a jistě i o mnoho let později, v jeho baščaršijské dílně u velkého státního kombinátu prodávala nejlépe.

Potom su te dvije teme iznova započinjali redovito uz poslijepodnevu kavu skuhanu u mašini... (s. 125)

Potom tato dvě témata znovu pravidelně otevírali při odpolední kávě dělané v kávovaru.

Oživljavala sam im atmosferu siromašnih kuhinja u kojima su oni, sve do kraja šezdesetih i do odlaska u bolje, ugošćivali komšiluk na jutarnjim kavama. (s. 125)

Oživovala jsem jim atmosféru chudých kuchyní, v nichž oni až do samotného konce šedesátých let a odchodu do lepšího hostili sousedstvo ranní kávou.

Kad su mi poslije nekoliko dana, u kojima me unatoč silnom trudu nisu uspjeli nagovoriti da im se pridružim u ispijanju crnog napitka bez soca... (s. 126)

I když se hodně snažili, nepodařilo se jim přesvědčit mě, abych přidala k pití jejich černého nápoje bez lógru.

... što ih je kupio u Trstu, reskirajući za njih cijelu prvu samostalno zarađenu plaću. (s. 129)
...na které padla v Terstu celá jeho první samostatně vydělaná výplata.

...,čak i onda kad ona ide glavnim drumom prema Našicama, a limuzina sa znakom crvenog križa izlazi s našeg ličkog puteljka. (s. 130)

...a to dokonce, i když ona jede po hlavní cestě k Našicím a vůz se symbolem červeného kříže přijíždí z naší vedlejší cestičky směrem na Liku.

Kad današnje žene ne bi bile toliko slobodne i kad ne bi navlačile muškarce u krevet. Džaba im sinko, škola, kad ih matere nisu naučile ponašanju, ... (s. 131)

„Kdyby dnešní ženský nebyly tolik svobodný a netahaly si chlapy do postele. K čemu jim je škola, synku, když je matky nenaučily jak se chovat...“

„Wenn die heutigen Frauen bloß nicht so frei wären und sich die Männer ins Bett zerrten. Was nützt ihnen die ganze Schule, mein Junge, wenn die Mütter ihnen keinen Anstand beibringen.“ (s. 139)

Pro zdůraznění, že jde o mluvu starší, nepříliš vzdělané ženy, jsme při překladu použili hovorové výrazy a formy (*ženský, nebyly ... svobodný*), to však v německém překladu není reflektováno.

...zabavljam komšinice... (s. 134)

... bavím sousedky,...

Time sam ga zasigurno dodatno zbunila jer je Josip još uvijek pamtio naš zajednički put do Čehoslovačke na kojem mi je, i to po mom izboru, kupio skupi špajz-servis za vjenčani poklon. (s. 136)

Tím jsem strýce určitě navíc zmátla, protože si stále ještě pamatoval naši společnou cestu do Československa, kde mi podle mého výběru koupil drahý jídelní servis jako svatební dar.

U panici i ne primjećuje da se ja ubrzo dižem i u strahu před pravim batinama ustajem, ljestvama se penjem na tavan magaze,... (s. 152)

Ve své panice si ani nevšimla, že se rychle zvedám a ze strachu před výpraskem lezu po žebříku nahoru do stodoly na půdu.

...pomalo već trula bagremova taraba,... (s. 152)

...skoro zetlelý plot,...

Ne sjećam se kakvo je lice imala osoba koja mi je iz sepetića uzela dvije prazne boce i vratila pune, čak ni to je li bio muškarac ili je bila žena. (s. 153)

Nepamatuji si obličej osoby, která mi z nůše vzala dvě prázdné lahve a vrátila mi plné, ani to, jestli to byl muž, nebo žena.

...zašto je Jela, dok su njih dvije pile kafu što ju je poslala moja mati negdje iz Njemačke,... (s. 156)

...proč Jela pokaždé, když ony dvě pily kávu, kterou poslala moje máma odněkud z Německa,...

U takvim sam se prilikama, sjedeći na svojoj narančastoj šamlici (jasno da ju je ofarbala teta), štrikajući najčešće šal svojoj krpenoj lutki (jasno da ju je sašila teta), i upijajući pri tome svaku izgovorenu riječ, ponosila svojom tetom, ... (s. 161)

Při takových příležitostech jsem seděla na své oranžové šamrli (jasně, že ji nabarvila teta), nejčastěji jsem štrikovala šálu pro svou plátěnou panenku (jasně, že ji ušila teta), hltala každé pronesené slovo a byla na svou tetu hrdá.

Bei solchen Gelegenheiten saß ich auf meinem orangegelben (natürlich von der Tante angestrichenen) Schemelchen, strickte meist einen Schal für meine (natürlich von der Tante genähte) Flickenpuppe, verschlang jedes Wort und war stolz auf meine Tante. (s. 174)

Chorvatský dialektální výraz „šamlica“ označuje malou stoličku, obvykle bez opěradla, a pochází z německého výrazu „Schemel“, který je ovšem v němčině spisovný. Německá překladatelka použila zdvořilejší tohoto výrazu („Schemelchen“), v českém překladu jsme pak použili hovorový, sice poněkud zastaralý výraz „šamrle“, který však alespoň částečně zachovává jistou „domácí“ či „venkovskou“ atmosféru, jakou navozují jednotlivé výrazy, použité v originálu. Stejný případ je ostatně i výraz „štrikati“, který jsme přeložili ekvivalentním českým hovorovým „štrikovat“, zatímco do němčiny byl tento výraz přeložen spisovným „stricken“.

...moje je sjedenje na hoklici pokraj koje je stajao lavor s vodom, ... (s. 164)

...moje sezení na štokrli, vedle které stál lavor s vodou,...

...meine tränenreiche Sitzung auf dem Hocker, neben dem eine Schüssel mit Wasser stand, ... (s. 177)

Jedná se o stejný případ jako výše komentované výrazy „šamlica“ a „štrikati“. Nářeční výraz „hoklica“ pocházejícího od německého „Hocker“, označuje opět menší stoličku bez opěradla. V hovorové češtině se tento předmět obvykle označuje jiným výrazem taktéž německého původu, a sice „štokrle“. Německý výraz „Hocker“, použitý v překladu, je spisovný.

...ali sam ipak zavijdjela mom komšiji koji sve te ukrase nije imao, ali je u svom dvorištu smio igrati glavomet, voziti bicikl i vježbati skok uvis. (s. 165)

...ale přeci jen jsem záviděla mému sousedovi, který žádnou z těch ozdob neměl, ale mohl na svém dvorku hrát hlavičkovanou, jezdit na kole a cvičit skok do výšky.

...te čistoću crne tepsije u kojoj nam je petkom navečer obavezno pekla gibanicu sa sirom i tvrdila, ... (s. 167)

...a zkontroluje čistotu černého plechu. Na něm nám v pátek vždycka pekla sýrovou gibanicu a říkala,...

Jedino bi vjerovao da je sve vrijeme svijetlio njezin luster i vjerojatno bi, kao i ja, razumio odakle je njegova žena godinama crpila energiju za svoje molerske, kuharske, šnajderske, frizerske, vrtlarske i mnoge druge poslove. (s. 170)

Jenom by věřil, že po celou dobu svítil její lustr a pravděpodobně by stejně jako já pochopil, odkud jeho žena léta čerpala energii ke svým malířským, kuchařským, krejčířským, kadeřnickým, zahradnickým a mnohým dalším pracím.

3.4.3 Hovorové výrazy

Ačkoliv se často např. ve slovnících setkáváme u některých výrazů s poznámkou, že se jedná o výrazy hovorové, jde o poněkud vágní označení. V souvislosti s tzv. „hovorovostí“ často mluvíme o funkčním stylu prostě sdělovacím či hovorovým, případně o hovorovém stylovém typu (ani zde není v českém a slovenském prostředí terminologie zcela jednotná). Nejčastěji se chápání „hovorovosti“ vztahuje k mluvené každodenní komunikaci, kdy se mluvčí více či méně odklání od spisovné formy jazyka. Nejčastěji je pak „hovorovost“ široce a neurčitě definována v konfrontaci se stejně široce definovanou „spisovností“. Pak jsou do „hovorovosti“ řazeny obecně jazykové prvky považované za nespisovné, každodenní, výrazy stylově nízké, slang apod. (Hoffmanová, 2017). Vzhledem k tomu, že pro překlad nepovažujeme problematiku jednotlivých součástí hovorového jazyka za nezbytnou, přidržujeme se tohoto širokého, „slovníkového“ pojetí hovorového jazyka jakožto souboru jazykových prvků typických pro běžnou komunikaci, často pak také nespisovných.

Hovorové výrazy bylo v překladu velmi často možné nahradit ekvivalentním nebo významově podobným hovorovým výrazem českým. V jiných případech pak bylo zapotřebí přistoupit k nahrazení daného výrazu výrazem stylisticky neutrálním a použitím hovorového výrazu na jiném místě textu. Pro srovnání uvádíme také některé úryvky z německého překladu, pro který je celkově charakteristické mnohem „spisovnější“ vyznění, než je vyznění originálu, nicméně na mnoha místech řešila překladatelka překlad hovorových prvků zajímavým způsobem.

Uspoređivala je moje prijateljice, koje su, za razliku od mene, imale puno tolerantnije roditelje, s običnim partizankama svoje mladosti s kojima ona, čak ni onda kad su poslije oslobođenja morali poći na dobrovoljni rad, nije htjela, unatoč silnoj žeđi kakva se može javiti samo u sparna ljetna podneva na pruži pruženoj kroz ravnicu, piti vodu iz iste flaše. (s. 93)

Mé kamarádky s mnohem tolerantnějšími rodiči srovnávala s prostými partyzánkami ze svého mládí, s nimiž po osvobození *musela jít dobrovolně pracovat*, ani přes silnou žízeň, charakteristickou pro parná letní poledne na stavbě železnice v nížině, nechtěla pít vodu z jedné flašky.

...u vrijeme poslijepodnevnog odmora koji je većina djevojaka koristila za lakiranje noktiju i pranje kose novom tržišnom izmišljotinom nazvanom kolor-šampon, ... (s. 95)

...během poledního odpočinku, kdy si většina dívek lakovala nehty a myla vlasy novým tržním výmyslem zvaným color-šampón,...

...während der Mittagsruhe, in der sich die meisten Mädchen die Nägel lackierten und das Haar mit der neuen Erfindung namens Color-Shampoo wuschen, ... (s. 97)

Hovorový výraz s pejorativním nádechem „izmišljotina“, jsme přeložili českým výrazem „výmysl“ zejména pro zachování jistého nádechu opovržení, se kterým vypravěččina spolubydlící na daný předmět pohlížela a který je v německém překladu výrazem „*die Erfindung*“ obsažen pouze částečně²⁵.

Tebi govorim, ženska glavo. (s. 95)

„To říkám tobě, ženská.“

„Ich rede mit dir, Fräulein.“ (s. 98)

Na tomto místě se hovorovost dala vystihnout poměrně snadno. I když by mluvčí v hovorové češtině pravděpodobně vyslovil sloveso „říkám“ bez délek samohlásek, pro překlad se nám tento prvek jevil jako příliš hovorový a v psaném textu nevhodný.

Htjela sam je, poslije veće stanke, upitati za koga to plete tolike džempere, trebaju li joj uzorci, jer ih moja teta godinama čuva na istom mjestu i meni ih ne bi bilo teško za nju potražiti, čini li sve krojeve iz glave, ili koristi modne časopise, bole li je ponekad oči, i farba li i ona svoju kosu kolor-šamponima. (s. 97)

²⁵ Výraz může nést jak neutrální význam „vynález, vynalezení“ ve smyslu výsledek činnosti vynalézání, tak i význam „výmysl, fikce“.

Po delší pauze jsem se jí chtěla zeptat, pro koho plete tolik svetrů, jestli potřebuje vzory, protože moje teta je už roky má na jednom místě a nebyl by tedy žádný problém je obstarat; jestli všechny střihy dělá sama nebo používá módní časopisy, jestli ji někdy bolí oči a jestli si i ona barví vlasy colour-šampónem.

Raznobojne slikarije što ih neke moderne pletačice upleću u posljednje vrijeme bacanje je novaca, a bome i uništavanje živaca. (s. 98)

Ty všemožné barevné ornamenty, které některé tkadleny poslední dobou pletou, jsou jenom vyhazování peněz a ničení nervů.

Oko vrata ću ti staviti crvenu kragnu, dobro će pristajati uz tvoju bljedoliku facu, pasica će biti smeđa da te malko suzi dolje, a mandžetne zelene da ti produže te tvoje kratke ruke. (s. 99)

„Kolem krku ti udělám červený límec, dobře se bude hodit k tvému bledému obličeji, dolní okraj bude hnědý, aby tě dole trochu zeštíhlil, a manžety budou zelené, to ti ty tvé krátké ruce prodlouží.“

Přestože v hovorové, nespisovné češtině existuje výraz pro obličej, rozhodli jsme se ponechat výraz spisovný, protože výraz „*ksicht*“ by v textu působil až příliš vulgárně.

... a treći polumrtvi izlazili iz tunela straha i pri tome govorili kako je prolaz bio obična ljiga koja ni ovaj put nije mogla uznemiriti njihove cool-čelične živce. (s. 104)

Třetí vycházeli polomrtví ze strašidelného tunelu a přitom tvrdili, že to nebylo nic, ani tentokrát to nemohlo nic udělat s jejich cool pevnými nervy.

... krumpirastim štampanim, a zelenim flomasterom gotovo iscrtanim slovima... (s. 107)

... zeleným fixem naškrábanými tiskacími písmeny...

Mi žene svoje smo odebljale bokove ugrnule u tijesne škotske suknjice kakve smo najčešće nosile u gimbi, odabравši uz njih čarape u jednoj od kockin的角度. (s. 108)

My ženy jsme své zaoblené boky nacpaly do těsných skotských sukníček, které jsme na gymplu nosily nejčastěji a vybraly jsme k nim barevně odpovídající punčochy.

Krasan ti je taj tvoj džemper. (s. 109)

„Máš krásnej svetr.“

„Du hast einen schönen Pullover an.“

Zde jsme se pro vystižení neformálnosti sdělení rozhodli pro výraz s českou hovorovou koncovkou „-ej“. Německá překladatelka zvolila formu charakteristickou pro spisovnou němčinu, kde se odstín neformálnosti a hovorovosti poněkud ztrácí (i když i v němčině by bylo možné tento odstín nějakým způsobem zachytit, např. zkrácením členu neurčitého, typickým pro hovorovou němčinu „Du hast 'nen schönen Pullover an.“)

Nije loše, nije loše. Njega mi je prodala, budzašto, jedna crvenokosa djevojčica, s dignutim repom, mala je gazila tekstilnu školu. Zamolila me, zamisli, da ga ne nosim u školu. Zbog toga ga je i dala ispod cijene a ja sam već kao klinac poštivao žensku ćud, u što si se i sama mogla uvjeriti da si bila pametna, ali tebi su se sviđale poete, oni koji ne vide svijet običnim očima, nego preko debelih očala. (s. 109)

„No, není špatnej, není špatnej. Prodala mi ho za babku jedna zrzavá dívčina s culíkem nahoře; chodila, holka, na oděvní školu. Poprosila mě, představ si to, abych ho nenosil do školy. Kvůli tomu mi ho taky prodala pod cenou. Já jsem už jako kluk respektoval ženy, o čemž ses ty ostatně také mohla přesvědčit, kdybys nebyla hloupá, ale tobě se líbili básníci, co nevidí svět obyčejnýma očima, ale přes tlusté brejle.“

Mnohdy nebylo možné přeložit jednotlivé výrazy obdobnými hovorovými výrazy českými, snažili jsme se proto především o zachování neformálního stylu jako celku (v tomto případě přímé řeči) hovorovými prvky na jiných místech podle toho, jak to český jazyk umožňoval.

Nastavio je mljeti kako je ta djevojčica, ubrzo ju je zvao djevojkom, bila siromašna, spomenuo je da su joj roditelji stradali u prometnoj nezgodi baš te godine kad je upisala gimnaziju pa se, zbog kruha u ruci, morala prebaciti u tekstilnu. (s. 109)

Dál tlachal o tom, jak ta holčina či dívka, byla chudá a rodiče jí zemřeli při dopravní nehodě přesně toho roku, nastoupila na gymnázium. Aby se uživila, musela přestoupit na oděvní školu.

Plela je džempere i sama se uzdržavala, a onda se nesretno zaljubila u nekakvog intelektualca, možda je i taj bio stihoklepac, za kojeg je krišom plela baš ovaj, njegov džemper. (s. 109)

Pletla svetry a vydělávala si sama na sebe, jenže pak se nešťastně zamilovala do nějakého intelektuála, možná to byl nějaký ten pisálek, pro kterého potají pletla právě tenhle, jeho svetr.

...ali on me sam, iskreno rečeno, podsjećao na običan sladoled od kestena napravljen u našoj slasti u centru. (s. 114)

Nicméně mi, upřímně řečeno, připomínal obyčejnou kaštanovou zmrzlinu z naší zmrzlinárny v centru.

Prvi je ciklus započinjao sredinom ožujka i trajao sve do kraja svibnja, dok bi drugi startao sredinom listopada i završavao krajem studenoga, negdje oko blagdana Svete Kate. (s. 118)

První cyklus začínal v polovině března a trval až do konce května, zatímco druhý odstartoval uprostřed října a končil na konci listopadu, někdy kolem svátku svaté Kateřiny.

Prvu zbog toga što joj je uopće palo na pamet praviti šlag od njihovog mlijeka, a drugu što se usudila djetetu pred spavanje ponuditi svoju inozemnu umotvorinu. (s. 119)

První kvůli tomu, že ji vůbec napadlo dělat šlehačku z jejich mléka a druhou, že se odvážíla nabídnout dítěti před spaním svůj cizozemský výmysl.

Stric je bio ljutit gotovo kao i njegov stariji brat, moj otac, u trenutku kad je čuo kako se taj balavac po inozemstvu nepotrebno razbacuje ne baš lako zarađenim novcima, ne znajući da su naše čizmice, a u to je otac nio uvjeren sve do svoga umirovljenja, posebno one na kojima je ispisana marka Borovo, neusporedivo kvalitetnije, dakle izdržljivije, od onih koje nose obični talijanski šminkeri. (s. 129)

Strýc byl našťvaný skoro stejně jako jeho starší brat, můj otec, ve chvíli, kdy se dozvěděl, jak ten usmrkanec zbytečně roz ház uje po zahraničí ne zrovna snadno vydělané peníze. Zřejmě neví, že naše boty, zejména ty se značkou Borovo, jsou nesrovnatelně kvalitnější a dokonce déle vydrží než ty, jaké nosí obyčejní italští frajírci. O tom byl otec přesvědčen až do svého odchodu do důchodu.

Der Onkel war fast so zornig, wie es sein älterer Bruder, mein Vater, gewesen war, als er hörte, wie dieser Rotzbengel sein schwer erarbeitetes Geld im Ausland verschleudert hatte. Er wusste wohl nicht, dass unsere Stiefel, vor allem die der Marke Borovo, und davon war

Vater bis zu seiner Pensionierung fest überzeugt, viel besser und haltbarer waren als jene, die diese ordinären italienischen Lackaffen trugen. (s. 136)

Pri tome je mislila na mene koja sam, za razliku od nje, i sa sedam godina znala, jer mi je to rekao stric, da ista vozačka dozvola ne vrijedi za upravljanje njezinim fićom, ... (s. 129)

Přitom měla na mysli mě, která na rozdíl od ní už v sedmi letech věděla, že k řízení jejího fiátku,...

Najviše me toga bilo strah kad bi me na školskom dvorištu zaustavila crvenokosa iz kemije i domaćinstva, o kojoj su svi stariji dečki s pašnjaka govorili da je stara cura, ...

Nejvíč jsem se toho obávala, když mě na školním dvorku zastavila zrzavá učitelka chemie a domácích prací, o níž všichni starší kluci z hřiště říkali, že je to stará panna...

Meni je bilo drago što je sebična susjeda, za koju sam i ja, oponašajući tetin govor, tvrdila da nije nikakva prilika našem Jozi, ostala bez svog kino-partnera, ... (s. 132)

Byla jsem ráda, že sobecká sousedka, o které jsem i já v tetině stylu říkala, že to není pro našeho Jozu žádná partie, zůstala bez svého kino-partnera.

Duboko je u snu, iz nekih viših sfera, pokazivala Josipu, i to pred živim i zainteresiranim svjedokom, kakvi bi ga sve zvukovi mogli snaći u noćnoj postelji u trenucima kad se on bude pokušavao odmarati od napornog posla i nastojao pri tome zaboraviti neugodne sirene s europskih autocesta, baš onakve na kakve je Zoričino snovito zavijanje toliko podsjećalo. (s. 132)

V hlubokém spánku před živým a zainteresovaným divákem ukazovala Josipovi z jakýchsi vyšších sfér, jaké zvuky by mohl slyšet v noci v posteli ve chvílích, kdy by se snažil odpočinout si od náročné práce a usiloval o to, zapomenout nepříjemné troubení z evropských dálnic. Přesně to ale Zoričino zasněné vytí tolik připomínalo.

Tko ti je to? (s. 133)

„Kdo to jako má bejt?“

„*Wer ist das?*“ (s. 141)

V tomto případě jsme použili nespisovný tvar českého slovesa „být“ pro zachování odstínu hovorovosti, jaký v chorvatském originále nese slovosled otázky. To v češtině není možné, a při překladu pomocí spisovné češtiny („Kdo to je?“) by se ztratil nejen nádech

hovorovosti, ale i odstíny překvapení a mírné nevole, jaké vypravěčka jako dítě při setkání se strýcovou novou přítelkyní prožívala. V německém překladu se tyto odstíny opět ztrácejí, ačkoliv by je bylo možné v němčině také zachytit.

Na njegovu je stranu prešao stojadin čiji se vozač, odradivši drugu smjenu u osječkoj Saponiji, vraćao u svoju Vuku. (s. 136)

Do cesty mu vjela Zastava 101, jejíž řidič se po druhé odpracované směně v osijecké továrně na mýdlo vracel do své vesnice.

Zde jsme použili oficiální název zmíněného osobního automobilu, protože hovorový výraz „stojadin“ je v českém prostředí neznámý, zatímco v případě názvu „Zastava 101“ čtenář s největší pravděpodobností pochopí, že se jedná o značku osobního automobilu, který byl v tehdejší době v Jugoslávii běžný.

čitaona (s. 150) – čítárna

...žalila se teta svojoj mlađoj rodici,... (s. 160)

...stěžovala si teta své mladší neteři...

Pomalo tupim trimerom teta je na mojoj glavi nastojala napraviti savršenu mušku frizuricu (onako kako ju je ona shvaćala), što se meni, pogotovo onda kad sam se već počela zaljubljavati u srednjoškolce, nije nimalo sviđalo. Cijeli je proces završavao bespomoćnim jecanjem korisnice usluge i tetinim upitom na koga sam se takva umetnula. Završni čin uvijek je bila pomirba. Osobna me frizerka uspjela svaki put iznova uvjeriti, čak i onda kad me specijalno dotjerivala za dolazak školskoga fotografa, da ću imati najslađu kosicu u razredu. (s. 164)

Skoro tupými nůžkami se mi teta snažila na hlavě vytvořit dokonalý pánský účes (tak jak jej ona chápala), což se mi, zejména když jsem se začala zamilovávat do středoškoláků, vůbec nelíbilo. Celý proces končil bezmocným jekotem klientky a tetiným dotazem, komu že se to vlastně chci podobat. Na závěr vždy došlo k usmíření. Má osobní kadeřnice mě pokaždé dokázala přesvědčit, obzvlášť před návštěvou školního fotografa, že budu mít nejsladší vlásy ze třídy.

Dogovorile smo se da će u sljedeću subotu drugoredaši doći k meni. (s. 165)

Domluvily jsme se, že příští sobotu přijdou pětkaři ke mně.

Ulica je bila neobična naziva, činilo mi se da joj je naziv švapski, kao, uostalom, i prezime tetina prvoga muža s kojim je tamo živjela, ... (s. 169)

Ulice měla neobvyklé jméno. Zdálo se mi, že je skopčácký, stejně jako příjmení tetina prvního muže, s nímž tam žila.

Die Straße trug einen für mein Empfinden schwäbischen Namen, ebenso wie auch Tantes erster Mann, mit dem si dort gelebt ... hatte. (s. 182)

Výraz „švapský“ má v chorvatštině poněkud negativní až pejorativní nádech. V českém jazyce existuje obdobný negativní výraz pro něco německého, a sice „skopčácký“, který však je mnohem expresivnější než výraz chorvatský. V německém překladu pochopitelně ponechat podobné expresivní zabarvení nebylo zcela možné, nicméně německá překladatelka zvolila výraz „*schwäbisch*“, z něhož daný chorvatský výraz pochází (jde o název jednoho z německých regionů „*Schwabenland*“ a s ním související výrazy pro obyvatele „*der Schwabe*“ a přídavné jméno „*schwäbisch*“; tak se nazývali Němci, kteří v 18. století osídlovali Panonii (Hrvatski jezični portal, výraz „švapský“). V německém překladu tak dochází k poměrně značnému významovému posunu.

3.5 Autorský styl a jazyk díla jako celek

V předchozích kapitolách jsme se věnovali překladu určitých lexikálních jednotek, které v textu hrají nepochybně významnou roli a mnohdy jsou právě ony velkým překladatelským oříškem, ale nelze zapomínat, že tyto výrazy jsou součástí literárního díla, které jako takové tvoří jeden celek. Najít vhodné ekvivalenty jednotlivých lexikálních výrazů je samozřejmě pro překlad nezbytné, stejně nezbytné je však co nejvíce zachovat autorský jazyk a styl originálu, což pochopitelně není snadnou záležitostí.

3.5.1 Styl díla

Přeložit jakékoliv dílo není možné, aniž bychom nevzali v potaz styl originálu (Рейкер, 174, s. 131). Každé dílo umělecké literatury se vyznačuje vlivem individuálního uměleckého stylu svého tvůrce, vlivem soudobé estetiky a nepřeborným množstvím lexikálních i gramatických prvků. Jiří Levý (Levý, 1998, s. 90) ve svém díle o překládání napsal, že „překlad nemůže být stejný jako originál, ale má stejně působit na čtenáře“, což je teorie, s níž v českém a slovenském prostředí pracuje velká část odborníků zabývajících se problematikou

překladu (A. Popovič, J. Vilikovský, D. Knittlová ad.) a z níž jsme vycházeli i my. Snaha zachovat estetické hodnoty původního díla v překladu se úzce pojí s individuálním stylem autora a charakterem díla jako celku. Z chápání díla jakožto celku, a nikoliv jen jednotlivých lexikálních, případně gramatických prvků, musí překlad vycházet (Popovič, 1975, s. 63). Ačkoliv lze výraz „styl“ interpretovat různě, rozhodli jsme se vzhledem k charakteru zaměření této práce pro Popovičovu interpretaci pojmu styl jakožto „funkčního sjednocení heterogenních prvků na jedné rovině“ (Popovič, 1975, s. 63), která se nám jeví jako stručná a zároveň velmi výstižná.

Překladatel proto musí dbát nejen na lexikální a gramatickou ekvivalenci, ale také na ekvivalenci textovou. Lexikální jednotky pochopitelně nestojí v textu osamoceně, ale jsou spolu pomocí různých vazeb spojeny. Textová ekvivalence se týká toho, jak je text jakožto celek sestaven, jakou informaci jako celek nese a jaké vztahy text vytvářejí. S tím se pojí především problematika překladu větných konstrukcí (Knittlová, 2000, s. 96-99). Další významnou roli při překladu textu jakožto celku hrají typologické rozdíly mezi jazykem originálu a jazykem překladu. To je vidět především právě v rovině stylistické a syntaktické, kde vzniká otázka vhodného slovosledu, resp. pořadí jednotlivých větných členů ve větě (Репкер, 1974, s. 76).

Co se týče syntaktické výstavby překládaného textu, právě syntaktické vztahy mezi jednotlivými slovy mají zásadní charakter pro celé dílo. Právě tuto syntaktickou jednotu je zapotřebí mít při překladu neustále na paměti pro její důležitost ve vztahu k jednotě smyslu a obrazu, který tento smysl vyjadřuje. Syntaktická výstavba mnohdy nese určité prvky pravidelnosti, s níž autor svůj text tvořil (Федоров, 1983, s. 264-268).

3.5.2 Překladatelská strategie

Pokud bereme v úvahu překlad díla jako celku a nikoliv jednotlivých lexikálních či gramatických jednotek, pak je nejdůležitější neustále si uvědomovat, že překládáme poměrně specifický text – totiž umělecké dílo. Zatímco v literatuře naučné, v administrativních dokumentech apod. se považuje za zásadní předat informaci obsaženou v textu a jazyková složka se jeví jako méně podstatná, v uměleckém textu naopak může jazyk velmi výrazně vstupovat do interakce s obsahovou složkou díla, přičemž jazyk mnohdy určuje, jak čtenář danou informaci pochopí. I samotný obsah je pak v díle umělecké literatury pojmem mnohem složitější, než je tomu například u textů naučných nebo administrativních (Федоров, 1983, s. 248).

V souladu s výše uvedenými vybranými teoretickými pohledy na problematiku překladu umělecké literatury jsme se snažili předat především obsah a hlavní myšlenku díla. V předchozích kapitolách jsme ukázali, že pro jednotlivé lexikální prvky nebylo možné vždy nalézt vhodný ekvivalent, proto docházelo k určitým posunům v překladu. Obsah a myšlenka díla by však měly být přeneseny co nejpřesněji, což se týká i mnoha prvků autorčina stylu, jako je například důraz na místní kolorit, časté používání vlastních jmen s vysvětlením, kdo tito lidé jsou, ačkoliv už jejich vztah k autorce je čtenáři známý, různé narážky na historické události a osobnosti či pro autorku typická velmi dlouhá souvětí s mnoha vloženými odbočkami od hlavního děje. Jelikož pro češtinu a českou uměleckou prózu nejsou dlouhá souvětí, vsuvky či častá opakování slov obvyklá, v mnoha případech jsme byli nuceni některé ze souvětí rozdělit na dvě kratší nebo z vložené vsuvky udělat samostatnou větu. Aby však byl zachován autorský styl, nezkracovali jsme souvětí příliš a tam, kde jej nešlo rozdělit, jsme jej ponechali v celé jeho délce i s tím, že může být složité se v textu plněm odchýlení od textu vyznat, protože to zřejmě byl autorčin záměr. Text povídek tak skutečně připomíná vzpomínání na vlastní mládí a přemítání o tom, co tehdy vypravěčka prožívala. Zde uvedeme několik případů překladu souvětí a stylistických prvků, charakteristických pro dílo *Zašto sam vam lagala*.

Vjerovala sam da ću, budem li kod učenja tijelo i nadalje, usprkos naglo promijenjenim obiteljskim okolnostima, držala u istom zemljopisnom smjeru kao što sam činila godinama u sobi u kojoj sam odrastala, uspjeti i četvrti razred gimnazije, kao i sve dotadašnje, završiti s najvišim prosjekom ocjena i potom upisati studij zbog kojeg mi više nitko neće moći reći kako noću, upijajući priče sa stranica posuđenih romana, besciljno trošim mladost i namjerno, točnije, u inat domaćici, koricama koje sam ponovno zaboravila uviti u čisti papir, prljam uštirkanu šlinganu posteljinu. (s. 93)

Věřila jsem, že pokud budu navzdory náhle proměněným rodinným podmínkám nadále držet tělo ve stejném zeměpisném směru, jak jsem byla roky zvyklá v pokoji, v němž jsem vyrůstala, zvládnou i čtvrtý ročník gymnázia s nejlepším průměrem známek jako všechny předchozí. Potom se zapíšu na studium, kvůli kterému mi už nikdo nebude moct vytýkat, že po nocích marním své mládí ponořená do příběhů z vypůjčených románů a že záměrně, přesněji na truc paní domácí, špiním naškrobené krajkové povlečení drobkou chleba, který jsem opět zapomněla zabalit do čistého papíru.

I kad se prisjetim samo jednog jedinog dnevnog detalja, postajem svjesna da je prisjećanje tek prva faza, bolje reći priprema za toliko puta u mom pamćenju reprizirani tekst na čiji nastup, uvijek iznova, reagiram onim gorkim okusom u ustima; okusom kakav mi se javio te iste večeri, odmah nakon što sam pojela kolač o čijoj su ukusnosti moji ukućani razgovarali kad god bih ja, toga dana, u stanci svojih školskih i izvannastavnih aktivnosti (tako je govorio moj razrednik, nastavnik biologije) znala dotrčati kući. (s. 113)

I když mě napadne jen jediný detail z toho dne, uvědomím si, že vzpomínka je jen první fáze, lépe řečeno příprava na tolikrát v mé paměti opakovaný text, na nějž reaguji hořkým pocitem v ústech. Přesně takový pocit se objevil toho večera hned po sněžení koláče, jehož chuť moji příbuzní vychvalovali zrovna ve chvíli, když jsem doběhla domů během přestávky mezi svými školními a mimoškolními aktivitami (tak to říkal můj třídní, učitel přírodopisu).

Ranokritičarski sud sročén latinicom priložila sam svojoj čestitki za očev četrdeseti rođendan i sve to uputila na službenu, točnije, prodavaoničku adresu, jer otac, premda je tada već bio u zrelim godinama, još uvijek nije imao vlastiti poštanski sandučić, pa se uz njegovo ime i prezime obavezno moralo ispisivati ili prezime stroge gazdarice s kojom je nekoliko godina dijelio zajedničku kuhinju ili, u nešto sretnijim njegovim danima, prezime plahog nosioca stanarskog prava koji je u svoju garsonijeru bez grijanja dolazio samo jedanput mjesečno da bi pokupio stanarinu za koju je otac, iz mjeseca u mjesec, morao uzimati akontaciju od sljedeće plaće. (s. 124)

Svůj raný kritický posudek, narychlo zkomponovaný v latince, jsem přiložila k přání k otcovým čtyřicátinám a vše jsem to poslala na jeho pracovní adresu, přesněji řečeno adresu prodejny, protože otec, ačkoliv tehdy už v zralém věku, stále ještě neměl vlastní poštovní schránku, takže se vedle jeho jména a příjmení muselo připisovat buď příjmení přísné paní domácí, s níž se několik let dělil o společnou kuchyni nebo, během jeho trochu šťastnějších dnů, příjmení plachého nositele vlastnických práv, který do své garsonky bez topení chodil pouze jednou za měsíc, aby převzal nájem, kvůli němuž si otec měsíc co měsíc musel brát zálohu z příštího platu.

A ne bi mu se svidjelo, jer on bi razumio sve nijanse, to što sam odnedavno i sama počela razvlačiti tijesto za sirnicu, što često mijenjam adrese stanovanja i time se dovodim u

situacije da i na pošiljkama upućenima meni moram pročitati toliko mi mrsku riječ kod, što svaki put kad iz velikog grada vikendom doputujem u Osijek, unatoč obiteljskoj ljubaznosti i udobnosti prostora koji mi se kao gošći nudi, nastojim prespavati u svom stanu na čijem jednom, od ukupno samo dva prozora, još uvijek stoji crveno-bijela karirana zavjesa tako dobro pogođena uz boju moga kuhinjskog namještaja. On bi jedini shvatio da ja to činim samo zbog toga da mogu subotom popodne stati na balkom, kako bi me na njemu primijetio onaj muškarac koji ispred mog prozora prolazi u svojoj redovitoj šetnji, ne mijenjajući svoje navike ni poslije moga preseljenja, i pri svakom pokušaju da iz grla iskašlje zalutalu riblju košćicu lagano zastane, a ja se u svojoj uvijek iznova pojačanoj tuži porađujem, možda čak i ne iz inata, da je njegova trenutačna nelagoda barem donekle slična mom osjećaju koji ne prestaje godinama i zbog kojeg pred drugim ljudima, za koje vjerujem da me vole, skriva svoje oznojene dlanove i imam snažan osjećaj krivice. (s. 138)

Jelikož chápal všechny detaily, například by se mu nelíbilo, že jsem nedávno sama začala dělat těsto na *sýrovou pitu*, že často měním svou adresu a tím sama sebe přivádím do situace, kdy i na zásilkách, určených mě, musím číst tolik se mi hnusící slovo *u*; že pokaždé, když z velkoměsta přijedu do Osijeku, odmítnu dobrotivost své rodiny a pohodlí, které je mi jakožto hostu nabízeno a trvám na přespaní ve svém bytě, kde na jednom z pouhých dvou oken ještě visí červeno-bílý čtverečkovaný závěs, tak hezky ladící s barvou mého kuchyňského vybavení. On jako jediný by pochopil, že to dělám jen proto, abych mohla v sobotu odpoledne jít na balkón, kde by si všiml ten muž, který se kolem mého domu pravidelně prochází. Svůj zvyk ten muž nezměnil ani po mém odstěhování a při každém pokusu vykašlat zbloudilou rybí kostičku se krátce zastaví. V mé trdomyslnosti mě pak potěší, možná ani ne z trucu, že se jeho chvilková nevolnost aspoň trochu podobná mému pocitu, který roky nepřestává a kvůli kterému před jinými lidmi, o nichž věřím, že mě mají rádi, skrývám své zpocené dlaně a mám silný pocit viny.

Možda je to učinila upravo moja baka Kata, koja se, premda sama nikada nije pročitala ni jednu knjigu i koja je sve do svoje smrti i najvažnije kupoprodajne ugovore potpisovala križićem, naslušala toliko ulomaka iz važnijih književnih djela da je bila spremna u nekom natjecanju iz toga područja pobijediti čak i najobrazovanijega seljanina. (s. 150)

Možná to byla právě moje babička Kata, která sice nikdy nepřečetla ani jednu knihu a do své smrti i nejdůležitější obchodní smlouvy podepisovala křížkem. Zato se naposlouchala

tolika úryvků z důležitých literárních děl tak, že by na nějaké soutěži v této oblasti mohla zvítězit i nad nejvzdělanějším vesničanem.

Ne sjećam se kakvo je lice imala osoba koja mi je iz sepetića uzela dvije prazne boce i vratila pune, čak ni to je li bio muškarac ili je bila žena. Ne sjećam se kako sam se, napustivši čitaonu, čiji su gosti sjedili, tu sliku ipak pamtim, u hladu četiri velika divlja kestena, našla pokraj bunarića, izvora na koji sam svakodnevno odlazila s bakom po vodu za piće. (s. 153-154)

Nepamatuji si obličej osoby, která mi z *nůše* vzala dvě prázdné lahve a vrátila mi plné, ani to, jestli to byl muž, nebo žena. Nevzpomínám si, jak jsem se po odchodu z *čítárny*, jejíž hosté seděli ve stínu čtyř velikých divokých kaštanů (tento obraz si pamatuji), objevila u malé studny, pramene, ke kterému jsem každý den s babičkou chodila pro vodu.

Na výše uvedených úryvcích jsme chtěli poukázat na možná řešení překladu dlouhých souvětí. Ačkoliv se v překládaném díle jednalo o autorčin záměr (tok vzpomínek), v češtině by mnohdy tak dlouhé souvětí bylo obtížně srozumitelné, a proto bylo nezbytné jej rozdělit na více vět. Nicméně jsme se snažili co nejvíce zachovat styl originálu včetně složitých souvětí plných odboček od hlavního tématu.

Závěr

V této práci jsem se zabývala překladem vybraných povídek z beletristického díla chorvatské spisovatelky Julijany Matanović s názvem *Zašto sam vam lagala*, komentářem k překladu některých obtížnějších lexikálních prostředků originálu a srovnání některých z nich s německým překladem. Cílem tohoto komentáře bylo ukázat na možnosti překladu daných lexikálních prostředků a vybrat nejvhodnější strategii pro překlad do češtiny. Srovnání s německým překladem pak mělo ukázat jiná možná řešení překladu a rozdílnost mezi překladem do jazyka blízkého k jazyku originálu (v daném případě ze slovanského do jiného slovanského jazyka) a do jazyka vzdálenějšího (germánského).

Práce se sestává ze tří částí. V první části jsem se věnovala krátkému nastínění situace chorvatské literatury, v jejímž kontextu Julijana Matanović své dílo *Zašto sam vam lagala* vytvořila. Do této části jsem zahrнула také přehled tvorby Julijany Matanović a rozbor překládané knihy. Druhá, teoretická část se zabývá překladem jako takovým, možnými překladatelskými postupy a posuny, k nimž v procesu překladu beletristického díla nezbytně dochází. Stěžejní částí této práce je třetí, teoreticko-praktická část, v níž se věnuji samotnému komentáři k překladu vybraných povídek. Zde jsem se zaměřila na vybrané problémy (místní realie, společensko-politické a historické realie, vlastní jména, místní názvy, jazykové prvky hovorové a nářeční) jak z hlediska teoretického, tak i praktického. Danou problematiku jsem v praktické části ilustrovala za pomoci mnoha příkladů jejich použití z textu díla, které jsem doplnila vlastním překladem do češtiny, provedeným na základě stanovené překladatelské strategie v teoretickém úvodu ke každému překladatelskému problému. V případech, jež nabízely i jiné možnosti překladu, jsem pro názornost uvedla i text německého překladu zkoumaného díla a zhodnotila, který překladatelský postup se mi v daném případě zdál vhodnější.

Na základě důsledně provedeného translatologického rozboru jsem dospěla k několika závěrům. Především se jedná o skutečnost, že nelze podceňovat překlad z příbuzného slovanského jazyka. Příbuznost jazyka originálu s jazykem, do něhož překládáme, neznamená, že se nutně bude jednat o překlad jednodušší než je překlad ze vzdálenějšího jazyka a nebude zapotřebí řešit obtížné překladatelské problémy. Pro všechny zkoumané problematické jevy pak platí, že je musíme pokaždé zkoumat v kontextu, v němž se vyskytují, a hledat pro ně vhodný český ekvivalent právě ve vztahu k danému kontextu. Nelze je tedy překládat izolovaně. Překladatel by se měl také pokusit reprodukovat celkový styl originálu,

k němuž patří i expresivita. Pokud překladatel za určitou expresivní lexikální jednotku nenalezne odpovídající ekvivalentní jednotku v jazyce překladu, není to zásadní omyl. Expresivitu je pak ale zapotřebí vyjádřit na jiném místě textu, kde to jazyk překladu umožňuje. V neposlední řadě by překladatel neměl podléhat sklonu k automatizaci. Každá (a nejen problematická) lexikální jednotka se musí posuzovat právě v kontextu celého textu.

Konkrétní závěry této práce lze shrnout do následujících bodů:

1. Při překladu reálií je v první řadě zapotřebí si uvědomit, jakou roli v textu hrají. Pokud je jejich význam pro text minimální, pak je možné je při překladu vynechat. Pokud však překládaný text staví na místním koloritu a reálie jsou jeho charakteristickou a nedílnou součástí, pak je nezbytné je ponechat i v překladu. Ve zkoumaném díle hrál místní kolorit významnou roli, proto bylo nutné koloritní prvky co nejvíce zachovávat.
2. Reálie, neznámé českému čtenáři, můžeme vysvětlit poznámkou pod čarou, nebo nepřímým vysvětlením, zakomponovaným do textu překladu. Toto doplnění textu však nemělo být příliš dlouhé nebo příliš výrazné, nesmí ve výsledném přeloženém textu působit násilně. Náznaky na místní či historické reálie, které si musí domyslet čtenář originálu, není na místě vysvětlovat, naopak je patřičné je ponechat jako náznaky i pro čtenáře překladu.
3. I když překládáme z jiného slovanského jazyka, je žádoucí nechávat vlastní jména v jejich původní podobě a nepřekládat je obdobnými jmény českými. Většina vlastních jmen nedělá českému čtenáři při četbě textu větší obtíže. Pouze v případech, kdy by dané cizí vlastní jméno mohlo evokovat v textu překladu jinou skutečnost nebo by se obtížně zapojovalo do struktury jazyka překladu, je možné jej upravit.
4. Místní názvy, které nemají zažitý ekvivalent v češtině, je vhodné ponechat v původním znění. Pokud bychom je v textu překladu úplně vynechali, ztratil by se místní kolorit díla. Pouze ve výjimečných případech místní název překládáme (jedná se především o názvy ulic).
5. Názvy budov, institucí, předmětů apod. je zapotřebí řešit individuálně vzhledem ke kontextu, v jakém se objevují, a úloze, kterou v textu zastávají. Pokud však nechceme děj překládaného literárního díla „přesadit“ do českého prostředí, pak je třeba názvy ponechat v jejich původní podobě a pozměňovat je jen minimálně (např. pro lepší zasazení do gramatického systému češtiny).
6. Nářeční výrazy nelze překládat výrazy z českých nářečí. Ve zkoumaném díle se nářeční výrazy objevovaly samostatně jako dokreslení koloritu, nikoliv jako souvislý

text v nářečí. V takovém případě je zapotřebí v každém konkrétním případě postupovat individuálně. Nářeční výrazy však lze přeložit českými hovorovými výrazy. Nářečí cizího jazyka pochopitelně do češtiny přenést nelze, lze však reprodukovat situaci, v níž se nářečí obvykle používá, což je obvykle situace neformální. V případě překládaného díla nebylo možné zachovat prvky nářečních výrazů pocházejících z turečtiny, avšak nářeční výrazy z oblasti Slavonie, obvykle německého původu, lze přeložit obdobnými českými hovorovými slovy německého původu. Tímto způsobem můžeme českému čtenáři poměrně dobře evokovat styl promluvy a situaci, v níž se promluva odehrává.

7. Hovorové výrazy nelze překládat automaticky, překladatel by měl zachytit především neformálnost promluvy jako takové. Pokud nenalezne za určitý hovorový výraz ekvivalentní hovorový výraz v češtině, je možné daný výraz přeložit spisovným slovem a hovorovost nahradit na jiném místě, kde to čeština umožňuje. Ačkoliv nemusí být emocionální náboj použitých hovorových výrazů v jazyce originálu a jazyce překladu vždy stejný, měl by se však překladatel pokusit udržet přibližně stejnou expresivitu textu jako celku a vyvarovat se překladu neformálních výrazů příliš expresivními výrazy, anebo naopak výrazy, jejichž expresivita není tak výrazná.
8. I za situace, kdy překladatel musí řešit jednotlivé překladatelské oříšky, nesmí zapomínat, že hlavním úkolem překladu je přenést do jiného jazyka zejména obsah díla. Jednotlivé překladatelské problémy je vždy třeba posuzovat v kontextu celku díla a autorského záměru, s jakým dané dílo vzniklo.

Jelikož problematika překladu z jihoslovanských jazyků v současné době nepatří mezi stěžejní oblasti českého translatologického bádání, není téma překladu současné prózy z chorvatštiny do češtiny ještě zcela teoreticky zpracováno. Prozatím neexistují rozsáhlejší teoretické publikace, které by se věnovaly nejen překladu z chorvatštiny, ale i ostatních jihoslovanských jazyků, do češtiny. Z těchto důvodů a z hlediska provedené translatologické analýzy tuto práci považuji za přínosnou i pro další zkoumání v oblasti překladu z jihoslovanských jazyků do češtiny.

Seznam použité literatury

Primární literatura

MATANOVIĆ, Julijana. *Warum ich euch belogen habe*. Frankfurt am Main: Frankfurter Verlagsanstalt, 2000. ISBN 3-627-00078-1.

MATANOVIĆ, Julijana. *Zašto sam vam lagala*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2002. ISBN 953-196-871-3.

Sekundární literatura

Beletristická literatura

MATANOVIĆ, Julijana. *Bilješka o piscu. Neljubavni roman*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2002b. ISBN 953-196-743-1.

MATANOVIĆ, Julijana. *Tko se boji lika još*. Zagreb: Profil International, 2008. ISBN 978-953-12-0831-4.

MATANOVIĆ, Julijana. *Cic i svila*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2011. ISBN 978-953-14-0873-8.

MATANOVIĆ, Julijana. *Samo majka i kći*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2012. ISBN 978-953-14-1278-0.

MATANOVIĆ, Julijana. *sumnja.strah@povijest.hr*. Zagreb: V.B.Z. d.o.o., 2012b. ISBN 978-953-304-521-4.

MATANOVIĆ, Julijana. *I na početku i na kraju bijaše kava*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2014. ISBN 978-953-14-1876-8.

Odborná literatura

a) translatologická

GREINER, Norbert. *Übersetzung und Literaturwissenschaft*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 2004. ISBN 3-8233-6074-4.

KNITTLOVÁ, Dagmar. *K teorii i praxi překladu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2000. ISBN 80-244-0143-6.

KUFNEROVÁ, Zlata a kol. *Překládání a čeština*. Jinočany: H&H, 1994. ISBN 80-85787-14-8.

KUFNEROVÁ, Zlata a kol. *Čtení o překládání*. Jinočany: H&H Vyšehradská, s.r.o., 2009. ISBN 978-80-7319-088-0.

LEVÝ, Jiří. *Umění překladu*. Praha: Ivo Železný, 1998. ISBN 80-237-3539-X.

POPOVIČ, Anton. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran, 1975.

VILIKOVSKÝ, Ján. *Preklad ako tvorba*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1984.

БАРХУДАРОВ, Леонид Степанович. *Язык и перевод*. Москва, Международные отношения, 1975.

ВЛАХОВ, Сергей а Сидер ФЛОРИН. *Непереводимото в превода*. София, Наука и изкуство, 1990.

ФЕДОРОВ, Андрей Венедиктович. *Основы общей теории перевода. Лингвистические проблемы*. Москва: Высшая школа, 1983.

КОПТІЛОВ, Виктор Викторович. *Актуальні питання українського художнього перекладу*. Київ: Видавництво Київського університету, 1971.

КУНДЗИЧ, А. Переводческая мысль и переводческое недомыслие. In: *Вопросы художественного перевода. Сборник статей*. Москва: Советский писатель, 1955.

РЕЦКЕР, Яков Иосифович. *Теория перевода и переводческая практика*. Москва: Международные отношения, 1974.

РОССЕЛЬС, Вл. Перевод и национальное своеобразие подлинника. In: *Вопросы художественного перевода. Сборник статей*. Москва: Советский писатель, 1955.

СОБОЛЕВ, Л. Н. О переводе образа образом. In: *Вопросы художественного перевода. Сборник статей*. Москва: Советский писатель, 1955.

b) literárněvědná

BAGIĆ, Krešimir. *Uvod u suvremenu hrvatsku književnost 1970. – 2010*. Zagreb: Školska knjiga, 2016. ISBN 978-953-0-60949-5.

NOVAK, Slobodan Prosperov. *Povijest hrvatske književnosti, svezak IV, Suvremena književna republika*. Split: Marjan tisak, 2004. ISBN 953-214-211-8.

PETRUŮ, Eduard. *Úvod do studia literární vědy*. Olomouc: Rubico, 2000. ISBN 80-85839-44-X.

SABLIĆ TOMIĆ, Helena. *Intimno i javno. Suvremena hrvatska autobiografska proza*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2002. ISBN 953-178-538-4.

ZLATAR, Andrea. *Tekst, tijelo, trauma. Ogledi o suvremenoj ženskoj književnosti*. Zagreb: Naklada Ljevak, 2004. ISBN 953-178-629-1.

c) ostatní

STEVANOVIĆ, Petar. *Onomastikon. Etimologija sa tumačenjem imena pravoslavnih svetitelja*. Beograd: Orfelin, 2003. ISBN 86-902315-2-8.

Jazykové příručky

ANIĆ, Vladimir. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi liber, 1994. ISBN 953-6045-001.

HALILOVIĆ, S., I. PALIĆ a A. ŠEHOVIĆ. *Rječnik bosanskoga jezika*. Sarajevo: Filozofski fakultet u Sarajevu, 2010. ISBN 978-9958-625-16-9.

IVEKOVIĆ, Franjo a Ivan BROZ. *Rječnik hrvatskoga jezika*, svezak II. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta, 1901.

Rečnik srpskog jezika. Novi Sad: Matica srpska, 2011. ISBN 978-86-7946-004-2.

Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika, knjiga šesta. Novi Sad: Matica srpska, 1976.

ŠONJE, Jure a kol. *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža i Školska knjiga, 2000. ISBN 953-6036-64-9.

Veliki rječnik hrvatskoga jezika. Zagreb: Školska knjiga, 2015. ISBN 978-953-0-400-405.

Elektronické zdroje

BERGER, Beate (21. 2. 2001). *Warum ich euch belogen habe* [online]. Deutschlandradio © 2009-2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: http://www.deutschlandfunk.de/warum-ich-euch-belogen-habe.700.de.html?dram:article_id=80074

DERK, Denis (31. 8. 2014). *Julijana Matanović kavi vraća obiteljsku toplu ekskluzivnost* [online]. Večernji list ©2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.vecernji.hr/kultura/julijana-matanovic-kavi-vraca-obiteljsku-toplu-ekskluzivnost-958252>

DIVIĆ, Andrea (18. 4. 2017). *Julijana Matanović „Bilješka o piscu“* [online]. Cro-kultura [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.cro-kultura.com/?p=890>

Duden [online]. Bibliographisches Institut ©2018. [cit. 2019-01-03]. Dostupné z: <https://www.duden.de/>

DVOŘÁKOVÁ, Žaneta. *Úvod do literární onomastiky* [online]. Ostravská univerzita v Ostravě © 2012 [cit. 2019-01-20]. Dostupné z: http://projekty.osu.cz/svetvedy/Zaneta_Dvorakova-Uvod_do_literarni_onomastiky.pdf

HLADKÁ, Zdeňka (2017): Dialektismus. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Masarykova univerzita, ©2012-2018 [cit. 2019-02-16]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/DIALEKTISMUS>

HOFFMANOVÁ, Jana. Hovorový styl. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Masarykova univerzita, ©2012-2018 [cit. 2019-02-16]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/HOVOROVÝ_STYL

Hrvatski jezični portal [online]. Znanje, Srce ©2006 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <http://hjp.znanje.hr/>

hrvatski p.e.n. centar. *Julijana Matanović* [online]. hrvatski p.e.n. centar [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: http://www.pen.hr/festival/2005/J_Matanovic-a.pdf

Internetová jazyková příručka [online]. Jazyková poradna ÚJČ AV ČR, ©2008-2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <http://prirucka.ujc.cas.cz/>

KARLÍK, Petr a kol. *Nový encyklopedický slovník češtiny online* [online]. Masarykova univerzita, ©2012-2018 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/>

KNAPPOVÁ, Miloslava (2017): Onymická funkce. In: Petr Karlík, Marek Nekula, Jana Pleskalová (eds.), *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. Masarykova univerzita, ©2012-2018 [cit. 2019-01-11]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/ONYMICKÁ_FUNKCE

Mozaik knjiga. *O nama* [online]. Mozaik knjiga, ©2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <http://mozaik-knjiga.hr/o-nama/povijest/>

POGAČNIK, Jagna (15. 10. 2014). *Nova knjiga Julijane Matanović. Kafenisanje kao pripovijedanje* [online]. Jutarnji list, Copyright © HANZA MEDIA, d.o.o. [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.jutarnji.hr/kultura/knjizevnost/nova-knjiga-julijane-matanovic-kafenisanje-kao-pripovijedanje/567562/>

POSTNIKOV, Boris (11. 12. 2008). *Kad likovi progovore* [online]. Zarez – dvotjednik za kulturu i društvena zbivanja [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <http://www.zarez.hr/clanci/kad-likovi-progovore>

Slovník spisovného jazyka českého [online]. Ústav pro jazyk český, v. v. i., ©2011 [cit. 2019-01-13]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?db=ssjc>

Večernji list (14. 12. 2012). *Nova knjiga Julijane Matanović „Božićna potraga“* [online]. Večernji list ©2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: <https://www.vecernji.hr/kultura/nova-knjiga-julijane-matanovic-bozicna-potruga-487035>

VIDEK, Silva (16. 10. 2014). *Julijani Matanović Nagrada Gjalski za knjigu priča „Kolokvij o kavi“* [online]. Večernji list ©2019 [cit. 2019-04-07]. Dostupné z: : <https://www.vecernji.hr/kultura/julijani-matanovic-nagrada-gjalski-za-knjigu-prica-kolokvij-o-kavi-967622>

Příloha 1: ZAŠTO SAM VAM LAGALA, VYBRANÉ POVÍDKY

DŽEMPER

Odmah poslije Božića uselila sam u sobu Ljubice M., učenice drugog razreda tekstilne škole. U molbi za smještaj u srednjoškolski đački dom, koju sam napisala na tetkovoju crnoj *Eriki*, naglasila sam svoju veliku marljivost, polaženje brojnih izvannastavnih aktivnosti i sudjelovanje na mnogim općinskim natjecanjima, s kojih sam se gotovo redovito vraćala s osvojenim prvim mjestom. Fotokopije svih pobjedničkih priznanja priložila sam kao dokazni materijal, premda sam, želim li biti iskrena, najponosnija bila, što, jasno, nisam spomenula, na svoje drugo mjesto *zauzeto* na natjecanju iz fizike održanom u Feričancima. Ne sjećam se imena djevojčice koja je na njemu, za samo pola boda više od mene, pobijedila, ali dobro pamtim da je mršavi plavokosi Boris, inače po mišljenju mnogih naš razredni ekspert za rješavanje jednadžbi iz istog znanstvenog područja, a po mojoj prosudbi samo nesretni junak ruskog romana o kakvom nam je govorila naša profesorica književnosti, bio čak tri stepenice iza mene. Svoju budućnost, ali i budućnost šireg

92

zavičaja s glavnim gradom u naslovu ispisanim prebacivanjem pisaće trake na crveno, dovodila sam u pitanje, što je svatko mogao pročitati iz ogromne količine sebeljubivih pridjeva, ako prosudbena komisija hitno ne pronade jedan krevet za mene, *dolje potpisanu*. Ležaj je mogao biti bilo kakav, ali je soba morala biti, što sam i podcrtala, mirna i okrenuta prema jugu. Vjerovala sam da ću, budem li kod učenja tijelo i nadalje, usprkos naglo promijenjenim obiteljskim okolnostima, držala u istom zemljopisnom smjeru kao što sam činila godinama u sobi u kojoj sam odrastala, uspjeti i četvrti razred gimnazije, kao i sve dotadašnje, završiti s najvišim prosječkom ocjena i potom upisati studij zbog kojeg mi više nitko neće moći reći kako noću, upijajući priče sa stranica posuđenih romana, besciljno trošim mladost i namjerno, točnije, u inat domaćici, koricama koje sam ponovno zaboravila uviti u čisti papir, prljam uštrkanu *šlinganu* posteljinu.

Ako je ravnatelj doma i bio površan u čitanju rečenica koje su upućivale na moju školsku uzornost, sigurna sam da nije mogao tako olako prijeći preko činjenica vezanih uz moja visoka pionirska i omladinska odličja, među kojima jedino nije bilo onih s radnih akcija, na koje me teta, oglašujući se na sve moje argumente *za*, uporno nije željela pustiti. Uspoređivala je moje prijateljice, koje su, za razliku od mene, imale puno tolerantnije roditelje, s običnim partizankama svoje mladosti s kojima ona, čak ni onda kad su poslije oslobođenja *morali početi na dobrovoljni rad*, nije htjela, unatoč silnoj žeđi kakva se može javiti samo u sparna ljetna podneva na pruži pruženoj kroz ravnice, piti vodu iz iste *flaše*.

93

Nakon samo šest dana stajala sam sa svojim žutim plastičnim koferom pred drvenom *kapijom* doma u Radićevoj ulici. Buduća cimerica uvela me u našu sobu. Prozor je odista gledao u južna secesijska dvorišta u kojima su bila pobacana polusuha božićna drvca. Dva željezna ležaja, jedan nasuprot drugom, kakve sam vidjela samo po siromašnim bolničkim odjelima na kojima su se liječili članovi moje obitelji, bila su prekrivena trošnim *ciglastim* pokrivačima. Na jednom je stajao i šareni jastučić spleten vjerojatno od ostataka najrazličitijih vunениh niti. Na sve moje upite, kojima već tada nisam oskudijevala, a bili su vezani uz kućni red, kakvoću ishrane, pedagogijsku i psihologijsku obrazovanost uposlenih i specifične navike djevojaka s kojima ću živjeti pod istim krovom, cimerica je odgovarala krnjim rečenicama, ako već za to nije uspjele pronaći jednosložnu riječ. Jasno mi je davala do znanja, a toliko sam i sama naučila o sociologiji ponašanja, da od našeg sustanarskog prijateljstva, onakvog kakvo sam ja zamišljala upoznavajući slične situacije kroz omladinska štiva, neće biti ništa. *Nekome, kao što je to slučaj sa mnom, odmah naplate počinjeni grijeh*, izrekla sam poluglasno već drugoga dana, žaljivši za onim pretjeranim, na mjestima čak i neistinitim, kako to uostalom i biva s većinom pisanih dokumenata, kićenjem vlastite biografije. Toliko mira i tišine nije bilo potrebno čak ni za ispunjenje mojih štreberskih ambicija. Sama sam sljedeće nedjelje upravo takvu ocjenu izrekla u ispovjedaonici Kapucinske crkve i zbog veličine pokore, što me iskreno začudilo, jer je svećenik bio mlad i građom sličan najzgodnijim momcima u mom razredu, zakasnila na svoj prvi nedjeljni domski ručak, na kojem me dočekalo mrzovoljno lice dežurne kuharice, jedno hladno pileće pohano krilo, nekoliko pe-

94

čenih, već lagano pozelenjelih krumpira i objašnjenje kako su štrudlu s jabukama, uspjeli kao rijetko kad, dobili samo oni koji poštuju kućni red.

Amoja je Ljubica uporno šutjela i još upornije plela. Plela je ujutro prije nastave, potom prije ručka, u vrijeme poslijepodnevnog odmora koji je većina djevojaka koristila za lakiranje noktiju i pranje kose novom tržišnom izmišljotinom nazvanom *kolor-šampon*, plela je poslije učenja i navečer sve do gašenja svjetla, kad bi odgajateljica naglo otvorila vrata, pogledala u krevet i ispod njega i vojničkom nam disciplinom poželjela lijep san. Ljubica je u grad izlazila, a pod izlascima se nisu računali odlasci u školu, samo jedanput tjedno, i to redovito subotom dopodne. Poslije gotovo nepuna tri mjeseca našeg zajedničkog stanovanja, parajući strpljivo već zgotovljen rukav muškog sivog džempera, moja je cimerica sasvim nenadano prekinula šutnju upitom: *Kada ti je rođendan?* Neupućeni promatrač mogao je pomisliti kako Ljubica, ne skidajući pogled s predmeta koji nestaje pod njezinim jednoličnim pokretima, razgovara upravo s njim. Ležeći na leđima, ruku pod glavom, u novim hlačama od *kuhanog trapera* koje mi je stric Josip donio iz Grčke, shvatila sam da se cimerica obraća meni i za to odmah našla moguće objašnjenje. Pomislih kako sam joj potrebna za namatanje vunениh niti koje ležerno padaju na pod, čine sve veću hrpu i prijetu ozbiljnim *zamrsivanjem*. Pretpostavljajući da je ja, uvijek zaokupljena školskim programima, nisam uopće čula, Ljubica je pomalo ljutito podigla glavu, zabacila crvenkastim, visoko podignutim repom, okrenula se prema meni i u vidu opomene izgovorila: *Tebi govorim, ženska glavo*. Spremno sam izračunala točan broj dana; do

95

mog rođendana bilo je, naime, ostalo nešto manje od mjeseca, nakon čega mi je spremno ponudila da mi za tu prigodu isplete džemper. Nije zaboravila napomenuti, poprativši riječi nekakvom čudnom grimasom, kako ona inače plete isključivo muške stvari, ali da joj pletenje mog džempera neće predstavljati problem jer ja imam građu fizički jačeg spola, kakvu nema ni jedna prava žena koju je ona, u ovom dijelu svijeta, uspjela upoznati. Džemper mi je nadasve bio potreban. Zbog toga nisam ni pomislila da bih Ljubičin opis mog tijela mogla primiti kao neki oblik uvrede. Ona mi je, uostalom, time i objasnila razloge one nepravedno propisane pokore na koju pomislim i danas, kad god sretnem sada već prosijedog i lumbagom povijenoga svećenika na ulici ispred njegove crkve i upitam se sliče li dečki iz mog gimnazijskog razreda još uvijek na njega. Svojoj sam cimerici čak zatajila da sam i sama isplela puno džempera i da su svi oni, prema sudu moje brojne familije koja se u njih s ponosom odijevala, bili solidno urađeni, neki čak i puno pristojnije od njenih, na kojima sam nerijetko znala uočiti pogrešku, premda sam o tome ponizno šutjela. A bila sam i prelijena da bih do vlastitog rođendana isplela još jedan. Uostalom, pletenje za samu sebe nije me nikada pretjerano radovalo. Odmah sam stoga, zahvalivši na ponudi, pomislila na boju kakvu ću odabrati. Zelenilo objednog priloga nije mi se one nedjelje u kojoj sam zakasnila na ručak nimalo svidjelo, jer jednostavno nije bilo primjereno predmetu na kojem sam ga vidjela, ali sam osjećala da protiv tog istog tona ne bih imala ništa kad bi se našao odmah ispod mojih očiju, za koje su svi tada pogrešno mislili, a misle tako još i danas, da su potpuno nalik očima moga oca; nekako nemirne, ali istodobno s laganom smedom smirenošću, kakvu nemaju baš svi putnički karakteri.

96

Ljubica je nastavila govoriti i dalje, i njezine su rečenice bivale sve složenije. Obavijestila me da vunu možemo kupiti u Zadruzi, u Mlinskoj ulici, priznala mi je da ona tamo odlazi svake subote dopodne i da je to pravi dan jer je subotom rasprodaja, da, istina, zna biti velika gužva, ali da se jako isplati... Spominjala je da to čini u vrijeme dok mi ostale u velikoj čitaonici ispijamo kave i glupo vjerujemo da je baš svako u soku viđeno pismo ujedno i sretna vijest. Htjela sam je, poslije večer stanke, upitati za koga to plete tolike džempere, trebaju li joj uzorci, jer ih moja teta godinama čuva na istom mjestu i meni ih ne bi bilo teško za nju potražiti, čini li sve krojeve iz glave, ili koristi modne časopise, bole li je ponekad oči, i *farba* li i ona svoju kosu *kolor-šamponima*. Međutim, ona mi je svojim držanjem, a već i bojom posljednjih riječi, dala do znanja da je razgovor sa mnom zgotovila i da je zbog škrtosti obavijesti koje o sebi daje drugima puno različitija od mene, u čije su razloge preseljenja u dom bili upućeni svi osim debele kuharice koja mi je uporno, na radost nekih mojih razrednih muških simpatija, smanjivala nedjeljne apetite.

Sljedeće smo subote pošle u Mlinsku. Čim smo ušle u prodavaonicu, skromnu Ljubicu više nisam mogla prepoznati. S prodavačicama je razgovarala o novim pošiljkama upravo pristiglim iz Italije, kupcima, među kojima su bile isključivo žene, na kakve je Ljubica vjerojatno mislila onda kad me uspoređivala s muškim dijelom *njoj poznatog svijeta*, objašnjavala je zašto je *moher* nezahvalniji od *bu-blea*, iznosila je razloge zbog kojih je najidealniji sastav za održavanje onaj u kojem je *pola vuna-pola sintetika*. Jedna joj je donijela ispletene dijelove džempera i tražila savjet kako da ih najbolje spoji a da se pri tome ne vide šavovi, drugu je zanimalo koliko očica mora nametnuti za rukav

97

veste, treću pak kako se za šal-kapu naštrikani šal proširuje u kapu, četvrta nije znala treba li haljinu pletiti iz jednog ili dva dijela. Ljubica je, uživljena u svoju učiteljsku ulogu, spremno odgovarala na pitanja, ali je i bez imalo suzdržavanja ukazivala na, po njenom sudu, nedopustive pogreške, među kojima je bilo i onakvih kakve je znala i sama načiniti, a na koje joj nikada nisam željela pokazati svojim cimerskim prstom. Prigovarala je i odabiru broja igala, debljini niti, odnosu boje i *mustre*, iglama izvlačila ispuštene očice i izgovarala čitave male pletačke traktate. Nekoliko njezinih rečenica pamtim još i danas. Pamtim ih kao najbolje naučenu osnovnoškolsku recitaciju ili čak kao definiciju grčke tragedije uporno ponavljaju na seminaru iz teorije književnosti. Možda zbog toga što ih je Ljubica samo toga dana ponovila desetak puta, recitativnim stilom, praveći stanke uvijek na istom mjestu i po strogim pravilima najboljeg govorničtva, ne mijenjajući izraz svoga lica ni onda kad je pred njom bila debeljuška-starija gospođa pristigla s ranojutarnje sivo-plave *ondulacije*, ali ni onda kad je njezin govor bio upućen suho-njavoj visokoj djevojci po čijoj se odjeći moglo zaključiti da je u Zadruhu na konzultacije s mojom cimericom Ljubicom došla iz nekog susjednog sela kroz čiju glavnu ulicu još nije prošao asfalt.

Niskim osobama ne pristaje džemper ispleten samo pravo, bilo bi puno bolje da ste pletli pravo-krivo, a svaki peti red krivo, jer ti štapići izdužuju. Punašnima pak najbolje je samo krivo, bez uzorka, može jedna lagana pletenica, ali sasvim uska lijevo. Mršavima sam sklona pletiti rižu ili kocke. Dakle, deset očica pravo, jedna očica krivo i poslije desetoga reda sve krivo. Ušiveni rukavi su za uska, a ranglan za široka ramena. Raznobojne slikarije što ih neke moderne pletačice upleću u posljednje vrijeme

98

bacanje je novaca, a bome i uništavanje živaca. Time pletenje gubi svoju osnovnu i najbitniju svrhu.

Svoj sam džemper već vidjela; *bukle*, pravo-krivo, svaki peti red samo očice krivo. Ljubica je, na moj nagovor, pristala na svijetlozelenu, ali je uz nju kupila i jedno klupko crvene, jedno tamnozeleno i jedno smeđe boje. Poradovala sam se da će mi, unatoč protivljenju izrečenom u svom govoru, ipak ubaciti nekakvu malenu slikariju, makar samo na prednjici, romboidnu, sličnu onoj kakvu imaju tek pristigli, inače *stranjski* džemper u novootvorenoj trgovini u Ružinoj ulici. Odakle su oni bili uvezeni, nikada nisam uspjela saznati, jer je roba uskoro, zbog poslovođinog neposjedovanja pravih papira, zaplijenjena, a markice s unutrašnjih strana leđa otkinute, o čemu je mogao posvjedočiti i džemper jednog mog poznanika, sina uglednog općinskog tržnog inspektora koji je za svoje zasluge u otkrivanju kriminala dobio i nekoliko državnih priznanja.

Oko vrata ću ti staviti crvenu kragnu, dobro će pristajati uz tvoju bljedoliku facu, pasica će biti smeđa da te malo suzi dolje, a mandžetne zelene da ti produže te tvoje kratke ruke. Tim je riječima Ljubica predstavila svoj budući unikatni rad. Grubljeg modnog objašnjenja, priznajem, nisam do tada čula. Sve me pomalo podsjećalo na opisivačke zalete moga oca kad mu je moja majka jedne godine, ne sjećam se je li baš za tu prigodu odabrala Badnjak, priznala da bi joj bilo puno bolje da je poslušala svoga oca i udala se za onog zelenookog mladića koji je ostao sretno živjeti u njihovom selu. Razliučeni muž tada je spominjao ženine kratke ruke, i iste takve noge, male grudi i predug vrat kakav imaju svi u njezinoj porodici. Neke je dijelove tijela ipak uspio preskočiti i ja sam poslije uvjeravala rasplakanu

99

mamu, tako mi je ona o mojim postupcima svjedočila tri-desetak godina kasnije, da mi se ono što je na njoj zabravio spomenuti sigurno jako sviđa, ali on to ne želi priznati, kao što djed nikada ne želi priznati baki da je njezina *pita zeljanica* puno bolja od one koju ponekad na sijelo donese udovica Jela.

Na korzu sam u to rano proljeće počela prepoznavati Ljubičine džempere; sive, zelene, bordo, tamnoplave. Nosili su ih najčešće učenici njezine škole i točno po njezinim zakonima: oni deblji samo *krivo*, a mršavi *rižu*. Za razliku od svih prethodnih, izrada moga džempera slabo je napredovala. Bilo mi je jasno da je *bukle* napornije pletiti, da se nit na igli često može učiniti kao nova očica, ali se ipak nisam mogla oduprijeti osjećaju kako joj do izrade dara nije stalo toliko koliko se meni u prvi mah činilo. Rodendan se bližio, moje je nestrpljenje raslo, a pletivo iz kojeg se sporo rađao zamišljeni predmet sve je češće ležalo na radijatoru. Desetak dana do *dana d* budući džemper imao je samo leđa, za mene suviše velika, prava nogometiška. To da sam nekada provodila puno sati uživajući s dečkima baš u igranju nogometa predstavljalo je još tada, barem sam ja u to bila uvjerena, moju strogo čuvanu tajnu. Vjerovala sam da Ljubica za nju nije saznala, te stoga izradenu veličinu nisam primila kao novu usmjerenu podvalu. Džemper je trebao biti njezin poklon meni i bio je to dovoljno jak razlog zbog kojeg bi svako moje pojurivanje bilo nepristojno. Sve je završavalo na tihom gundanju kojem sam se prepuštala samo onda kad sam ostajala sama u sobi. Ljubica je skratila svoje subotnje izbjivanje i u dom se vraćala već oko jedanaest sati i samo s jednim klupkom vune, uvijek druge boje.

100

Subotnjim je izlascima, međutim, dodala i obavezno odlazanje u gradsku knjižnicu ponedjeljkom i petkom poslije podne. Na zaprepaštenje mene, njezine cimerice, ali i na čuđenje naših odgajateljica, koje su imale uvid čak i u naše članske knjižice, ona je redovito posuđivala isti tip romana, ljubavnih s povijesnom podlogom. Znala sam i tada da Valentinu iz roda Frankopana, Pavlu Gregorijancu, Ivanu Pravdiću, Stjepku Kalničkom i Mirku Dražiću džemperu nisu baš bili neizostavnim dijelom njihove junačke garderobe. Stoga mi je njezino zamjenjivanje stvarnog pletenja s onim pripovjedačkim i najčešće, čak i onda kad su prava imena uvedena u priču, izmišljenim, iz dana u dan bilo sve nerazumljivije. Što više, jer je moj džemper bio u pitanju, moglo se reći, i moralno neprihvatljivije.

I ubrzo, jedne obične večeri, gotovo sam zanimala kad sam, vrativši se iz prizemne učionice negdje oko 22 sata, našla našu sobu praznu. Moje noćno ostajanje u namjenskoj prostoriji i prekomjerno trošenje svjetla odobrio je sam ravnatelj doma, koji je bio upućen u moje intenzivne pripreme za veliko matematičko proljetno natjecanje slavonskih maturanata. U to je vrijeme Ljubica redovito ležala u svom krevetu, nekoliko dana ranije, sje-deći prekrivenih nogu i naslonjena na zid, sa štrikačim iglama u rukama, a ovih posljednjih, u ležećem položaju, sa šarenim jastučićem pod glavom i s knjigom pred sobom. Priupitati nekoga je li ju možda vidio bilo je preopasno, jer su se domska vrata radnim danom zaključavala u 21 sat, a samo subotom i nedjeljom sat kasnije. Poslije zaključavanja odgajateljica je znala još jedanput obići sobe. Pretpostavljala sam da se Ljubica iz sobe iskrkala nekoliko minuta prije moga ulaska. Spustila sam se u spa-

101

vaćici u podrumске prostorije, bojala sam se što ću odgovoriti ako me zaustavi dežurna i upita kamo idem bez kućnog ogrtača, kad nas kroz prozor mogu vidjeti znatiželjni prolaznici. Prošla sam neopažena, barem što se unutrašnjih likova tiče, i u svojoj detektivskoj akciji otkrila da je prozorčić kroz koji smo se subotom tajno, nazivajući ga nužnim prozorom u svijet, izvlačile na plesnjake, što je svaki put iznova izazivalo Ljubičino zgražanje, tek lagano privučen. Cimerica je, dakle, bila negdje izvan zgrade. Ponovilo se to i sljedeće večeri. Ja sam, nakon njezina povratka oko ponoći, samo snažnije zatvarala oči i glavu gurala dublje u sintetički jastuk na koji sam prije spavanja istresala nekoliko kapi nekakvog svijetloplavog osveživača samo da bih donekle ublažila miris plijesni koji je noću preplavljivao našu južnu sobicu. Njezini bijegovi prolazili su neopaženo, jer u ponašanje sitne, skromne i vrijedne učenice tekstilne škole nitko nije mogao posumnjati. A ja sam šutjela, onako kako je Ljubica šutjela u našim prvim zajedničkim tjednima. Samo je moj razlog bio puno konkretniji i mogao se pokriti jednom riječju, riječju džemper. Uostalom, do mog je rođendana bilo preostalo još punih tjedan dana i po pravilima Ljubičina ranijeg poslovanja on je mogao, ako Ljubica tako odluči, do povijesnoga napada na Beograd, ili do oslobođenja grada Sarajeva one 1945., biti ispleten, spojen, pa čak i *opheklan*. Treće sam večeri ipak odlučila krenuti za njom. Skupila sam se u tami i vlazi jedne od naših zajedničkih kupaonica i čim je Ljubica izašla kroz prozor, pošla sam i ja. Slijedila sam je do njezina cilja. Bio je to izlog novootvorene prodavaonice odjevnih predmeta, s posebnom ponudom inozemnih, pravih *runskih* vunenih džempera. Ljubica je na mali blokić, koji sam joj poklonila za 8. mart,

102

I sve je bilo zgotovljeno na vrijeme i prema prvotno zamišljenom nacrtu: kragna crvena – refleksa za bljedge obraze, pasica smeđa – smanjenje kukova, mandžetne zelene – produživanje ruku, a središnji dio – svijetlozelena *bukle*, bez ijednoga romboida precrtanog iz izloga Ružine prodavaonice. Kod Svilane se te srijede, šestoga u travnju, skupila sva srednjoškolska populacija. Jasno, ne meni u čast, premda ni tada ne bih imala ništa protiv da je netko skup želio protumačiti na taj način. Jedni su igrali stolni nogomet i nogama ljutito udarali ladice iz kojih su, redovito zapinjući, izlazile male nogometne loptice, drugi, ili oni smireniji, gađali ruže napravljene od *kreppapira* i poklanjali ih svojim simpatijama, a treći polumrtvi izlazili iz tunela straha i pri tome govorili kako je prolaz bio obična *liga* koja ni ovaj put nije mogla uznemiriti njihove *cool*-čelične živce. Najuporniji su čekali svoje mjesto na *ringšpil*u. A uhvatiti ga bilo je te večeri umijeće veće od zabijanja gola iz lijevog kornera. K tomu, trebalo je još zgrabiti stolicu do nedodirljivog frajera iz susjednog 4.b, za kojeg sam znala samo da se zove Jakov, onako kako će se zvati jedan moj sin, da je najzgodniji tip na našoj školi i da piše pjesme u kojima skriva svoje prave osjećaje, pa na mjestima gdje bi htio reći koliko je zaljubljen crta krugove i ispisuje najrazličitije crtice. I u trenutku kad se baš ispred njega pojavila oslobođena stolica, potrčale smo obje, i moja cimerica i ja. Stigla sam prije nje i tek sam puno kasnije shvatila da je ona, možda s pravom, očekivala kako ću mjesto prepustiti njoj. Ali, rođendan je bio moj i ja jednostavno nisam mogla dopustiti da se na taj dan ne upoznam s dečkom na kojeg sam mislila čak i u trenucima dok mi je mladić, koji se svima predstavljao kao moj budući zaručnik, pokazivao nacрте

104

precrtavala uzorak šarenog džempera na romboide, u puno različitih boja, među kojima su prevladavale nijanse bordo i tamnozelenе, upravo onakve kakve je Ljubica, klupko po klupko, donosila subotom iz Zadruga. Odmičala se od izloga, iznova mu se primicala, odabirala različite kutove svoga gledanja, prstima prolazila po staklu, zastajala i brojala, pa sve to onda zapisivala. Ukratko, ponašala se kao žena koja je konačno uspjela vidjeti original reprodukcije što ju je nekada davno krišom izrezala iz skromne likovne monografije, naljepila na zid vlastite djevojačke sobe u kojoj je, u istim tonovima, odsanjala svoj prvi mladenački ljubavni san i kojoj se poslije vraćala kad god bi se pred njenim očima pojavila neka nova nada.

Poslije toga moja cimerica više nije izlazila. Nikada nisam saznala je li me možda vidjela kako je slijedim. Nisam saznala ni tko je bio taj koji joj je rekao da sam ljetne praznike, sve do polaska u gimnaziju, provodila na međerovačkom pašnjaku igrajući nogomet. Kad sam se te večeri vratila u sobu, sa zbirkom zadataka pod rukom i pripremljenim govorom u kojem sam, ako bude potrebno, mogla spremno tematizirati svoju iscrpljenost matematičkim jednadžbama, Ljubica je parala leđa moga buđućeg džempera, a *bukle* se, kao ni jedna vuna do tada, neoppravljivo mrsio na *flekaovom* parketu.

Ipak bi ti bila prevelika. Dobit ćeš dar za rođendan, kako sam i obećala, ali ćeš me zato odvesti na svilansko polje. Stigao je ringšpil, isti onakav kakav je na Josipovo dolazio u moje selo. Izgovorila je to u jednom dahu, ne skidajući pogled sa svojih prstiju, a ja sam sjela do nje i bez ikakva pitanja počela rasplitati niti s poda.

103

kuće koju je, po američkim nacrtima, namjeravao izgraditi samo za nas.

Na početku leta još sam je vidjela. Stajala je na istom mjestu. Potom je glazba postala glasnija, ubrzanje jače, a Jakovljevo odbacivanje i dočekivanje moje stolice sve dramatičnije. Ljudi koje smo nas dvoje ostavili na zemlji bili su sve dalji i nama sve sitniji. Jakovljevu borbu s mojom sjedalicom primala sam kao junakovu borbu sa ženskim srcem za koje on još ne zna, kao što to uostalom nisu znali ni oni na čije je sudbine Ljubica nailazila u svojim romanima, da ga je davno osvojio. Pomislila sam kako sam mu o svojim osjećajima ipak trebala nešto reći dan ranije, dok smo stajali u istom redu za kino-ulaznice, jer za to više nikada neću imati prilike. Bila sam, naime, uvjerena kako neću živa dotaknuti tlo na kojemu sam prije samo nekoliko minuta tako čvrsto stajala. I dok sam prizivala sveće ljubavi i obećavala im pobožnost veću od Mandalijenine, moj *bukle* džemper upustio se u žestoku polemiku s čavlom Jakovljeve stolice. Željezni nasilnik upoznao je džemperov dubinski ustroj i parao ga brzinom na kojoj bi mu čak i sama Ljubica, da se sve zbivalo u drukčijim okolnostima, mogla pozavidjeti. Kad smo ipak sretno sišli s *ringšpila*, nje više nije bilo. Pretpostavljala sam kako nije mogla podnijeti način rfa koji je netko u visinama i s lakoćom uništavao njezin osmodnevni trud. Kragne više nije bilo, desni dio leđa i dio rukava bili su isparani, a na nekoliko mjesta vidjele su se praznine ispod kojih je probijala muška tamnoplava potkošulja moga tetka. Jakov me te večeri otpatio do ulaza u dom. Stavljanje svoje desne ruke na moje desno rame objasnio je neodgovornom potrebom da se prolaznici ne bi naslađivali mojom nesrećom. Ja sam se prije spavanja željela ispričati svojoj cimerici, ali ona je, kao, uostalom, i ja u

105

sličnim situacijama, glumila dubok san. Glavu je prekrivala pokrivačem, zbog čega sam ja ranije, kad god bi se to dogodilo, a sve dok i mene ne bi svladao san, ustajala svakih nekoliko minuta i provjeravala Ljubičino disanje. Te sam večeri na to posvema zaboravila. Mislila sam o Jakovu i o tome ima li uopće smisla sina nazvati imenom njegova rođenoga oca. Stoga i nisam mogla primijetiti da se tijelo moje cimerice, skupljeno pod ciglastim pokrivačem, grči u pravilnom ritmu gorkoga plača.

Krajem svibnja odlučila sam Ljubicu upoznati s Jakovom. Njemu sam ispričavala sve o njezinoj džemperskoj strasti. Stoga je i on za tu posebnu prigodu odlučio obući jedan posvema novi. Pojavio se u onom s uzorkom bordo-zelenih romboida i time nam objema odgovorio na pitanje zbog čega odnedavno isti takav, onaj što ga je Ljubica noću krišom preslikavala u svoj blokčić i po kojem je redovito subotom kupovala *kanjurice* i slagala ih na najvišu policu našeg tiješnoga plakara, više ne krase izlog u Ružinoj ulici. Ljubica se predstavila, izmucala rečenicu iz koje se moglo razumjeti da ne govori istinu kad kaže da joj je drago što su se i njih dvoje konačno upoznali, zaustavila svoj pogled na džemperu, okrenula se potom i otišla u suprotnom smjeru. Od toga dana sa mnom nije progovorila niti jedne riječi. Patila sam za njezinim makar krnjim rečenicama, za uvredama što mi ih je nekada upućivala, a kojih nije bila svjesna, i sve sam teže podnosila njezinu šutnju i prezir, kojima sam sve jasnije naslućivala pravi uzrok. Ona se vratila svom jednobojnom pletenju, produžila je izlaske subotom u Mlinsku i ispicala se iz knjižnice.

106

Sljedeće se jeseni, a to mi je rekao ravnatelj kojemu sam se u listopadu došla pohvaliti rezultatima svoga prijemnog fakultetskog ispita, nije pojavila u domu, premda je za nju rezervirao onu istu, južnu sobu. Tek sam tada shvatila da o njoj, a zbog svojih sebičnjačkih pohoda na džemper u kojemu sam se samo željela svidjeti Jakovu, nisam saznala gotovo ništa. Nisam znala zbog čega ona vikendom nikada nije odlazila kući, zbog čega nije, poput većine ostalih, dobila uskrni paket, zbog čega je nitko nikada nije nazvao telefonom, na čemu sam joj ponekad i zavidjela, jer je svojim brižnim pozivima nisu budili u rana nedjeljna jutra. Nisam čak znala ni to zbog čega je i posljednje ljetne praznike jedina provela u domu.

Poslije deset godina, u kojima sam završila fakultet, odradila pripravnički staž u mederovačkoj osnovnoj školi, a potom konačno uspjela uvjeriti svoje nekadašnje fakultetske profesore kako bih im ja bila idealni suradnik, na stolu moje kabinetske sobe, koju sam tada dijelila s budućim, po mišljenju mnogih žena najšarmantnijim nacionalnim političarom, našla sam poziv za proslavu desetogodišnjice mature. Rukom je bila dopisana pomalo neobična napomena. Sudionici proslave zamoljeni su da na *feštu* dođu obučeni u nešto od onoga što su običavali odijevati u završnom razredu gimnazije. Drugim je rukopisom, posve različitim od prvog, čija su slova bila sitna, uska i ispisana crnom tintom, krumpirastim štampanim, a zelenim flomasterom gotovo iscrtanim slovima, i uz veliki jedan uskličnik, naglašeno da se gimnazijska garderoba, u slučaju da ona više ne stane na isto tijelo, slobodno može ponijeti u vrećici.

107

I svi smo poslušali, premda su se i drugi, vjerojatno, bojali kao i ja da na ostalim pozivima ne piše isti tekst i da su samo neki od nas odabrani za humoristički dio maturnog programa.

Ali, nasjeli smo baš svi i baš svi smo stigli bez vrećica. Htjeli smo jedni drugima pokazati kako deset proteklih godina, unatoč rađanjima, vojničkim ishranama, nedjeljnim ručkovima zaljubljenih punica i roštiljima kakve na početku ozakonjenih brakova uspijeva pripremiti samo muževljev otac svojoj mladoj snahi, nije ostavilo baš nikakve tragove na našem fizičkom izgledu. Mi žene svoje smo odeblijale bokove ugurala u tjesne škotske suknjice kakve smo najčešće nosile u *gimbi*, odabравši uz njih čarape u jednoj od *kocinih* boja. Dečki su navukli svoje nekada ležerne džempere, u kojima smo na maturnom putovanju s puno muke pronalazile njihova ramena, na svoja otrbušena tijela koja su pamtila već desetke poslovnih ručkova, onih na kojima su se sklapali unosni ugovori, od čega su, prema njihovim riječima, koristili imali čak i obični fizički radnici.

Tako se i Sinišin bordo-zeleni džemper na njemu rastezao, šavovi lagano razdvajali, i tek se pažljivim gledanjem mogao na njemu prepoznati uzorak romboida kroz koje su probijale nategnute očice. Džemper je već bio i izbljedio, ali je itekako podsjećao na Jakovljevu u kojem se one večeri pojavio pred Ljubicom i pred kojim je moja cimerica, o kojoj više ništa nisam čula, jednostavno zanijemila. I dok mi je kasnije u plesu Siniša pričao o svom uspješnom poduzeću, o nekakvoj odjevnoj tvrtki koju bih ja kao napredna žena trebala poznavati, a koju će on, čim se za to ukažu političke prilike, odmah privatizirati i sam je otkupiti, dok je s puno manje žara spominjao

108

svuju prirodno crvenokosu suprugu koja razumije njegove potrebe za povremenim izvanbračnim izletima u kojima dolazi do izražaja njegova cjelokupna osobnost, a zatim prelazio na opis svojih dviju kćeri koje će, kako se stvari razvijaju, s najviše šesnaest godina osvojiti Wimbledon, a njemu je kao ocu sasvim svejedno koja će od njih dviju biti pobjednica sestrinskog finalnog meča, ja sam strpljivo proučavala pletački bod na njegovu džemperu. Bilo je sasvim jasno da je džemper ručne izrade i da su tonovi bordo i tamnozeleni prije deset godina bili identični bojama klupka koje je Ljubica skrivala u našem zajedničkom plakaru. Osjetila sam da Siniša, izgovorivši svoj možda za tu prigodu posebno pripremljen tekst, očekuje moje divljenje, a možda sam se uistinu i trebala, kao posvema prosječna sveučilišna asistentica, a ne prevelika znanstvena nada, ponositi uspjesima razrednog kolege. Međutim, ja sam u tom trenutku bila spremna izgovoriti samo jednu rečenicu: *Krasan ti je taj tvoj džemper*, nakon koje sam uskoro dobila objašnjenje za kojim sam tragala sve od odlaska iz južne domske sobice. *Nije loše, nije loše. Njega mi je prodala, budžasto, jedna crvenokosa djevojčica, s dignutim repom, mala je gazila tekstilnu školu. Zamolila me, zamislila, da ga ne nosim u školu. Zbog toga ga je i dala ispod cijene, a ja sam već i kao klinac poštivao žensku čud, u što si se i sama mogla uvjeriti da si bila pametna, ali tebi su se svidale poete, oni koji ne vide svijet običnim očima, nego preko debelih očala.* Nastavio je mljeti kako je ta djevojčica, ubrzo ju je zvao djevojkom, bila siromašna, spomenuo je da su joj roditelji stradali u prometnoj nezgodi baš te godine kad je upisala gimnaziju pa se, zbog kruha u ruci, morala prebaciti u tekstilnu. Plela je džempere i sama se uzdržavala, a onda se nesretno zaljubila u nekakvog intelektualca, možda je i taj bio *stihoklepac*, za kojeg je krišom plela baš ovaj, njegov

109

džemper. Skidala je *mustru* noću s izloga, a tog je tipa pokupila neka glupača, ne sjeća se je li mu rekla da joj je bila *cimerica*, ili su samo stanovale u istom domu. *I kako priča završava?*, pomalo uplašena prekinula sam Sinišin govornički mlaz koji mi je prijetio poput velike sante na kojoj piše moje vlastito ime i koja se približava svom cilju, prema kojem se spuštala svih proteklih deset godina. Siniša, srećom, nije primijetio trzaje na mom licu i igranje lijevog očnog živca, pa je, poslušavši upit, nastavio istim tonom: *E, nakon nekoliko godina nalazi ta djeva svoga princa, koji njezin urođeni talenat pretvara u biznis neslućenih mogućnosti*. Osjetila sam da sam pozvana da ja okončam priču. Stoga sam i izgovorila završne rečenice: *A, istodobno, ona ima razumijevanja i za njegove izvanbračne izlete jer sama nije u stanju shvatiti puninu njegove osobnosti*. Moj razredni kolega začudio se što sam uspjela pogoditi pravi, istinit kraj. Čudio se onako kako se čudio naš razrednik kad je iste te večeri, nekoliko minuta kasnije, čuo da je Siniša uspio u samo četiri i pol godine završiti višu ekonomsku školu na kojoj je u vrijeme Sinišina studiranja dekanicom bila rođena sestra njegova oca. Pokušala sam mu objasniti da mi je čitanje priča, koje često podsjećaju na nečije prave živote, posao, ali sam iz njegova pogleda razumjela da on, ako mu uskoro i uspije postati privatnim poduzetnikom, neće svoj glas dati za veće porezno izdvajanje u korist znatnosti. Bilo mi je žao što Ljubica nije našla nekoga poput onih junaka u čije se ljubavne priče intenzivno uživala jedno rano proljeće i što je i sama vidjela kako se i ljubavi, baš kao i džemperu, sasvim lako mogu oparati. Premda mogu, pomalo načete i pomalo neupotrebljive, trajati godinama, poput onog mog svijetlozelenog *bukle* džempera što mi ga je sama isplela za moj rođendan.

110

mojih očiju, što je priznao i sam Jakov nakon što je nalivperom, koje sam mu poklonila za petogodišnjicu našeg braka, bez imalo zastajanja na papiru potpisao ponudeni formular, pa me potom zamolio da učinim isto. Priznao mi je da je sve do tada mislio kako ja imam smeđe oči, a ne mamine zelene oči i zbog tog sam mu priznanja bila iskreno zahvalna. Nakon toga izvadila sam iz svoje torbice debeli lubičasti flomaster i posljednji se put, sigurno i bez žaljenja, potpisala njegovim lijepim i nekako čudno otmjenim prezimenom. I dok je Jakovljevi otac već pripremao drva za novi roštilj u svom dvorištu, ja sam provjeravala znam li još uvijek, bez stanke, ponoviti onu definiciju naučenu na seminaru iz teorije književnosti i sve se više hrabrila spoznajom da me na južnom zidu jedne provincijske kuće još uvijek čeka reprodukcija Turnerovih *Žena u procesiji*.

112

S njega pažljivo otjerujem moljce. Netko će, znajući kako je prošao njegov promotivni izlazak, prvo pomisliti kako je to jako smiješno. Jer, jedno *nagriženje* više ili manje, i tako se više ne može obući i pokazivati drugima. Tako je mislio i moj suprug Jakov i nije primjećivao kako ja godinama ne prilazim svom džemperu s onom ljubavnom tremom s kakvom sam mu prilazila na početku, kad sam se još radovala što me on u potpunosti može podsjetiti na moju travanjku mladenačku i nespretnu zaljubljenost. Jakov nije ni one večeri, kad je točno u ponoć došao po mene, vjerojatno u strahu da njegova princeza pred svojim maturalnim kolegama ne izgubi cipelicu, razumio zašto sam ga u autu zamolila da me ujutro podsjeti da na tržnici kupim lavandino ulje. Njemu je još i tada dobro stajao njegov romboidasti džemper kupljen prije deset godina i možda je zbog toga imao pravo što je s laganim gađenjem pogledao na moju škotsku suknjicu i izrekao brojku koja se ticala mojih suvišnih kilograma. Za razliku od moje cimerice Ljubice, ja nisam imala razumijevanja za Jakovljeva izvanbračna potvrđivanja kao što je ona imala za Sinišina, i to je bilo itekako korisno za fizički izgled moga muža. Kad mu je on poslije nekoliko godina postao manje važan i kad se, umjesto njime, mogao pohvaliti svojim članstvom u Društvu hrvatskih književnika, moj suprug je spremno otišao.

Samo je svoj džemper ostavio. Bilo je to sve što sam, nakon Jakovljeva odlaska, rekla svojim prijateljicama. A one nisu shvaćale na koje je sve to načine kod mene riječ džemper povezana s riječju šutnja. Znale su samo da bi bilo pametno jedan običan odjevni predmet osloboditi krivnje i zbog toga su mi za moj odlazak na razvodnu parnicu kupile tamnozeleni *pulover*. Dobro je pristajao boji

111

KESTEN

U ožujku 1974. usnula sam priču koju pamtim još i danas. Oživljava mi se vrlo često i nikada ne dolazi sama, izdvojena iz dana što je snu prethodio. Još se uvijek točno sjećam koji je dan u tjednu bio, kakve su mu bile meteorološke prilike, koga sam u njemu sve srela, a koga sam željela sresti, čak i to što su dečki iz razreda rekli o mom novom, tek ispletenom džemperu. I kad se prisjetim samo jednog jedinog dnevnog detalja, postajem svjesna da je prisjećanje tek prva faza, bolje reći priprema za toliko puta u mom pamćenju reprizirani tekst na čiji nastup, uvijek iznova, reagiram onim gorkim okusom u ustima; okusom kakav mi se javio te iste večeri, odmah nakon što sam pojela kolač o čijoj su ukusnosti moji ukućani razgovarali kad god bih ja, toga dana, u stanci svojih školskih i izvannastavnih aktivnosti (tako je govorio moj razrednik, nastavnik biologije) znala dotrčati kući. Teta koja se nakon rata zaljubila u Talijana i otišla s njim živjeti u Trento donijela je kolač u malom plastičnom hladnjaku, s nacrtanim akvarelnim cvjetovima ivančica. Objasnila mi je da

113

se njegova hladnoća održava ulaganjem zaleđenih crnih uložaka. Nazivala ih je *pingvinima*. Meni je kolač bio vrijedan divljenja samo zbog činjenice da se netko toliko trudi da ga, s prilične udaljenosti, donese svježeg, ali on me sam, iskreno rečeno, podsjećao na običan sladoled od kestena napravljen u našoj *slasti* u centru. Možda je toga bila svjesna i moja *prava teta*, očeva sestra kod koje sam odrastala, pa je, poslužujući ga, na svaku odrezanu kocku stavljala nekoliko žlica šlaga što ga je sama pripremala skupljajući danima gornji, masni sloj mlijeka, po koje sam odlazila rano ujutro kod naše susjede tete Nade. Da ne uvrijedim gošću, za čiji smo se dolazak pripremali tjednima, a bez imalo osjećaja gladi, pojela sam posljednji dio kolača, čuvanog i pred obiteljskim ljubimcem, mojim bratićem Krešom, tri godine mlađim od mene, koji je nekoliko dana ranije u istoj školskoj godini prelazio u viši razred osnovne škole i o čijem su uspjehu i nadarenosti raspravljale, izvještavao nas je susjed Janoš, čak i radnice noćne smjene u mjesnoj tvornici furnira. Kad sam, zadržavši dah, progutala kolač, vjerojatno samo bratiću u inat, osjetila sam gorčinu, o čemu sam panično obavijestila sve prisutne u sobi. Prekinula sam ih u gledanju TV dnevnika čija je slika do njih dolazila kroz trobojni filter, zbog čega sam se svima u školi hvalila kako mi jedini u cijelom mjestu, a možda među rijetkima i u Federativnoj Republici, imamo televizor u boji. Teta Julijana skočila je zabrinuta, teta iz Italije našla se uvrijeđena, dok se tetak Milan razljutio što zbog mene, po tko zna koji put, nije čuo kamo će to ovaj put drug Tito željeti otputovati. Krešo se bezobrazno počeo smijati, a moja je najstarija sestrična Mara, očekujući da opere i posljednji tanjur te večeri i zatim krene vježbati tehničko crtanje u nadi da će

114

ispraviti zacementiranu jedinicu, na sve to, pogledavši Krešu, a znajući za moju ljubomoru izazvanu naglim bratićevim uspjehom, samo rekla: *Našoj je princezi gorko zbog nečega drugoga*. Odmah sam ih uvrijeđena, snažno zalupivši vrata svoje sobe, sve napustila. Prvo stoga da na miru smislim način na koji ću se osvetiti Mari, njoj, koja ni gimnaziju, premda su svi znali čija je, nije uspjela upisati, da bih potom legla u krevet, stavila tiho novu ploču *Bijelog dugmeta* na svoj plastični narančasti *Trubadur* gramofon i krenula zamišljati zelene livade. A na njima nije bilo mjesta ni za talentiranog Krešu, ni za formule iz kemije, ni za svakodnevni strah pred tetom za koju znam da me voli, premda me rijetko stavlja u krilo i ljubi u kosu, a ni za brigu oko tetkova onedavnog ispijanja konjaka u medicinske svrhe, nakon što mu je liječnik, inače njegov dugogodišnji prijatelj, pročitao nalaze. Pokazivali su nešto slabiju cirkulaciju krvi.

Sestričnu sam odlučila kazniti tako što ću se u iduću nedjelju, dakle za samo tri dana, još jače razboljeti i neću poći s njom u večernju šetnju. Bila sam sigurna da je teta neće pustiti bez moje pratnje. Mogla sam biti i zločestija pa odmah, još te večeri, priznati teti da je istina ono što su u ponedjeljak u *frizeraju* pričale gospođa Olgica, njezina vjenčana kuma i nekadašnja cimerica iz borovskoga internata, i gospođa Finika, naša apotekarica, čija će se kćer uskoro udati za *pravog pisca*, da se mala spetljala s trinaest godina starijim Perom, šefom smjene u tvornici strojeva našeg Kombinata. I dodati tome da sam ja svjedok, jer uvijek moram, kad se vraćamo s korza, stražariti na početku Radničke ulice, dok se njih dvoje ljube u tami kestenova drvoreda i najčešće ogovoraју nj u njezino nerazumijevanje njihove ljubavi.

115

Ali ja za to nisam imala vremena. Ili možda ipak nisam bila spremna strogoj teti otkriti da sam u isto vrijeme, pazeći na eventualni ulazak poznatih lica u ulicu – o čemu sam zaljubljene na vrijeme obavještavala – gutala čokoladu koju mi je sestrična, i to isti čas nakon što ju je dobila od Pere, poklanjala uz prijetnju da ne smijem baciti omot na kojem je uvijek pisalo *Volim te – Zvečivo*. Jer, ona je omote skupljala, pažljivo slagala u kutiju od mojih cipela, ne primjećujući, dok joj to nisam jasno i dovoljno glasno rekla, da su baš sve čokolade obogaćene okusom višnje. Kad mi je, poslije nekoliko mjeseci, prigovorila zašto je na to nisam na vrijeme upozorila, podsjetila sam je da sam to učinila odmah nakon prve, ali je ona to tada pojasnila mojom razmaženošću i mržnjom prema višnjama, iskoristivši priliku da me podsjeti i na princezinu obavezu sudjelovanja u predstojećoj berbi višanja za *otkup*. Značilo je to, u skladu s mojom tadašnjom tjelesnom konstrukcijom i nemalim penjačkim iskustvom, prisilno osvajanje samog vrha, gdje su višnje oduvijek najbolje radale, ubiranje plodova u kanticu za mlijeko, potom punjenje velikih kanti *od vode* i njihovo odvoženje, na biciklu, u Zadruhu. Najbolniji trenutak bio je predavanje zarađenih novaca teti. Ona nam je svake godine, nakon obavljena posla, kupovala poklone. Najčešće nešto od neophodne odjeće za prve jesenje dane. Međutim, meni je te godine obećala, nekoliko mjeseci ranije, kupiti novu knjigu iz biblioteke *Jelen*.

Dobit ćeš *jednu po svom izboru*, rekla mi je nakon što sam se rasplakala vidjevši da su mi Mara i Krešo za imendan, u veljači, poklonili knjigu, istina je, iz moje biblioteke (znali su da najviše volim *Jelene*), ali nekih meni tada dosadnih priča, pod naslovom *Hrvatski bog Mars*, o kojima

116

mi čak ni tata nikada nije govorio. Mara ništa nije slutila o novim tetinim planovima, pa i nije mogla razumjeti zašto se ja ovaj put sazrijevanju višanja toliko radujem.

Te se večeri, nakon pojedena kolača, ipak nisam upustila u obračun sa sestričnom Marom. Očekivala sam svoje snove i samo sam se plašila da ujutro, kad se probudim, prvo ne pogledam kroz prozor, jer ću istog trenutka san zaboraviti. Ako se pogledom kroz prozor san zaboravi, onda sam sigurna, sudeći po jasnoći i trajnosti onoga što sam tada usnula i čiji mi sadržaj i sada odvlači pažnju, da je nekakva čarobnica pred jutro moj prozor zazidala.

Uostalom, uopće nije nemoguće da netko zazida prozor noću, kroz plač je govorila moja mati kad ju je otac molio da se konačno prisjeti zašto se u vrijeme požara jedino ona, i to s *njezovom* kćeri u naručju, za razliku od svih ostalih bolesnika, našla u podrumu, a nije krenula zajedno s njima prema izlazu. Sjećam se, premda su to bile godine mog vrlo ranog djetinjstva, da je mama odgovarala onako kao što bih ja odgovarala očevoj majci nakon što bi me ljutita stavila pred sebe tražeći objašnjenje za moja uporna, lipanjska traženja i samostalna provjeravanja zrelosti lubenica na našoj, a nerijetko i susjedovoj njivi. I mama je kretala od, po njihovoj prosudbi, nebitnih činjenica; kao najvažniju stvar spominjala je prozor kroz koji je, nakon mladenačkoga, ali ipak teškog poroda, prvo ugledala prolistalo lišće divljeg kestena. Čim je buknuła vatra na prvom katu, uzela je mene, staru punih šest dana, i namjeravala poći najkraćim putem. Baka i tata su shvatili da je željela iskočiti kroz prozor, a ja sam nekako osjećala da je mama željela pobjeći prema kestenu. Bolnica je

117

istoga dana posvema izgorjela i nikada kasnije nisam mogla provjeriti je li prozor postojao ili nije. Znam samo da je bila, jer to sam vidjela svojim očima, sagrađena u parku divljih kestena. Na njezinu je mjestu u vrijeme kad sam krenula u traganje za izvoristom svoje osobne priče bila već sagrađena nova, ali mi rekoše da je građena po najsvremenijim nacrtima. Saznala sam to u kasnu jesen godine u kojoj sam krenula u prvi razred gimnazije, boraveći već deset godina daleko od prostora u kojem sam rođena, onda kad sam, iscrpljena višemjesečnim obilascima liječnika i razočarana njihovim uporno pogrešnim dijagnozama, odlučila sama potražiti razloge svojim dosadnim glavoboljama. Javljale su se dva puta godišnje. Prvi je ciklus započinjao sredinom ožujka i trajao sve do kraja svibnja, dok bi drugi *startao* sredinom listopada i završavao krajem studenoga, negdje oko blagdana Svete Kate. Teta je govorila da sam to sigurno naslijedila od *mamine strane*, kao što sam naslijedila sitno lice i predug vrat i, ono najgore, prevelike i preširoke usne za jednu finu ženu, ali me ipak, vidjevši da su mi glavobolje te jeseni jače nego ikada do tada, natjerala liječnicima. Ja sam im, opisujući porijeklo boli i iznoseći svoje viđenje razloga naglog pogoršanja stanja za koje su oni koristili riječ *bolest*, prešutjela onaj san iz ožujka iste godine, premda su mi se njegove slike javljale pri svakom ulasku u ordinaciju, istodobno s hvatanjem kvake. U jednom sam im posjetu, kad mi je ponestalo drugih objašnjenja, spomenula kolač kao trenutak koji bih ja označila početkom bolnije faze, na što se onaj isti liječnik koji je tetku ubrzo za cirkulaciju počeo preporučivati lakša pića, samo nasmijao. Poslije mu je iskomentirao, uz čašicu špricera *Kod Medera*, što mi je tetak nakon dolaska kući odmah prenio, da su to obične

118

vrlo rano mojoj najboljoj prijateljicom) odnijela sam, u onom istom hladnjaku čije su se ivančice još samo stidljivo nazirale, u hotelsku sobu petrovaradinske tvrđave. Slavljena sam, uz pratnju njegovih roditelja i bake, izvadila iz *kasarne* i kao mlada supruga *ostvarila pravo* na vojničko izbjivanje *preko noći*. Soba u potkrovlju hotela, s pogledom na lijevi Dunav, učinila mi se dovoljno velikom za dvoje još uvijek zaljubljenih mladih osoba, ali premalom i pretoplom za rodendansku proslavu u kojoj će sudjelovati tri generacije. Dok se sin, unuk i mladi suprug, slaveći sa svojima najbližima dvadeset i sedmi rođendan, mučio grizući bakine tvrde kolače s orasima, sušene i bez imalo brašna, šlag s kesten-kocka pretvarao se u bijelu tekućinu što je ozbiljno prijetila izlivanjejem i novom flekom na hotelskom tapisonu, čija se boja ionako više nije mogla odrediti. Shvatila sam da je vrijeme da svoj prilog slavlju vratim među ivančice i da baku zamolim za recept. Učinila sam to rečenicom čiji zavisni dio *Budući da do sada nikada nije pojeo niti jedan kolač s orasima, a vidim da ih je naglo zavolio* pamtim više zbog drskosti u intonaciji nego zbog bezobrazluka samog sadržaja.

Među svojim receptima čuvam i taj petrovaradinski. Papir na kojem je ispisan, s preciznim mjestom i vremenom nastajanja, potpuno je čist. Ako je doista točno, a mislim da jest, da se korisnost svakog pojedinog recepta može pročitati iz broja mrlja što na njemu ostaju kao posljedica konzultiranja uz miksanje, onda taj *orahni* o sebi, a vjerovatno i o meni, govori sve. Stoga sam, odloživši ga u smotčnicu i shvativši, konačno, da postoje područja zbog kojih je nepotrebno pojačavati ionako već prejaku glavobolju,

120

pubertetske poteškoće koje će prestati onoga dana kad moj godinu dana stariji susjed, sin tete Nade, konačno shvati zbog čega mi nije teško, premda sam poznata kao spavalica, svakoga jutra prije školskog autobusa otići kod njih po mlijeko. Tetak, kojemu mladi susjed, inače njezegov imenjak, pa čak i rođen u znaku škorpiona kao i on, nikada nije bio pretjerano simpatičan, samo zbog toga – barem se meni tako činilo – što svira harmoniku puno bolje od mene, nije htio razumjeti liječnikovu poruku, pa je za moje loše stanje počeo optuživati svoju ženu, moju tetu Julijanu i njezinu sestru, *pristigli sa Zapada*. Prvu zbog toga što joj je uopće palo na pamet praviti šlag od *njihovog* mlijeka, a drugu što se usudila djetetu pred spavanje ponuditi svoju *inozemnu umotvorinu*.

Deset godina kasnije dijete, naviknuto na glavobolje koje mu nisu dopuštale da, kao i mnogi drugi, uživa u pogledu na izmaglicu nadvijenu nad Dravom i da crnim prstima otima i posljednji kesten iz novinske vrećice koju drži mladić do njega, znalo je i samo napraviti kolač nalik onom donesenom iz Italije (zbog kojeg je, prema tetkovu tumačenju, usnulo mučan san, san s kojim je *sve krenulo naopako*). Obrada kestena, glavnog sastojka kolača, pojačavala bi glavobolju, i u mojim odlukama za pravljenje *baš te slastice* teta je ponovno prepoznavala tvrdoglavost mamina obiteljskoga stabla. Nisam joj se usudila reći da je to, ako se uopće o tome radi, posljedica mog, ali i njezinoga, horoskopskoga znaka, te da bi barem ona mogla znati kako se mora ponašati jedan ženski ovan kad želi, ili mora, ispuniti rodendansku želju muškoga škorpiona. Kolač, posvema identičan onom talijanskom, ali sa šlagom pripremljenim iz vrećice (mladi susjed oženio se

119

odlučila nakratko prestati peći kolače. Čitanje recepta zamijenila sam čitanjem tuđih životnih priča. Ili sam samo krenula u potragu za određenom, onom mojom, u kojoj će jedan od motiva, makar i sporednih, biti vezan uz imenicu kesten. Možda ću njome, nadala sam se, uspjeti objasniti neku čudesnu vezu moje boli s tom biljkom; stablom, njegovim cvijetom i njegovim plodom, neovisno o tome javlja li se u pitomom ili divljem obliku.

Danas mi se čini kako o svojoj *tzv.* bolesti znam sve. Da je moj tetak živ, a umro je na dan kad su ponovno uvedene hrvatske kune, naljutio bi se što upotrebljavam opisni pridjev *tzv.* Podsjetio bi ga on iznova na nepravdu učinjenu u povijesnim udžbenicima prema jednoj državi koja je trajala od '41. do '45. *To je bila prava, a nikakva tzv. država*, govorio je čak i na dan mog odlaska u Beograd, gdje sam u *sastavu pionirske delegacije*, a kao predstavnica Slavonije i Baranje, uručila tadašnjem Predsjedniku malu štafetu. Vežući mi crvenu maramu, a u silnom strahu da se ipak može dogoditi da u glavnom gradu ne budem najljepša i da drugarica Jovanka, a tako će se zvati i očeva druga žena, ne primijeti pletenicu nalik njezinoj dok se kao mlada partizanka zaljubljujvala u *velikog sina naših naroda*, teta je samo prošaptala: *Barem nekad šuti. Kad odraste, ona će sama sve shvatiti*. Ne znam je li pletenica primijećena, ali znam da mi ju je teta, nakon mog povratka iz Beograda, premda na putu nisam nimalo narasla, odlučila odrezati.

Bivši domobranski narednik, moj tetak Milan, umro je u lipnju 1994., pet mjeseci prije svoga rođendana, za koji sam mu planirala prvi put nakon dvadeset go-

121

dina odsvirati njegovu omiljenu pjesmu i konačno mu otkriti, sada kad definitivno više nisam njegova razmažena princeza, svoj san star toliko godina koliko je bilo staro i moje nesviranje harmonike, a čiju je težinu osjećao, premda o sadržaju, što sam ga tajila i pred drugima, nije znao ništa. On bi razumio bolje od svih ostalih; bolje od mojih tetaka, bolje od moje sestrice Mare, bistrog bratića Kreše, pa čak i od petrovaradinskoga slavljenika, moju noćnu priču iz neke druge zbilje, priču iz ožujka 1974., u kojoj se šumska čarobnica zaljubljuje u stablo ponosnoga oraha i tim činom izaziva kestenovu ljubomoru i osvetu. I ne bi se naljutio što je kolač namijenjen proslavi njegova rođendana spravljen i bez kestena, ali i bez imalo oraha. Uživao bi i, hvaleći prhkost tijesta, gledao TV dnevnik, a ja bih zasigurno šutjela vidjevši ga radnog dok mu novinar, u lijepoj kravati, čita vijest o sutrašnjem predsjednikovu neodgovidom putu. Pila bih, makar i vodu, samo da mu ne ponudim na razmišljanje mogućnost da je sadašnja, puno bolja slika, donekle i rezultat toga što ona sada dolazi preko *pravog TV-a u boji*, a ne preko trobojnog filtera.

122

likog državnog kombinata. Ranokritičarski sud sročeni latiničom priložila sam svojoj čestitki za očev četrdeseti rođendan i sve to uputila na službenu, točnije, prodavaoničku adresu, jer otac, premda je tada već bio u zrelim godinama, još uvijek nije imao vlastiti poštanski sandučić, pa se uz njegovo ime i prezime obavezno moralo ispisivati ili prezime stroge gazdarice s kojom je nekoliko godina dijelio zajedničku kuhinju ili, u nešto sretnijim njegovim danima, prezime plahog nosioca stanarskoga prava koji je u svoju garsonijeru bez grijanja dolazio samo jedanput mjesečno da bi pokupio stanarinu za koju je otac, iz mjeseca u mjesec, morao uzimati akontaciju od sljedeće plaće. Moja je teta bila uvjerena da režim otvara službena pisma, a takvima je shvaćala sva ona koja su stizala na adresu *firmе*, pa je stoga radije, najčešće kad bi brata morala obavijestiti o nekoj novoj neprihvatljivoj nepodopštini njegove kćeri, o čijem je odgoju ona savjesno brinula, obavijest o tomu slala na očevu podstanarsku adresu. Takva pošiljka nije mogla ni u kojem slučaju biti poslana a da na sebi, u prostoru obavijesti o primaocu, nije imala ispisanu riječ *kod*, riječ kojom se ime moga oca razdvajalo od imena meni nekakve nepoznate osobe. A ja za njezino ispisivanje, premda se radilo o samo tri slova, nisam nikada, kad su moji stariji bili u pitanju, uspijevala skupiti dovoljno snage. Možda se u ovom slučaju i nije radilo o inatu. Gotovo sam uvjerena da je to bilo zbog toga što sam godinama bivala zaokupljena maštanjem o nekoj budućoj kući za koju će posvema nevažno biti u kojem je gradu sagrađena i kakve cipele sebi mogu *priuštiti* njezini stanovnici. Trebao je to jednostavno biti dom čija će dvorišna vrata poštar uvijek, bude li tražio nekoga od članova moje obitelji, zatvarati zadovoljan i obavljena posla.

124

JOSIP

Danas mi je pomalo neugodno priznati da sam mnoge odluke, među kojima su nerijetko bile i one za moj budući život itekako važne, donosila nekome u inat. Ne mogu to izgovoriti čak ni teti, čije mi je staračko razumijevanje, upućeno nekim mojim novim, a još uvijek nedovoljno opreznim postupcima, sve teže povezati s onim strogim promišljanjima koja su usmjeravala godine moga odrastanja i ženskoga sazrijevanja.

Jer, prijateljima u inat naučila sam, nakon što sam savladala već i rimu, sva štampana i pisana slova u dva tjedna. U inat svom ocu pročitala sam Faulknerovu *Legendu*, i to na ćirilici, za samo deset dana nakon što mi ju je otac, zamotan u naopako okrenut *borovski* papir, poslao za moj petnaesti rođendan. Potom sam mu, u inat, odaslala vlastito mišljenje o pristiglom štitu, napisano na onom istom papiru, onom *borovskom* s plavim slovima, u kakav je on inače pakirao gumene opanke i crne *zepe*, obuću koja se tada, a vjerojatno i mnogo godina kasnije, najbolje prodavala u njegovoj bačaršijskoj poslovnici ve-

123

Sanjam o tome još i danas, premda sam se već jako davno pomirila s činjenicom da na osobnim kartama moje obitelji ne mogu, na linijama koje otkrivaju mjesto stalnog boravka, pisati isti, pa čak ni zemljopisno bliski prostori. Toj je spoznaji ipak najviše pomogla moja majka, čiju smo fizičku razdvojenost nakon njezina odlaska mi preostali izračunavali troznamenastom brojkom dodajući joj oznaku kilometar. Ali, ne vjerujem da je samo udaljenost bila jedini razlog zbog kojeg sam mamu prvi put posjetila tek u proljeće 1991., u danima u kojima su njezini prijatelji, većinom njezini zemljaci, po stablima maloga, arhitekturem meni nezanimljivog gradića, lijepili naljepnice za pomoć državi o čijoj su me unutrašnjopolitičkoj situaciji upitali odmah nakon slijetanja na frankfurtski aerodrom, premda nisu zaboravili naglasiti da su me u *tako velikom broju* dočekali samo zbog toga što su se brinuli za reakciju njima drage žene koja svoju kćer, likom tako joj sličnu, nije vidjela godinama. Potom su te dvije teme iskreno započinjali redovito uz poslijepodnevu kavu skuhanu u *mašini*, onu koja je, kako su me željeli podučiti, manje štetna za zdravlje od one kakvu mi *tamo* još uvijek pijemo. Ja sam im sigurno svojim uvijek iznova neukusnim i svakako pretjerano tvrdoglavim i isključivim narudžbama *samo i jedino* prave turske kave dovodila pred oči slike njihovih starih štednjaka na drva, onakvih uz kakve su i oni sami nekada nestrpljivo cupkali očekujući da voda u *džezvi* zavri što prije. Oživljavala sam im atmosferu siromašnih kuhinja u kojima su oni, sve do kraja šezdesetih i do odlaska u bolje, *ugođivali komšilik* na jutarnjim kavama.

Kad su mi poslije nekoliko dana, u kojima me unatoč silnom trudu nisu uspjeli nagovoriti da im se pri-

125

družim u ispijanju crnog napitka bez *soca*, poklonili aparat za espresso kavu (kakav ja sebi sigurno, bili su uvjereni, ne mogu priuštiti), i njemu priložili nekoliko kilograma vakumirane, najbolje *jakopsice*, te specijalno mlijeko koje se, čuvano u hladnjaku, mora obavezno u nju doliti, ja sam tek tada shvatila da su oni moje neskriveno uživanje u turskoj varijanti upriličeno pred njihovim očima primili samo kao neupućenost fakultetski obrazovane osobe u rezultate zdravstvenih istraživanja, ili čak kao znak lošeg materijalnog položaja inteligencije u zemlji koju su oni, srećom, zajedno sa svojom odabranom djecom, na vrijeme napustili. U svojoj dobronamjernosti, ili čak prije u novostečenoj neosjetljivosti, ugošćujući me u iznajmljenim tijesnim potkrovljima, oni nisu na mom licu htjeli pročitati inat, osjećaj zbog kojeg sam samu sebe prezirala kao nikada do tada i zbog kojeg sam se iskreno stidjela, ali mu se nisam uspijevala oduprijeti. Željela sam njime u svima njima probuditi barem sitan osjećaj krivice zbog činjenice da su svi oni *tamo*, odakle i ja dolazim, nekoga ostavili. Inat me držao i onda kad sam, napustivši njihova skromna prebivališta i uživajući u smirenosti crnogoričnog drvoreda što je podsjećao na tišinu tetina prednjeg vrta, šetala prema kući gdje je moja majka živjela s jednim pristojnim gospodinom. Slutila sam da će to stanje kulminirati upravo u trenutku kad otvorim vrata njihova dnevnog boravka i osjetim miris *simice*, onaj jedini što ga pamtim iz roditeljskoga doma i koji sam, kao i toliko drugih stvari u životu, s puno truda uspjela potisnuti. I zbog tog oživljenog okusa u ustima ja u inat svojoj majci još do danas, a od tada je prošlo već punih pet godina, nisam ni pokušala protumačiti njezin san koji joj se, govorila je tada pazeći usput da ponovno uspjelu pitu što ljepše

126

pričavala sadržaj skromnih letaka lijepljenih, unatoč mjesnim zabranama, na drvorede zapadnoeuropskih provincija, samo u inat jednom muškarcu, prepoznavši u dubini njegove bore nerazumljivu i stoga meni nepodnošljivu slabost, izrekla laž zbog koje mi je još uvijek, premda sam svjesna da sam tim činom mnoge stvari učinila puno jednostavnijima, iskreno žao. Najčešće onda kad ga s njegovom od mene puno vitkijom i dotjeranijom suprugom, koja mu je to bila i u trenutku kad sam mu uspješno zatajila uzroke svojih, u našim susretima uvijek iznova oznojenih dlanova, izdaleka ugledam na osjećajkoj tržnici, onako strpljivog u redu za tek pristiglu svježu morsku ribu. Upravo onakvu kakvu je on nekoliko godina ranije punih sedam lipanjskih dana redovito, nagovarajući na isti čin i mene, nastojao izbjeći na jelovniku osrednje udobnog porečkog hotela, objašnjavajući pri tome ljubaznom konobaru, koji me tako podsjećao na mog tada već mrtvog strica Josipa, zašto nas dvoje iz dana u dan dajemo prednost kontinentalnoj, po mogućnosti ravničarskoj hrani.

Poslužitelj se svaki put, poslušavši razloge, samo lagano, uvijek na isti način, osmjehnuo desnim kutom svojih lijepo oblikovanih usana. Činio je to baš onako kako je činio i moj stric kad bi, vidjevši s kolikom je količinom tvrdoglavosti suočen, odlučio odustati od svake daljnje polemike sa mnom, nerijetko pozivajući u pomoć, uz još značajniji smjehak, svoju stariju sestru pred kojom sam ja, njezina brbljiva nećakinja, istog časa započinjala, a za tetu uvijek spremnu, glumačku rolu neuspješne polaznice nižeg razreda *specijalne škole* koja odmalena, uz probleme razumijevanja stvari, ima i većih poteškoća u svakodnevnoj komunikaciji. Međutim, inspiracije za dovoljno snažan

128

izreže, ponavlja gotovo svake noći. U tom snu ona, kao trogodišnja djevojčica, trči livadom i u njezinu neobičnom spletu zelenih i žutih tonova prepoznaje boje svoga djetinjstva. Potom se preznjena, umorna i preplašena budi, i to baš u trenutku kad je ugledala križ na kojemu nije bio razapet Isus, nego njegova mati. Nisam joj čak, ponovno u inat, željela odgovoriti ni na dva pitanja koja je odmah potom postavila, i dalje strpljivo odmjeraavajući veličinu svakog izrezanog komada *simice* planirane za večeru meni i pristojnom gospodinu, i koja ona, osjećala sam, nije dovela ni u kakvu vezu s prethodnom pričom uporno ponavljanoj u njezinim snovima. Ne znam jesam li uopće i bila dovoljno drska kad sam, umjesto samo dvije brojke koje su se od mene kao odgovor na pitanja zahtijevale, glasno ustvrdila da bi ona sama, kao žena koja me rodila, mogla konačno i bez moje pomoći izračunati koliko sam ja, njezina najstarija kći, rođena u travnju 1959., imala točno godina kad me njezina šogorica u svibnju 1962. odvela k sebi u Slavoniju, i koliko to godina uopće imam u trenutku kad mi se majčinom rukom razvučeno tijesto i vrući sir, a sve zbog moje nepopravljive pohlepe, lijepe za nepce, i peku me na onaj isti način kao prije punih trideset godina. Samo što sada tu bol, taj rezultat opekotina, i to baš u trenutku kad se od mene, između ostalog, očekuje da vlastitu mamu podsjetim da sam i ja, kao i onaj koji je nepredviđeno izostao iz njezina sna, ušla u trideset treću, ne želim pokazati jer jednostavno ne mogu iznova čuti kako svoje ponašanje naslijeđeno od oca nisam napustila, vjerojatno nekomu u inat, ni u prvim danima zrelosti. I stoga sam, nastavljajući na isti način i dalje, ubrzo nakon povratka u zemlju čiji su se stanovnici blago i s nadom smijehili kad sam im pre-

127
V. PRAZE

odgovor svom stricu nikada mi nije ponestajalo. Jedne sam zime tako u kantu punu hladne vode, na kojoj se već bio uhvatio tanak sloj leda, baš u inat svom Josipu, kojeg su svi od milja, pa i ja sama, zvali Jozo, bacila njegove nove kožne kaubojske čizme, što ih je kupio u Trstu *reskirajući* za njih cijelu prvu samostalno zarađenu plaću. Kad sam ga spazila ljutitog, s podignutom desnom rukom koja je sjekla zrak i prilazila mom naježenom licu, pokušala sam se opravdati uvjeravajući ga kako su donovi, ali i rubovi uz njih, ako se dobro pogleda, bili nedopustivo prljavi, te sam ih ja samo htjela oprati i timé njega ugodno iznenađiti, ali su mi obje čizme iskliznule iz mojih promrzlih i, dodala sam kroz nos, još premalih ruku. Stric je bio ljutit gotovo kao i njegov stariji brat, moj otac, u trenutku kad je čuo kako se taj balavac po inozemstvu nepotrebno razbacuje ne baš lako zarađenim novcima, ne znajući da su naše čizmice, a u to je otac bio uvjeren sve do svoga umirovljenja, posebno one na kojima je ispisana marka *Borovo*, neusporedivo kvalitetnije, dakle izdržljivije, od onih koje nose obični talijanski šminker. Ne ulazeći dublje u problem, o kojem je uskoro bila obaviještena i moja baka, koja je Josipu opraštala i puno krupnije užitke, a kako ne bi ovu sitnicu, ja sam bila svjesna da sam ih potopila samo zbog toga da moj stric ne bi imao što obuti kad po njega to poslijepodne dode susjeda Zorica i pozove ga u kino, objašnjavajući usputno meni da i ovaj novi film, kao i svi dosadašnji, nije za djecu. Pri tome je mislila na mene koja sam, za razliku od nje, i sa sedam godina znala, jer mi je to rekao stric, da ista vozačka dozvola ne vrijedi za upravljanje njezinim *fićom*, zbog kojeg se hvalila u cijelom mjestu, i stričevim plavim autobusom marke *mercedes*, i da čak i stara prva pomoć, kakvom smo djeda odvezli u bol-

129
V. PRAZE

nicu, ima prednost pred njezinim ispod čekića izašlim svijetlozelenim automobilčićem, čak i onda kad ona ide glavnim *drumom* prema Našicama, a limuzina sa znakom crvenog križa izlazi s našeg *ličkog* puteljka. Svašta me naučio moj stric Josip, za kojeg su i druge djevojke, puno ljepše od Zorice, pa čak i nastavnice iz moje osnovne škole, govorile da je pametan, zgodan i lijep. Govorile su da ih njegov prosijedi pramen podjeća na onaj kakav, uz njega, na cijelom svijetu ima još samo Indira Gandhi, i zaključivale da njemu stoji puno bolje, jer se skladnije slaže, baš je tako rekla nastavnica likovnog, s bojom njegovih očiju i tamnopolutim mladenačkim tenom, premda se meni činilo da spomenuta Indira, koju mi je tetak jednom pokazao u vijestima, ljutit što djecu od ranog djetinjstva truju programskim idejama nesvrstanih, ima puno tamniju kožu od mog strica. Bila sam ponosna što se baš netko moj uspoređuje s nekim koga možemo vidjeti na televiziji. Samo sam se bojala da će se on uskoro, prije nego li ja uopće stignem do viših razreda, negdje na putu oženiti i da će meni, njegovoj nećakinji, njegova nekadašnja privlačnost postati dodatni teret. Najviše me toga bilo strah kad bi me na školskom dvorištu zaustavila crvenokosa iz kemije i domaćinstva, o kojoj su svi stariji dečki s *pašnjaka* govorili da je stara cura, a njihove su riječi za mene bile ravne onima koje su nam nedjeljom bile upućivane s propovjedaonice, samo da me upita kad će se Jozo vratiti s puta. Obavezno mu je upućivala srdačan i topao pozdrav i gotovo me vičući upozoravala, vidjevši kako mi pogled *odluta* prema slobodnom štriku za preskakanje, da to ne smijem, kao obično, zaboraviti. Josipu sam pozdrave, jasno, one koji su odoljeli oštrini mojih kriterija, najradije uručivala pred bakom, koja je u to vri-

130

sve češće i one meni, kad god ih želim upozoriti na neki njihov pogrešan potez, ako ja o takvima uopće imam pravo prosuđivati. I zaista, moj se stric, nakon što je sa Zoricom odgledao nekoliko filmova u večernjem terminu, s jedne od svojih redovitih autobusnih ruta vratio oženjen. Meni je bilo drago što je sebična susjeda, za koju sam i ja, oponašajući tetin govor, tvrdila da nije nikakva prilika našem Jozi, ostala bez svog kino-partnera, ali mi nije bilo drago što je to učinio prije nego što mi je ispunio obećanje dano one večeri dok su mu se čizme sušile uz kaljevu peć tetine dnevne sobe i dok je Zorica, sva u žalosti što je kolegice neće ponovno vidjeti s najzgodnijim vozačem našeg domaćeg autobusnog voznog parka, u svojoj novoj *legovanoj* suknji, kupljenoj u osječkoj Nami, zaspala u fotelji koju je sama približila izvoru topline. Duboko je u snu, iz nekih viših sfera, pokazivala Josipu, i to pred živim i zainteresiranim svjedokom, kakvi bi ga sve zvukovi mogli snaći u noćnoj postelji u trenucima kad se on bude pokušavao odmarati od napornog posla i nastojao pri tome zaboraviti neugodne sirene s europskih autocesta, baš onakve na kakve je Zoričino snovito zavijanje toliko podsjećalo.

A obećao mi je da će me, ako na kraju prvog razreda budem imala sve petice, misleći pri tome i na ocjenu iz glazbenog odgoja, povesti sa sobom na put do Italije, da će mi u autobusu rezervirati stolicu odmah iza svoje vozačke, da će kontroloru koji bi mogao ući u Sloveniju reći da ja nemam kartu zbog toga što sam njegova najmilija nećakinja, a samo se takve smiju voziti besplatno, i da će mi na velikoj pijaci u Trstu kupiti lutku moje visine, onu koja, kad je pravilno držiš, izgovara svoje ime, i ima pletenice od prave kose koje joj vise do okrugle guze, guze

132

jeme, samo da bi vidjela svog najmlađeg, često dolazila k nama u Slavoniju. Ponosna starica, dugih sijedih pletenica spletenih u pundžu, paleći tko zna već koju cigaretu *filter lbra*, prokomentirala bi ljepotu svog ljubimca podsjećajući me, uvijek s istom dragošću na usnama, koju je Josip od nje i naslijedio, da je on sa samo pet godina dobio nagradu za najnaprednije, znači i najljepše dijete u čitavom kotaru, o čemu može posvjedočiti fotografija na zidu njezine spavaće sobe, uslikana tom prigodom, kad je i njoj kao majci uručena nagrada, poklon u vidu pet *Un-rinih* paketa, koje je odmah morala podijeliti sa svojim sestrama. One su joj samo zbog te darežljivosti pristale oprostiti što je svoga Jozu za natjecanje obukla u novi zeleni kaputić s kožnom kragnicom pristiglim specijalno za tu prigodu u tetinom paketu iz Italije, u kojem je bilo i pisamce s imenom dječaka čiji su imućni roditelji, inače vlasnici tvornice cementa, svom jedincu, o kojemu se isključivo brinula dadilja, za rođendan kupili premalen broj. Kaputić je tako lijepo pristajao Josipovim na hladnoći zacrvenjenim obrazima, i baka je bila svjesna da će njegovom ljepotom osigurati svom sinu još nekoliko dodatnih bodova, onih o kojima su njezine sestre, skupa s njihovom djecom na čijim su se zimskim rukavicama uočavale velike šarene zakrpe bitno drukčije od osnovne podloge, mogle samo sanjati.

Kad današnje žene ne bi bile toliko slobodne i kad ne bi navlačile muškarce u krevet. Džaba im, sinko, škola, kad ih matere nisu naučile ponašanju, bile su, dok je Josip još povezivao ime pošiljateljice pozdrava s mojim iscrpnim opisom njezina lika i stasa, obavezne bakine popratne rečenice, od kojih sam ja usvojila dio one vezane uz obrazovanje, pa ga još i danas znam izrecitirati svojim prijateljicama, ali

131

vrlo slične mojoj. Pletenice je usporedio sa Zoričinima, na što sam ga podsjetila da je takve nosila i moja mama, ali ih je, čula sam kad je baka govorila teti, odrezala u inat mom ocu, premda je on njezinu kosu jako volio.

Umjesto obećanog puta, dva mjeseca kasnije, Josip je s puta stvarno donio lutku, ali ona je bila živa i nisam je uopće morala pridržati kad mi je pružila ruku i u stavu mirno izgovorila ime *Ivanka*, i zatim krenula prema meni pripremajući usne za poljubac, na što sam se ja ljutito odmaknula i upitala pomalo zbunjenog strica: *Tko ti je to?* U odgovoru mi je odmah spremno ponudio da te večeri s njim i njegovom suprugom pođem u kino. Zbog toga sam Ivanki, u drugom njezinu pokušaju, dopustila da me poljubi u šiške i da pohvali njihovu živost. Već za samo nekoliko minuta, s usnama razvučenim od uha do uha, upitala sam je mogu li joj sjesti u krilo, što je ona ljubazno dopustila, premda je bila svjesna, a i meni je to bilo jasno, da će joj se suknja, *legovana* na isti način kao i ona Zoričina, ali puno ukusnijih kara, isti čas izgužvati.

Dugo nisam mogla oprostiti Josipu što je poslije nepunih šest mjeseci zaključio da je on stasom previsok za Ivanku i da Ivanka, koja je odrasla u Novoj Gradiški, ne razumije dobro zašto on za *Iljinje* baš mora otići u svoje rodno bosanskoposavsko selo i tamo hladnim nikšićkim pivom, samo da bi pokazao kako se dobro snašao u zapadnijoj republici, počastiti odreda sve goste krcate *čitaone*. Ivanku više nije dovodio k nama. Ona se vratila roditeljima koji su, za razliku od mojih, i na njenu sreću, imali stalnu adresu. Jedanput sam joj napisala pismo u kojem sam joj opisala Jozino drugo vjenčanje, ali sam ga, na vrijeme shvativši da joj se ljepota moje nove sedamnaestogodišnje strine ne bi svidjela koliko i meni, bacila u onaj

133

kamin koji, i inače u životu moga strica, nije bio samo predmet koji je učinkovito štiti od hladnoće. Ako on kao muškarac to i nije razumio, Zorica, i danas još uvijek nedana, zasigurno jest. Postala je toga potpuno svjesna onda kad joj je mama Milka prepričavala kako ja, oponašajući njezinu jedinicu uronjenu u dubok san, zabavljam *komšinice* koje se ujutro oko devet skupe u redu pred pekarnom kućom, očekujući da pjevavi i uvijek pospani šegrt počne iz peći vaditi vruće crne okrugle *trokilaše*. Ivanki bi se možda svidjelo da je znala da sam se ja na svadbenoj večeri, u stanci koju je živa glazba koristila za svoj prvi objed, ubacila u program kao aktivna sudionica i na posuđenoj bendovskoj harmonici, koja je imala dvadeset basova više nego moja vlastita, odsvirala bez gledanja u note pjesmi *Dok palme njišu grane*. Tetak je tom mojom hrabrom i svima neočekivanom odlukom bio zadovoljan, jer je na djelu vidio da njegov novac što odlazi za mog učitelja harmonike nije posve propala investicija, kako je to voljela reći moja učiteljica iz glazbenog. A mladoženja Josip, zbog kojeg sam se izložila kritici svih gostiju, dobro je znao da ga svojim izborom, premda sam kompoziciju *Nono*, *dobri moj nono* svirala puno bolje, želim podsjetiti da je *mjesec maj*, o kojemu se pjeva u pjesmi, bio i onda kad se on prvi put ženio. Da je sve primio onako kako sam ja željela i kako sam planirala, vidjela sam mu po smješku u desnom kutu njegovih usana, smješku kojim mi je htio navijestiti da će mi, kao i uvijek do tada, na moje inačenje odgovoriti zasluženom mjerom.

I kad sam već pomislila da se i on, u godinama što su uslijedile, promijenio jednako kao i ja koja sam shvatila da moji inati puno jače bole mene nego osobe zbog kojih

134

jem mi je, i to po mom izboru, kupio skupi *špajz-servis* za vjenčani poklon.

Nakon uspješno okončane selidbe, u kojoj su razbijena samo jedna vrata skupocjenog hrastovog ormara, i nakon što su moji pomoćnici popili dva sanduka piva, onakvog kakvo je volio moj stric i kakvo sam kupila vjerujući da će Josip, unatoč mojoj odlučnosti, ipak navratiti, kasno u noći začula sam prvo zvono na svojim vratima. Pomislila sam kako je to lik s kojim ću do starosti dijeliti taj isti životni prostor i koji će me još na pragu, ako me već nije prenio preko njega, zamoliti za ispriku ističući, po tko zna koji put, svoju organizacijsku neosjetljivost, ali ipak neće odoljeti prokomentirati nedovoljnu količinu moje pažnje koja je u transportu bila posvećena njegovoj *Panasonic* glazbenoj liniji. Međutim, na vratima je stajao policajac, prijatelj moga, u tom trenutku već pokojnoga, strica Josipa. Josip me, sama sam sebi objašnjavala, konačno htio opametiti. U inat meni, osjetila sam, koja sam ga uvijek kad bi se stvari ozbiljno zakomplicirale, ipak znala nazvati, odustao je te večeri od dežuranja uz telefon, spravu koja je, iskustvo mu je govorilo, mogla svaki čas zazvrčati i otkriti moj usplahireni glas koji na upit *Kako si?*, uvijek jednako laže *Dobro sam* i pri tome dodaje rečenicu koja započinje veznikom *ali*. Samo zbog toga što je vjerovao da će morati podići slušalicu i ponovno mi pustiti, odvezao se na kartašku partiju prijatelju u Đakovo. U noći, na povratku kući, na cesti prema Osijeku, zasigurno misleći kako će, kad se vrati, na svom kuhinjskom stolu naći papirić na kojem mu je njegova žena, ili jedna od triju kćeri, zabilježila moju poruku, i smiješeći se zbog toga u desnom kutu svojih usana, poginuo je. Na njegovu je stranu prešao *stojadin* čiji se vozač, odradivši

136

sam ih smišljala, stric mi je vratio takvom žestinom koja je inat trajno pretvorila u neprolazan osjećaj krivice. Prepoznat sredinom kolovoza 1986. ili tada možda samo prvi put jasno u meni imenovan, osjećaj krivice izborio je, i vjerujem da će tako biti još puno godina, čelno mjesto u mom životu.

Bilo je ljeto poput svih dotadašnjih. U inat čovjeku koji, po mom sudu, nije dovoljno odgovorno shvatio svu ozbiljnost zajedničkog preseljenja u novi i to vlastiti stan, kupljen nepovoljnim kreditima čije su se visoke rate skidale s moje početničke bibliotekarske plaće, odlučila sam ustrajati u svojoj odluci i selidbu, unatoč muškarčevim željama za odgovodom cijele stvari, provesti u onom danu s kojim se i on sam, i ne tako davno, složio. Učinila sam to uz pomoć svojih prijatelja, upravo onako kako sam to činila uvijek do tada i kako ću, pokazalo se kasnije, činiti i ubuduće. Odbila sam čak i vozačke i sve druge ponude svoga sposobnoga strica Josipa, koji je u gradu moga novog prebivališta imao dobre veze i mnoge je stvari vezane uz tehničke stvari života mogao učiniti puno jednostavnijima. Premda se taj četvrtak oslobodio svih profesionalnih dužnosti da bi, makar kao čvrsta ruka, nadzirao mladost i svoju, na prvi pogled još uvijek, kao i u vrijeme njegovih ženidbi, razigranu nećakinju, čiju novu ulogu vlasnice stana, znao je, nitko neće shvaćati ozbiljno, ja sam mu i u posljednjem telefonskom pozivu večer ranije ponovila kako ga oslobađam svih sutrašnjih briga i obaveza. Nekoliko sam mu puta naglasila da mi čak nije potreban ni za prevoženje kristala i porculanskih servisa, jer ja, kao mlada domaćica, takve stvari još nisam uspjela nabaviti. Time sam ga zasigurno dodatno zburnila jer je Josip još uvijek pamtio naš zajednički put do Čehoslovačke na ko-

135

drugu smjenu u osječkoj Saponiji, vraćao u svoju Vuku. Čim mi je čovjek u uniformi to izgovorio, zgrabila sam, još uvijek ne shvaćajući o čemu se zaista radi, nekoliko šalice češkog servisa i bacila ih o svježe objeljen zid, urlajući pri tome kako je njihov darovatelj umro samo zato da bi me kaznio zbog mog inata. I htjela sam mu, dakako, u inat i u znak osvete, popiti one dvije boce piva što sam ih od svojih pomoćnika sakrila na balkonu da bih ih nekako sačuvala za njega, htjela sam mu priznati da mi je selidba bez njegove pomoći bila previše teška i zamoliti ga da ne ide tom prijatelju, jer ja uskoro neću, bude li se i dalje ponašao kao večeras, biti dovoljno hrabra da s osmjehom na licu popratim iznošenje glazbene linije, a slutim taj skori događaj, kroz ova ista vrata. Željela sam mu reći ono što sam priznala kasnije samo sebi, da sam mu, kojim slučajem, dopustila da mi pomogne i tog četvrtka, kao što sam to činila i puno četvrtaka ranije, možda bi mi on svojim iskustvom, za razliku od svih ostalih oko mene, znao savjetovati kojom je čvrstinom pametno, poslije nečijeg odlaska, zaključati ulaznu bravu. Posebno onda kad iza njega, u unutrašnjosti stana, ostanu još brojne sitnice po koje se onaj koji je otišao želi vratiti, ali među njih ne želi ubrojiti i domaćicu, uvijek dobro raspoloženu, u njezinoj crveno-bijeloj kuhinji i bez imalo ružičastih fleka na licu u trenutku kad je prijateljice na popodnevnoj pravoj kavi pretjerano glasno upozoravaju kako joj se pod noktima naziru ostaci osušenog tijesta.

I od tada, od sredine kolovoza 1986., ja svakoga tjedna, najmanje jedanput, na ulicama kojima prolazim, u vlakovima kojima putujem prema Slavoniji, na filmskim platnima zagrebačkih kino-dvorana i u hotelskim restorani-

137

ma, vidam muškarce koji me podsjećaju, ili likom ili neobičnom gestom, na mog strica. Baka mi je, koja se od dana smrti svoga ljubimca pa sve do svoje smrti u ožujku 1990. molila sv. Anti da i nju što prije uzme k sebi, savjetovala da svaki dan zapalim svijeću za spas Jozine, ali i svoje grešne duše. Premda to činim, i premda svakodnevno pronalazim stotinu razloga kojima bih samoj sebi opravdala svoj kolovoški inat, ja ljude slične mom stricu susrećem i dalje. Vjerojatno kao opomenu za sve one stvari koje se danas ne bi svidjele Josipu. A ne bi mu se svidjelo, jer on bi razumio sve nijanse, to što sam odnedavno i sama počela razvlačiti tijesto za *simicu*, što često mijenjam adrese stanovanja i time se dovodim u situacije da i na pošiljkama upućenima meni moram pročitati toliko mi mrsku riječ *kod*, što svaki put kad iz velikog grada vikendom doputujem u Osijek, unatoč obiteljskoj ljubaznosti i udobnosti prostora koji mi se kao gošći nudi, nastojim prespavati u svom stanu na čijem jednom, od ukupno samo dva prozora, još uvijek stoji crveno-bijela karirana zavjesa tako dobro pogođena uz boju moga kuhinjskog namještaja. On bi jedini shvatio da ja to činim samo zbog toga da mogu subotom popodne stati na balkon, kako bi me na njemu primijetio onaj muškarac koji ispred mog prozora prolazi u svojoj redovitoj šetnji, ne mijenjajući svoje navike ni poslije moga preseljenja, i pri svakom pokušaju da iz grla iskašlje zalutalu riblju košćicu lagano zastane, a ja se u svojoj uvijek iznova pojačanoj tuzi porađujem, možda čak i ne iz inata, da je njegova trenutačna nelagoda barem donekle slična mom osjećaju koji ne prestaje godinama i zbog kojeg pred drugim ljudima, za koje vjerujem da me vole, skrivam svoje oznojene dlanove i imam snažan osjećaj krivice. Ne

ČITAONA

U selu u kojem je živjela očeva majka gostionicu su zvali *čitaona*. Ne znam ni danas, i iskreno mi je zbog toga žao, tko ju je tako imenovao. Možda je to učinila upravo moja baka Kata, koja se, premda sama nikada nije pročitala ni jednu knjigu i koja je sve do svoje smrti i najvažnije kupoprodajne ugovore potpisivala križićem, naslušala toliko ulomaka iz važnijih književnih djela da je bila spremna u nekom natjecanju iz toga područja pobijediti čak i najobrazovanijega seljanina. A nju je podučavao njezin sin, moj otac Ilija, koji ju je, i nakon što se osamostalio, posjećivao svakoga vikenda i obavezno joj pri tome priredivao kratki literarni seminar. Godinama mu je omiljena knjiga bila Faulknerov roman *Kad ležah na smrti* i baka je zasigurno bila jedina starica koja nije znala čitati, a koja je, premda nikada nije napuštala svoju kuću, sagradenu u šumi daleko od glavnih prometnica, mogla ispričati kako je reagirao Faulkner kad mu je priopćeno da je upravo on dobitnik Nobelove nagrade za književnost.

znam može li se on uspoređivati s osjećajem koji se javio mojoj majci nakon mog uzlijetanja s frankfurtskog aerodroma u ono proljeće 1991., ali, kako starim, sve češće pomišljam da je i ta žena sve bitnije odluke u svom životu donosila iz inata. Možda je stvarno i ona iz inata upućenog čovjeku kojega je voljela ostavila, pred vratima njegove prodavaonice, i to u jednoj dubokoj zimi, troje njihove zajedničke djece, skrativši prije toga iznova kosu, da bi negdje u svijetu, sama i bez svjedodžbe osnovne škole, ubrzo pristala okus turske kave zamijeniti onim pripremljene u *mašini*.

Ako je to imalo tako, onda je doista u pravu moja prijateljica, profesorica psihologije, koja me uvijek, prepoznala li u desnom kutu mojih usana inatski grč, podsjeti na postalicu moje bake *Džaba ti, sinko, škola* i potom iznova, vjerojatno u nekom strahu, uputi pretjeranu pohvalu mojoj tek spletenoj pletenici.

Otac nam je stizao subotom. Krenuo bi na put čim bi obračunao tjedni utržak nastao prodajom cipela u nje-govoj, ili točnije, *Borovoj* prodavaonici. U gradu u kojem je službovao sredinom šezdesetih, pa i u svim ostalima, a selio se vrlo često, mještani su ga zvali *Bata*. Moju majku, kao i žene koje su naslijedile njezino mjesto, zvali su *Batinica*. Baka i ja znale smo prvoga dana vikenda da će muškarac koji subotom u gradaččki autobus ulazi kao Bata, a u našem selu izlazi kao svima dragi Ilijan, svakako doći. Jedino nismo znale treba li ga čekati na ručku, na večeri ili na ponoćnoj molitvi. Ubrzo smo se obje navikle na njegov siguran, ali vremenski itekako rastezljiv posjet i samo bismo prije odlaska na spavanje upalile svjetlo na čelu kuće kako se sin i otac ne bi ponovno spotaknuo na ulasku u roditeljski dom. A on je sve češće dolazio sve kasnije. Baka se svojoj kćeri, mojoj teti Julijani, po kojoj su meni i dali ime, žalila, onda kad bi teta, onako lijepa, lijepo odjevena i s puno poklona stigla iz Slavonije, da otac stiže sve ranije. Meni nikako nije bilo jasno zašto govori ranije kad on nerijetko otvara vrata naše kuhinje, u kojoj smo ga privilegavši na *otoman* obje budne čekale, pred samu zoru. Sve smo se vrijeme, a ono je, barem meni, prolazilo nepodnošljivo sporo, jedna pred drugom *pravile* kako duboko spavamo. Čim bi uhvatio kvaku, ja bih još pojačala svoju glumačku ulogu. Počela bih škripati zubima i izgovarati nekakve nerazumljive riječi, činila bih sve ono što sam vidjela da čini on kad ubrzo, i ne skinuvši se do kraja, legne na krevet na kojem je teško bolestan ležao moj djed, u onoj jedinjoj sobi s čijeg se prozora vidi rana višnja s koje sam pala na svoj peti rođendan. Danas se tako jasno sjećam debele susjede Markovice kako, ugledavši me, počinje naricati misleći valjda da pod višnjom leži mrtva Ilijina prvorodena djevojčica. U panici i ne primjećuje da

se ja ubrzo dižem i u strahu pred pravim batinama ustajem, ljestvama se penjem na tavan magaze, te ih za sobom odbacujem znajući da baka ima, jednom je to uostalom rekla teta, *strah od visine*. Tek kad sam uz dovikivanje iznudila čvrsto bakino obećanje da će mi samoinicijativni uspon na drvo, u čemu mi je, da stvar bude još gora, pomagala dotrajala, pomalo već trula bagremova *taraba*, biti oprošten, i kao rodendanski poklon zatajen pred ocem, negdje pred večer, sišla sam opijena parama i mirisom rakije što ju je baka na tavanu, a razloge tada nisam razumjela, skrivala pred svojim sinom. Ne znam je li moj peti rodendan bio u subotu, kad je otac došao, i jesam li i te noći glumatala uronjenost u dječje snove pri kojima roditelji na licu djeteta prepoznaju osobine što ih je ono naslijedilo od svojih predaka. Znam samo da mi je *moje pravljenje* u takvim noćima omogućavalo pasivno sudioništvo u očevu i bakinu razgovoru. On je uvijek, iz vikenda u vikend, započinjao istom slikom. I zatvorenih očiju znala sam kako otac, smiješeći se i osjećajem krivice koji mu se pred bakom javlja, bojažljivo otvara vrata, te umjesto pozdrava izgovara nekoliko rečenica nekog, mislila sam njegova prijatelja, Casha. Očeve oči svjetlucaju jer zamišlja kako ono što izgovara Cash ustvari izgovara on i kako je riječ o našoj baki, a ne o Cashovoj mami. Moja prava baka Iljin je nastup uvijek ocjenjivala istom, jednostavnom rečenicom: »Opet ti iz *čitaone*.« Zato sam ja riječ *čitaona*, pa i onda kad sam već nešto saznala o riječima koje se izvode iz glagola čitati, vezala uz moju baku i moga oca. Vjerovala sam da je baš baka bila toliko mudra, te je, ne znajući kako se upušta u tvorbu riječi, preimenovala gostionicu u *čitaonu*, osjećajući kako njezin sin svoja čitateljska iskustva najradije pokazuje tamo gdje mu toče pravu šljivovicu i to iz boce na kojoj je nalijepljena žuta etiketa

152

stivši *čitaonu*, čiji su gosti sjedili, tu sliku ipak pamtim, u hladu četiri velika divlja kestena, našla pokraj bunarića, izvora na koji sam svakodnevno odlazila s bakom po vodu za piće. Ili sam jako ožednjela, ili sam htjela vidjeti zbog čega teta Julijana često šapće baki da sam ja bistra kao voda na bunariću, ali je šteta što on, njezin brat, dopušta da mu dijete odrasta u šumama. Zasićeno je tako mislio i Staško.

Nakon što me kasno uvečer baka pronašla kako spavam uz šum vode, dugo više nismo išle na Staškov bunar, s kojeg smo oduvijek grabili vodu za pranje tijela i ispiranje rublja (rublje smo lupale drvenom *prakljačom* i prale u kišnici i to sapunom što ga je teta Mara slala iz Italije). Moja se Kata još dugo, i nakon što sam odselila teti u Slavoniju, ljutila na susjeda. Čak mi nije dopuštala, kad sam joj dolazila u posjet, da idem vidjeti dokle je stigao u gradnji kuće. A stvar je bila tako jednostavna. Uostalom, da je voda iz njegova bunara bila kao voda na *bunariću*, on bi u *čitaonu* poslao svoju djecu, a ne mene. Zbog toga se baka i nije ljutila na prvi dio priče. Ona je cijeli slučaj zasigurno pamtila po svojoj brizi i panici koju je prouzrokovao neplanirani nastavak, moje skretanje s pravog puta i spavanje uz bunarić. Kako sam joj mogla objasniti da sam zaspala zbog toga što sam bila neispavana, zbog toga što sam u *čitaonu* išla u ponedjeljak, kad je tatin nastup u njoj bio još jako svjež. Nisam je željela podsjećati koliko smo dugo čekale njezina sina. Da sam to tada i učinila, ona bi, po ne znam koji put, pomislila da me na takav odgovor nagovorila mamina familija, čijeg sam jednog od brojnih članova morala sresti na putu, i u bijesu bi ponovno zaboravila da nas dvije na bunarić idemo zbog bistre, a ne Staškove vode. Ali u cijeloj priči nije bilo važno, barem ne meni, ništa drugo do toga što me susjed toga ljetnog

154

sa slikom Gradašćevićeve kule ispod koje latinicom piše *Zmaj od Bosne*. Danas sam sigurna da je otac konobaru svaki put iznova prepričavao istoimeni Tomićev roman, kao što je to činio i meni kad bi me nedjeljom vodio na gradačačku kulu gdje sam, u sklopu vježbi pamćenja, morala odgovarati na pitanja o lijepoj Mejri i hrabrom Hussein-begu. (Sada kad poslije puno, puno godina, sređujući brdo vlastitih bilješki, rezultate mojih priprema za pisanje rada o hrvatskom povijesnom romanu, krećem u ispovijedanje razloga odabira takve teme, znam da postoji jedan neusporedivo čvršći i neusporedivo ozbiljniji od ostalih, od svih onih koje nazivamo znanstvenima. Svjesna sam, međutim, da ga je u novom kontekstu ipak pametno prešutjeti).

Ubrzo nakon što sam pala s višnje, naš ju je susjed Staško, inače bratić moje majke, čiji sam lik već tada lagano zaboravljala, posjekao. Ne zbog toga što se jako brinuo o svojoj rođakinji, o maloj o kojoj je jedino znao to da bi bakinu zabranu mogla iznova prekršiti, nego zbog toga što mu je voćka zasmetala pri gradnji nove kuće. Pozvao me jednoga dana i zapovjedio mi da mu iz *čitaone*, baš tako je rekao, donesem *dve pive*. Moju nevoljkost odmah iscrtanu na licu, za koje će moje prijateljice trideset godina kasnije govoriti kao o licu izdajici, Staško je protumačio lijenošću kojoj se i ne treba čuditi ako se uzme u obzir čija sam. Pretpostavljam da sam ga ipak podsjetila, ne bih se tome čudila, da se u dvorištu pokraj bunara igraju njegova vlastita djeca, neka od njih starija, ali zasigurno sva snažnija od mene.

Ne sjećam se kakvo je lice imala osoba koja mi je iz *sepetića* uzela dvije prazne boce i vratila pune, čak ni to je li bio muškarac ili je bila žena. Ne sjećam se kako sam se, napu-

153

dana poslao po piće ne u gostionicu, nego u *čitaonu*. Jer, u trenutku kad je i Staško gostionicu nazvao *čitaona*, ja sam se morala pomiriti s činjenicom da riječ *čitaona*, u svojoj pomalo čudnoj funkciji, nije vlasništvo samo moje obitelji i da možda još netko, a ta mi je pomisao bila gotovo nepodnošljiva, osim moga oca, zna tako lijepo pričavati ono što je neki poznati pisac napisao. Uostalom, u gostionici sam čula kako i djed Luka pita svoju ženu, baku Lukinicu, što *Iljkanova mala sama radi u čitaoni*. Prepoznala sam tamo i baku Jelu, za koju su već tada govorili da ima preko stotinu godina, a da još uvijek puši duhan iz tabakere. Ako je tada, a u to me uvjeravala njezina snaha Marta, imala stotinu godina, baka Jela, koju još i danas pamtim po dugim sijedim pletenicama, žutim prstima i uskim šakama na kojima su istetovirane zvjezdice i ime njezina muža Ive, kojeg su pobjednici odveli noću, u proljeće 1945. i bacili u bajer, ona bi ove godine navršila stotinu trideset jednu godinu. Vjerojatno su njezine visoke godine u vrijeme kad mi je ona bila najzanimljivija na bakinim večernjim sijelima bile rezultat doživljaja što ga je ona ostavljala na svoju snahu, čiji je muž, a Jelin sin jedina, godinama živio u inozemstvu, gdje je, prema riječima moje bake, započeo novi život. Što je s njegovim novim životom u ovom trenutku, kad u Rovinju mora brinuti o nepokretnoj majci i njezinih stvarnih stotinu godina, da li baka Jela još uvijek mota duhan, ja ne znam. Vjerojatno, da je živa, znala bi moja baka, koja je o Jeli znala baš sve; pa čak i to zašto ona voli samo duhan sa svoje njive koji joj najbolje isjecka djed Luka onda kad mu žena ode u *Grad ljekaru* na pregled, a ne onaj fini, sitno rezani, mirišljivi hercegovački, kakav je Marta kupovala pokraj *čitaone*, pod šatorom što su ga postavljali jedanput godišnje, 20. srpnja, na Dan svetog Ilije. Baka je svakako

155

razumijela zašto je Jela, dok su njih dvije pile *kafu* što ju je poslala moja mati *negdje iz Njemačke*, o kupljenom duhanu govorila kao o teškom, žestokom i oporom, i zašto su njih dvije, istodobno, u već zaslađeni napitak morale umakati kocke žutog šećera.

Moga su djeda rijetko spominjale, a možda je upravo on bio taj koji je jednu seosku gostionicu, prvu *plansku kuću*, onu koja više nije bila građena od blata nego od pravih pečenih cigala, imenovao *čitaonom*. Možda je baš on i predložio samu gradnju, i to odmah poslije rata, kad je, kao jedini školovani mještandin, bio općinski vijećnik i kad mu je bilo jasno da se između sve njegove djece upravo njegov Ilija izdvaja po svom zanimanju za pričanje i prepričavanje priča. Baka Kata, koju djed nikada nije naučio pisati, a učio je mnoge, pa čak, s puno truda i volje (znala mi je u povjerenju reći Marta) i baku Jelu, očev je talenat nazivala izmišljanjem, dok je moja teta Julijana, isključivo kad je njezin spomenuti brat u pitanju, isti dar pokrivala riječju laganje. Djeda, u kojeg sam, uz tetina muža Milana, od svih muških likova u svojoj dosadašnjoj autobiografiji (jasno, od onih o kojima mogu javno govoriti) imala najviše povjerenja, a koji je umro prerano, o tome nisam ništa pitala. Njegova je Kata pak, u trenutku kad me naveliko počelo zanimati porijeklo riječi, naglo sve zaboravila. Gubila se u običnom razgovoru, pa me tako nakon mog dolaska s matinalnog putovanja iz Dubrovnika, odakle sam joj poslala nekoliko razglednica i čije joj je sadržaje danima čitao moj bratić djedova imena, Fabijan, upitala jesam li baš morala ići u Englesku. Otac danas jedini i pravi problem vidi u tome je li u *čitaoni*, uz prepričavanje romana, popio više boca *Zmaja od Bosne* ili ispio više litara piva. Čim to izgovori, on krene u opis lica

156

trenutku kad me budi uz *bunarić* i Jelinih dugih prstiju. I u svima njima nekako se prepletala riječ *čitaona*. Obećala sam samoj sebi da ću, ako sretno dođem do Zagreba, i ako otac preživi bijeg poljskim putevima, otvoriti onu litru gradačackog *Zmaja od Bosne*, što ju je djed Fabijan kupio na dan moga rođenja, a čiji sam sadržaj još dnevno namjeravala prvi put okušati u trenutku rođenja nekoga čiji će me uspavani lik podsjećati na moj vlastiti, i ispiti je do kraja. Samo jednu mogućnost nisam predvidjela. Nisam tada, u zraku, ni u jednom trenutku pomislila da je netko, shvativši puno prije mene da je za otvaranje boce potrebno izmisliti novi povod, bocu pronašao, otvorio je i lišio sadržaja.

Ja i dalje, za razliku od svoga oca, koji je čitanje itekako oplemenjivao, još uvijek ne pijem pivo, a, prema svemu sudeći, ni rakiju nikada neću kušati. Kad me Ilija upita zbog čega se ne odvajam od knjige, ja mu spomenem studente, pisce, uređivanje biblioteke i doktorat. On se zadrži na temi doktorske radnje i svaki me put iznova upita *jesam li bila pijana kad sam je smišljala*. Sve se završi na njegovoj tvrdnji da bi za ženu bilo puno bolje da radi u *čitaoni*. Meni tada i ne preostaje ništa drugo nego da se nasmijem, upitam ga kad će konačno *čitaonu* zamijeniti hrvatskom varijantom čitaonice, ponudim mu pivo i spremim se za slušanje novog prepričavanja. Pa i kad primijetim da je preselio likove i događaje, a s godinama to čini sve češće, premda o postmoderni ne zna apsolutno ništa, uspijevam sakriti grimasu na licu. Možda ipak malo zaškripim zubima kao što sam, oponašajući oca, škripala u onim noćima buljeći u strop bakine kuhinje, osluškujući korake koji su stizali, odakle bi drugdje nego iz *čitaone*.

158

koja su ga slušala i ja svaki put sve jasnije i s puno više razumijevanja shvaćam zašto je on sve kasnije ili, kao što je govorila baka, ranije, otvarao vrata roditeljske kuće.

U trenutku u kojem ih je morao zatvoriti posljednji put, u srpanjskoj noći 1992., dva dana nakon što je u *čitaoni* proslavio svoj imendan, ja sam pila, vjerojatno nekakav sok, u jednom od londonskih *pubova*. Premda sam odavno postala punoljetnom, a čak me i od same zrelosti ne dijeli puno godina, još nikada nisam okusila pivo. Te sam noći od jednog zagrebačkog mladića, koji je rodni grad napustio godinu dana ranije, i kojeg sam upoznala nakon što sam ga, ohrabrena njegovim čitanjem Barnesa u *metrou*, upitala na kojoj stanici moram sići da bih stigla do najveće londonske knjižare, čula meni dosta važnu rečenicu: *U Londonu nije sramota čitati knjige*. Poželjela sam, unatoč galami polupijanih Engleza, prokomentirati njegovu tvrdnju, ali bi to zahtijevalo, odmah sam toga postala svjesna, uključivanje vlastitih nedoumica vezanih uz imenicu izvedenu iz glagola *čitati*. Poznavali smo se prekratko da bih mu spominjala nesvakidašnje ponašanje jednog oca i da bi on uopće mogao shvatiti međusobnu vezu jedne ovisnosti o književnom štivu s jednim otporom prema piću koje se pije u *praviim pubovima*. Osjetila sam dovoljno tuge i u samom podsjećanju na činjenicu kako netko sada ruši i moju *čitaonu*, i dovoljno brige za stanje moga Ilije, koji bježi zajedno sa svojim pričama i nema vremena zaključati vrata kuće u kojoj je namjeravao provesti svoj umirovljenički život, da se istoga trenutka ne bih zahvalila na ugodnoj večeri i otišla kupiti kartu za povratak. Sutradan sam, gledajući oblake ispod sebe, oživljavala slike očeva hvatanja za kvaku, bakina lica u

157

LUSTER

Još kao posve malena djevojčica znala sam se vrlo često upitati koje bi zanimanje odabrala moja teta da joj je njezin otac dopustio da, unatoč tomu što je žensko dijete, nastavi školovanje i nakon završenoga posljednjeg razreda osnovne škole. Jer je ona, kojoj su svi u familiji s dosta nevoljkosti morali ipak priznati mnoge kvalitete, mogla u samo jednom danu obaviti toliko različitog posla kao rijetko tko koga sam poznavala i u čijoj sam se blizini našla poslije odlaska iz njezina doma. Mogla je od ranog jutra do četiri sata poslije podne ne samo oličiti dnevnu i spavaću sobu, te oprati podove i ispolirati namještaj, nego joj je čak uspijevalo mnogim stvarima pronaći novo, puno bolje mjesto. Vjerujem da ju je upravo interijerna selidba najviše radovala i da je itekako bila usko povezana s njezinim doživljajem nečistoće zidova koji se javljao redovito jedanput, a u slučaju nekih specijalnih prigoda i dvaput godišnje. Činila je to bez posustajanja i u žurbi u kojoj nije bilo vremena ni za ispijanje jedne kave, i sve to takvim tempom samo zbog toga da njezin muž poslije

159

podne, nakon povratka s odgovorne dužnosti u susjednom općinskom mjestu, ne bi bio dodatno izžvircan, za njega uvijek nepotrebnim, radovima po kući. On nije ni primjećivao da su zidovi naglo promijenili boju i da se kauč na kojem će uskoro zaspati nalazi u suprotnom kutu od onoga u kojem je dočekao jutro. Možda je za tetkovu lošu percepciju ipak bila kriva moja teta, žena koja nije željela ostaviti baš nikakve ličilačke tragove, i koja je svoga bračnog druga, unatoč napornom poslu, i u takvim pretjerano radnim danima, kao i, uostalom, svakog običnog, dočekivala s kompletnim ručkom posluženim na bijeloj uštirkanoj stolnjaku. Budno je pazila da pribor za jelo ne bude stavljen na pogrešnu stranu dubokog i obavezno plitkoga tanjura i da tetkova čaša za špricer ne bude premalena.

Na serviranje je sigurno naučio u Lepoglavi, žalila se teta svojoj mlađoj rođici, odgojenoj u duhu omladinskih radnih akcija, kojoj nikako nisu bili simpatični, makar dolazili i iz kruga uže obitelji, oni koji poslije '45. nisu objeručke prihvatili novu vlast.

Premda joj očito nije bilo pretjerano drago uživljavati se u ulogu hotelske servirke, moja je teta i dalje svoga muža, a činit će to sve do njegove smrti, dočekivala na isti način.

Čim sam postala dovoljno odrasla, a takvom sam samu sebe počela shvaćati nakon prve uspješno pročitane riječi, ponudila sam teti da dio dnevnih poslova vezanih uz tetkov poslijepodnevni dolazak kući preuzmem na sebe. Ona je moju ponudu objeručke prihvatila, a ni sam tetak nije imao ništa protiv. Nije se ljutio čak ni kad sam mu prvog dana umjesto velike, zabunom, na stol stavila

160

vojčica, a ne dječak. Zato gospođa Katarina i nije žalila ženu muževljeva brata, moju tetu, što ona duboko u noć sjedi i plete komplicirane stvari *gorima od sebe*. No, čim bi njih dvije ostale same, Katarina joj je priznavala da se takva izrada ne može naći ni u gradu kao što je *jedan Zagreb* i laskala joj da se unatoč neprosjavanim noćima sve to ne vidi na njezinu licu bez ijedne bore, licu koje je u potpunosti naslijedila i njezina slatka nećakinja, čije ju usne, nju, Katarinu, već sada podsjećaju na usne pjevačice Zdenke Vučković. To što je u tom trenutku bila uvjerena da su moje usne sličnije onima Ive Robića, to se teti nikada nije usudila priznati.

A umijeće je pletenja, u sklopu vježbi iz djevojačkog odgoja – sklona sam kasnije bila takvu tumačenju – teta prenijela i na mene. Danas su mi donekle razumljivi razlozi zbog kojih je voditeljica mederovačkoga vrtića oprezno savjetovala tetku, nakon što sam s djecom iz grupe provela šest dana, da bi možda bilo bolje da se nakon dolaska iz drukčije sredine prvo malo adaptiram u obitelji, ali mi je gotovo neshvatljivo da sam ja, startajući na samom početku toliko neženstveno, kao gimnazijalka odlazila na ljetovanja noseći obavezno sa sobom ili vunu i igle, ili platno, konce i komplicirane, i dalje posuđivane, sheme. S mora, na kojem sam boravila preko *tetkove firme*, vraćala sam se sa zgotovljenim džemperom za jesen, izrađenim tako da su mi na njemu morali pozavidjeti čak i oni čiji su si roditelji mogli *pružiti* ljetni *skok do Trsta*. Kad je na red dolazila sezona veza, teti bih za dar sa svoga godišnjeg odmora donosila novi stolnjak kojim je ona odmah, nakon mog povratka, prekrivala najveći stol u našoj kući. Palila je svjetlo, neovisno o dobu dana, samo da prekontrolira da li mi se u vezenju potkrala pokoja pogreška. Lu-

162

malu čašu za piće. Da me ne uvrijedi, tako sam si tada umišljala, on je čašu ostavljao na stolu, u nju ulijevao žestoko, da bi tek poslije objeda ipak oprezno upozorio kako mu nedostaje *ona prava* iz koje će konačno nešto popiti.

Moja je teta i najljepše plela. Bio je to razlog zbog kojeg su nam vrlo često u posjete dolazile videnije gospode kad ne bi uspijevale odgonetnuti *mustru* veste naslikane u najnovijem žurnalu *Vuna*, i uvijek *baš samo te* koja im se najviše svidjela. U takvim sam se prilikama, sjedeći na svojoj narančastoj *šamlici* (jasno da ju je *ofarbala* teta), *štrikajući* najčešće šal svojoj krpenoj lutki (jasno da ju je sašila teta) i upijajući pri tome svaku izgovorenu riječ, ponosila svojom tetom, a kako i ne bih, kad se nikada nije dogodilo da im ona nije uspjela, i to odmah po njihovoj mjeri, započeti pletivo. Nije mi poslije toga jedino bilo jasno zašto moja teta onda nije postala direktor škole (oni moraju zasigurno biti najpametniji), kad i od mojih nastavnica, a upravo su nam one najčešće dolazile, zna puno bolje pročitati uzorke, posebno one čipkaste, i iscrtati krojne arke iz časopisa koje su joj one za tu priliku posuđivale, jer teta nije imala novaca da ih sama sebi kupi.

Lako je tamo gdje oboje rade i gdje i žena donese plaću u kuću, kakvu-takvu, znao je često tetak prošaptati svom bratu Ivi, čija je žena Katarina radila kao kuharica u zagrebačkom Chromosu i koja je *pravilno razumjela* zašto je njezina *šogorica* dala otkaz na mjesto blagajnice u trgovini mješovitom robom samo dva mjeseca nakon što je k sebi, a jasno i njemu (naivnom šogoru), na odgoj dovela zločestu nećakinju nenaučenu lijepom ponašanju, za koju se iznenadila kad je od svoje svekrve čula da je uopće dje-

161

ster, prema kojem je teta imala nekakav osobit odnos, snažno bi osvijetlio sobu i pokazao prema meni, po tko zna koji put, svoj izdajnički odnos i svoju netrpeljivost. O pročitanim ljetnim lektirama teta me nije ništa pitala. Možda je slutila da će te razgovore sa mnom obaviti moj otac, kad se *gospodin brat* odluči konačno doći vidjeti svoju najstariju kćer i donijeti joj nove cipele držeći se, ako ne pravila roditeljskoga ponašanja, onda barem reklamnog slogana poduzeća u kojem zarađuje kruh: *U novi razred u novim cipelama. Borovo*.

Bila sam, ukratko, sigurna da je mojoj sposobnoj teti učinjena velika nepravda kad ju je otac ispisao iz škole i poslao s njezinih petnaest godina na posao u najveći Jugoslavenski kombinat gume i obuće, odakle je novac zarađen štepanjem gornjih dijelova muške kožne obuće slala roditeljima kao pomoć u školovanju ostale, ne tako malobrojne djece. Teta se vjerojatno ne bi složila s mojom ocjenom djedova postupka, jer bi se odmah prisjetila da je u *Borovu* upoznala svoju prvu, veliku i jedinu pravu ljubav, mladića njemačkoga prezimena, za kojeg se ubrzo i udala. Napustila je potom posao u tvornici, u *Bati*, kako je govorila, i zaposlila se u istoimenoj prodavaonici u kojoj je dotični mladi muž bio poslovođa, i kod kojeg će svoje šegrtovanje odslužiti i moj otac.

Moja je teta mogla biti i uspješna modna kreatorica. Šila je, i to bez kroja, svima u našoj užoj i široj obitelji, ali se ipak, prema njezinu svjedočenju sada kad zbog godina to čini rjeđe, najviše namučila sa mnom, s mojom neobičnom građom i sa željama koje su bile vrlo neskromne i vrlo često u neskladu s obujmom kojim su se trebale prilagoditi. Ipak, razgovor o modi još uvijek završava te-

163

tinom tvrdnjom da sam najbolje obučena bila dok se ona o tome brinula i dok nije dopuštala nikakve ludosti kojima sam težila već odmalena.

A mogla je biti i frizerka, specijalizirana za kratke frizure. I dok je djecu iz ulice šišala najviše pola sata, uz smješak na svom i njihovu licu, moje je sjedenje na *hoklici* pokraj koje je stajao lavor s vodom, jer je teta šišala *na vlažno*, redovito bilo popraćeno suzama i trajalo je satima, toliko da mi se kosa nekoliko puta uspijevala iznova osušiti. Pomalo tupim trimmerom teta je na mojoj glavi nastojala napraviti *savršenu mušku frizuricu* (onako kako ju je ona shvaćala), što se meni, pogotovo onda kad sam se već počela zaljubljuvati u srednjoškolce, nije nimalo sviđalo. Cijeli je proces završavao bespomoćnim jecanjem korisnice usluge i tetinim upitom *na koga sam se takva umetnula*. Završni čin uvijek je bila pomirba. Osobna me frizerka uspjela svaki put iznova uvjeriti, čak i onda kad me specijalno dotjerivala za dolazak školskoga fotografa, da ću imati *najsladšu kosicu u razredu*. Noću sam sanjala svoju pletenicu iz djetinjstva, koju mi je teta odrezala jednog ljeta ubrzo nakon što sam došla živjeti k njoj, i poslije čega još puno, puno vremena neću smoci snage pustiti kosu da izraste ponovno tako dugom. Usudit ću se to učiniti došavši u godine u kojima žene najčešće već skraćuju svoje frizure i zaboravljaju osjećaj što im je u tijelu budio prolazak nečijih prstiju kroz kosu. Pri svakom odlasku k teti ja većem niski *konjski rep*. Činim to zbog toga da joj i dalje sličim na onu njezinu pravu nećakinju. Uzaludno se nadam da će barem jedanput prešutjeti onu ohrabrujuću rečenicu: *Samo se izdovolji*,

164

oni koji su stanovali blizu moje kuće (a bili su to samo dečki) ili je, jednostavno, ženama matematika išla puno bolje nego muškarcima, te one i nisu imale jedinica, ali znam da je u dolaznoj grupi bio i moj prijatelj Mičo, koji je živio u selu prema kojem je vodio puteljak presijecajući livadu ispred naše kuće. Mičo mi je za moje učiteljske vježbe i bio najveći izazov, jer ni sama *drugarica* Dušanka nije vjerovala da se s njegovom matematikom još nešto može učiniti. Samo dan prije moje ponude, vrijedne svake pionirske pohvale, Mičo je svojim odgovorom na učiteljično pitanje izazvao užasno glasan smijeh nas učenika. Vidjevši potom njegove suze, a one nikako nisu potekle samo zbog još jedne novoprimitljene jedinice iz matematike, postidjela sam se svog ponašanja i sa svojim suzama istrčala iz učionice. Sutradan sam, priopćivši *drugari* odluku do koje sam razmišljajući stigla prethodne noći, pošla u iskupljenje vlastitog grijeha. A pozvati u tetin vrt, ili u jednu od tetinih soba, sedmoricu *stranaca*, pa čak i zbog toga da bih im kao najbolja u razredu pokazala jednadžbe i objasnila zašto se u zagradi sve mijenja ako ispred nje stoji minus, predstavljalo je odista pokoru dostojnu počinjenog grijeha.

Subota ujutro je stigla, a da još, premda je bilo proteklo četiri dana od trenutka kad je dogovor pao, nisam smogla dovoljno hrabrosti reći teti da mi u podne stižu moji učenici. Od utorka sam samo pogledavala nebo moleći se sv. Anti da ne pošalje kišu, jer sam znala da će teti ipak manje smetati ako joj izgazimo travu, nego da joj dečki svojim, zasigurno nedovoljno čistim, čarapama isprljaju tepih. I premda mi se još u petak oko ponoći nebo činilo zvjezdanim, u subotu ujutro ono se naoblačilo, bila sam sigurna, kao nikada do tada u Slavoniji,

166

uskoro ćeš i tako u klimaks, a onda duga kosa više stvarno nema smisla.

Teta je mogla biti i najbolji vrtlar, i najbolji cvjećar. Uživala je kad su je mještani zaustavljali na ulici i hvalili njezino cvijeće i male parkove oko kuće. I tetku bi bilo drago kad bi kroz prozor vidio kako se prolaznici zaustavljaju i pogledavaju u ruže, u stabla nesvakidašnjeg zimzelenog drveća, uredno podkišanu zelenu živicu i svježe pokošenu travu, premda je vrlo često, onda kad bi svoju ženu namjeravao najjače uvrijediti, znao reći *da ona i ne radi ništa drugo osim što zalijeva cvijeće*. I meni je vrt bio lijep. Voljela sam i ja naše rundele, objeljeno kamenje, patuljke, šljunčane stazice, brezu što ju je teta presadila iz šume svojih roditelja, bijele smreke i prave borove, vrbu pod kojom me kasnije isprosila majka moga prvog muža (tetak je za brzi neuspješan ishod cijelog događaja bio sklon optužiti tetu kojoj je palo na pamet kavu servirati baš na tom mjestu), ali sam ipak zavidjela mom *komšiji* koji sve te ukrase nije imao, ali je u svom dvorištu smio igrati glavomet, voziti bicikl i vježbati skok uvis.

Loše strane ljepote koju su u susjednom naselju ipak redom oponašali, pa su gotovo sve nove kuće izgrađene na tvorničkim parcelama imale cvijetnjake kao naš, uvidjela sam jednog dana u svibnju 1970., pred završetak četvrtog razreda osnovne škole. Tada sam se sama ponudila svojoj učiteljici da bih mogla kod kuće podučavati učenike koji imaju jedinicu iz matematike i tako im pomoći da do kraja školske godine isprave negativnu ocjenu. Dogovorile smo se da će u sljedeću subotu *drugoređaši* doći k meni. Ne znam razloge zbog kojih su trebali doći samo dečki: ili sam se s njima bolje slagala ili su mi dodijeljeni

165

zacrnjelo se baš onako kako se zacrni ljeti nad bakinim brdima u sjevernoj Bosni. Nije mi preostalo ništa drugo nego, poput osobe okrivljene za veći prijestup, smoci malo snage, stati pred tetu i obavijestiti je o skorim posjetima. Ne želim se sjetiti što mi je teta na to rekla. Priznat ću samo da sam zažalila što sam prije deset dana pobijedila na općinskom natjecanju iz matematike i da bih dala sve na svijetu da sam u tom času mogla biti u Mičinoj, a ne u svojoj koži, pa makar i ja u ponedjeljak, na zaprepaštenje cijeloga razreda, odgovorila da ću, ako sada imam četiri godine, a moja sestra dvije, i za deset godina biti još uvijek duplo starija od nje.

Kad bih sada rekla da je moja teta mogla biti sve osim odgajateljice, onda bi možda netko mogao posumnjati u moj loš odgoj, a to nipošto, kad je o razdoblju tetina utjecaja na mene riječ, ne bi bilo istina. To što nas je sve istjerala na kišu nakon što je, pošto smo upalili svjetlo, eksplodirala žarulja i razbila jedan od staklenih visuljaka na lusteru, vjerojatno je rezultat njezine ljubavi prema starim stvarima (a luster je već tada bio dugoga vijeka), a ne znak pomanjkanja razumijevanja za dječju psihu. Luster je vjerojatno bio jedini predmet u kući koji se nikada nije, pa ni u najvećim adaptacijama, zamjenjivao novim, nije čak ni promijenio svoje početno mjesto. Bakreni, čipkasti obroč nalik najljepšem tetinu pletivu krasile su, do tada šezdeset i četiri, viseće uske staklene cjevčice. Brisala sam ih vlažnom krpom, prije toga obavezno isključivši osigurač, svake subote ujutro. Obavljala sam to temeljito, znajući da će cjelokupni velikospremački subotnji angažman biti ocijenjen visinom postignuta sjaja na tetinu lusteru. Možda će samo još pogledati listove *aspidistre* (da na njima nije ostalo zrnice prašine), te čistoću crne *tepsije* u kojoj

167

nam je petkom navečer obavezno pekla gibanicu sa sirom i tvrdila, kad bi se netko od ukućana dosjetio pohvaliti njezin trud, da je ukus rezultat pripreme u tepsiji koju ne mogu zamijeniti ni one sjajne u kakvima peče njezina sestra udana u Italiju.

Teta je vrlo često, namjeravajući objasniti zbog čega se tako jako naljutila na cijelu matematičku ekipu, pokušavala ispričati njezinu vezu s lusterom. Ali je, u svakom novom pokušaju, odustajala već na samom početku. Vjerojatno je po mom izrazu lica vidjela da me njezina sjećanja, kad imam tada barem malo razumljivo i svojih nerješivih problema, kao što je npr. preseljenje moje razredne simpatije Dražena u Osijek, i ne zanimaju previše. Iz nekoliko uzaludnih početaka ipak sam uspjela zapamtiti da joj je luster kao vjenčani dar poklonila njezina vukovarska gazdarica kod koje je stanovala dok je radila u *Borovu*. Da sam tada imala, kao što imam danas, barem malo više strpljenja slušati osobe čija ih zrelost vraća u doba djetinjstva i mladosti i da sam tada barem malo razumjela ljepotu tih priča, ja bih sada znala je li joj gospođa Bereš, tako se zvala njezina gazdarica (prezimana sam oduvijek pamtila dobro) poklonila i cvijet koji, i poslije pedeset godina, napreduje dobro i svake godine obogaćuje tetin vrt novim *pelcerima*, pa čak i onu *tepsiju* koju ne mogu ugroziti nikakva tehnička dostignuća rođena u posljednjih pola stoljeća. Mogla bih je danas sve to upitati, ali je ne želim iznova podsjećati na svoje mladenačke propuste, posebno ne na onu jesen iste one, meni pamtljive, matematičke godine, kad me odvela u jednu siromašnu ulicu u Vukovaru da mi pokaže kuću i sobu koju je luster osvijetljavao prije nego što je počeo prokazivati pogreške u mojim ručnim radovima. Ulica je bila neobična naziva, činilo mi se da

života i što mi nije, u strahu da ne izgubim vid, dopustila čitati koliko sam željela, jer je konačno u starosti postala svjesna da ja razumijem jedino stvari opisane u knjigama. Shvatila je to onoga trenutka kad sam joj počela dopuštati da naše sve kraće susrete u cijelosti iskoristi za stare priče o jednom gradu i jednoj ulici iz svoje mladosti, u koju se, prema svemu sudeći, više nikada neće moći vratiti. I dok sam je slušala, pa se nerijetko i uključivala u razgovor pokazujući popriličnu upućenost u temu, ona se blago smiješila vjerujući da sam sve one godine ipak bila daleko koncentriranija na njezino pričanje nego što se to njoj tada činilo. Kad sam joj za njezin sedamdeset prvi rođendan, godine 1995., poklonila knjigu čiji naslov sadrži samo jednu imenicu, naziv ulice iz koje potječe njezin luster, ona je bila svjesna da je moje razumijevanje rezultat pisanog teksta, a ne njezinih višegodišnjih govornih vježbi na temu sjećanja.

Tetak bi se zasigurno začudio što je teta, unatoč silnim obavezama pred kojima još uvijek ne posustaje, prvi put konačno jednu knjigu pročitala do kraja. Ne bi prihvatio da se na kraju ona, koja je svoje osjećaje oduvijek uspijevala sakriti, gorko rasplakala. Jedino bi vjerovao da je sve vrijeme svijetlio njezin luster i vjerojatno bi, kao i ja, razumio odakle je njegova žena godinama crpila energiju za svoje *molarske*, kuharske, *šnajderske*, frizerske, vrtlarske i mnoge druge poslove. Njemu bi ta spoznaja zasigurno bila bolna. Morao bi se pomiriti s činjenicom da je grad u kojem je živjela ranije bio grad njezine sudbine i da joj je dvorište u Šapudlu bilo ljepše od svih njezinih mederovačkih cvijetnjaka. Meni pak, koja sam se, saznajući odakle dolazi, konačno pomirila sa stropnim ukrašenjem, isto je to saznanje bilo jako korisno. Otada jedino slutim da će se jednoga dana tetin luster ipak preseliti.

joj je naziv *švapski*, kao, uostalom, i prezime tetina prvoga muža s kojim je tamo živjela, a koji ju je nakon trinaest godina braka ostavio zbog žene daleko manje sposobne od moje tete, ali koja je s njim ostala u drugom stanju i za samo nekoliko dana poslije službenog razvoda rodila mu zdravu, ali, po tetinu pričanju, i ne pretjerano lijepu djevojčicu. Ja ni tada nisam pokazivala pretjerano veliko oduševljenje, ni za kuću, ni za mjesto na kojem su nekakvi ljudi, ponovno meni neobičnog naziva, kolima i konjima naletjeli na moga oca kad je on kao dvanaestogodišnjak došao u posjet svojoj tek udanoj sestri, i skoro ga usmrtili, ni za dvorište u kojem je stanovala još jedna moja teta udana za Srbina Marka iz Trpinje. Htjela sam obilazak učiniti što kraćim samo da se što prije vratim u stan tetine prijateljice Anice, koju smo posjetili došavši k njoj iz nešto zapadnijeg slavonskoga mjesta (kamo se teta preselila poslije razvoda, gdje se udala za mog tetka i ubrzo dovela i mene), i s njenom kćeri Helicom odem na korzo, s kojeg ćemo već morati otići kad se vukovarski gimnazijalci, pa i Heličin susjed Tomislav, budu vraćali sa svoga posljednjega sata.

Sigurna sam da mi je teta sve to oprostila, kao što sam ja njoj oprostila moja rana ustajanja u dane *krećenja*, pretjerana sitničarenja oko izvezenih stolnjaka, preširoke haljine u kojima se nisu mogle isticati moje mladenačke grudi, što je za posljedicu imalo opće mišljenje kako ih i nemam, muške frizure, zbog kojih u pravim godinama nisam osjetila čar noćnoga raspletanja pletenica, strah od pogažene trave i, uostalom, sve nelagode u koje me, ne osjećajući njihovu težinu, godinama dovodila.

Danas mi priznaje da joj je žao što je i u drugom braku nastavila svoju pretjeranu brigu za tehničke stvari

Sretna sam dok noću, na svom jastuku koji bolje od mene same čuva moje najveće tajne, zamišljam kako mi luster u kasnu jesenju večer osvjetljava vlastitu radnu sobu u jednom stanu smještenom na središnjem trgu osječke Tvrde. Svjetlo ne gasim ni onda kad ustajem i odlazim u kuhinju provjeriti je li gibanica sa sirom, što se priprema u crnoj limenoj *tepsiji*, ispečena do kraja. A moju nećakinju, bratovu kćer Anđelu, koja već danas dobro zna, prema pričanju svoga oca, da joj je najstarija teta dosta sposobna, ali malo čudna, živciraju priče o mojim mladenačkim šetnjama uz Dravu. Donekle joj je milije kad prijedem na ispovijedanje razloga zbog kojih sam se u punoj zrelosti vratila gradu za kojim sam čeznula sve vrijeme dok sam iz njega izbivala. Iako mi je, zbog ponavljanja slične i donekle već viđene obiteljske situacije, jasno da se mala veći dio vremena dosađuje, nestrpljivo očekujući svoju prijateljicu Iris da što prije pođu u šetnju Promenadom, ja ipak vodim računa da ona u mojim pričama prepozna sreću, ono što ja nikada nisam uspjela prepoznati u pričama svoje tete, i da me, u trenutku povratka svojim roditeljima, na rastanku ne upita zašto taj luster u radnoj sobi svijetli čak i onda kad se još sasvim pristojno vidi pod običnim, danjim svjetlom.

Příloha 2: PŘEKLAD VYBRANÝCH POVÍDEK

Svetr

Hned po Vánocích jsem se nastěhovala do pokoje Ljubici M., studentky druhého ročníku střední odborné oděvní školy. V žádosti o ubytování na středoškolském internátu, kterou jsem napsala na strýcově černé *Erice*, jsem zdůraznila svou pečlivost, četné aktivity mimo vyučování a účast na mnohých obecních soutěžích, z nichž jsem si téměř vždy odnášela cenu za první místo. Kopie svých vítězných uznání jsem přiložila jako průkazný materiál, ačkoliv jsem, jestli mám být upřímná, nejvíce hrdá byla na své druhé místo v soutěži ve fyzice konané ve Feričancích. To jsem ale samozřejmě nezmínila. Nepamatuji si jméno dívky, která nade mnou vyhrála o pouhou polovinu bodu, ale velmi dobře si pamatuji, že hubený, blondatý Boris, podle všeobecného mínění náš třídní expert na řešení rovnic ze stejné vědecké oblasti, podle mého soudu však pouze nešťastný hrdina ruského románu, o němž nám povídala naše učitelka literatury, skončil dokonce tři místa za mnou. Před svoji budoucnost, ale i před budoucnost své vlasti s hlavním městem vytištěným kvůli přepnutí stroje červenou barvou, jsem stavěla otazník, který každý mohl vyčíst z ohromného množství samolibých přídavných jmen, pokud by odpovědná komise rychle nenašla jednu postel pro mne, *níže podepsanou*. Lůžko mohlo být jakékoliv, avšak pokoj musel být, jak jsem podtrhla, klidný a směrem na jih. Věřila jsem, že pokud budu navzdory náhle proměněným rodinným podmínkám nadále držet tělo ve stejném zeměpisném směru, jak jsem byla roky zvyklá v pokoji, v němž jsem vyrůstala, zvládnou i čtvrtý ročník gymnázia s nejlepším průměrem známek jako všechny předchozí. Potom se zapíšu na studium, kvůli kterému mi už nikdo nebude moct vytýkat, že po nocích marním své mládí ponořená do příběhů z vypůjčených románů a že záměrně, přesněji na truc paní domácí, špiním naškrobené krajkové povlečení drobkou chleba, který jsem opět zapomněla zabalit do čistého papíru.

I když si ředitel internátu věty, jež upozorňovaly na moje vzorné chování ve škole, četl jen povrchně, jsem si jistá, že nemohl tak snadno přejít kolem mých pionýrských a svazáckých vyznamenání. Chyběly mezi nimi jen ty z pracovních akcí, na které mě teta nehledě na mé argumenty *pro* vytrvale nechtěla pouštět. Mé kamarádky s mnohem tolerantnějšími rodiči srovnávala s prostými partyzánkami ze svého mládí, s nimiž po osvobození *musela jít dobrovolně pracovat*, ani přes silnou žízeň, charakteristickou pro parná letní poledne na stavbě železnice v nížině, nechtěla pít vodu z jedné *flašky*.

Pouhých šest dní poté jsem stála se svým žlutým plastovým kufrem před dřevěnou branou internátu v Radičově ulici. Moje budoucí spolubydlící mě dovedla do našeho pokoje. Z okna skutečně byl pohled na jižní secesní nádvoří, po nichž byly poházené napůl suché vánoční stromky. Přes dvě železná lůžka, jedno naproti druhému, jaké jsem viděla jen v chudých nemocničních odděleních, v nichž se léčili členové mé rodiny, byly přehozeny ošoupanými dekami cihlové barvy. Na jednom lůžku ležel i barevný polštářek, zřejmě spletený ze zbytků nejrůznějších vlněných nití. Už tehdy jsem nebyla skoupá na dotazy spojené s domovním řádem, kvalitou stravy, pedagogickým a psychologickým vzděláním zaměstnanců a specifickými zvyky dívek, s nimiž budu žít pod jednou střechou. Avšak spolubydlící na všechny mé otázky odpovídala krátkými větami, pokud k tomu nenašla jednoslabičné slovo. Jasně mi dávala najevo (tolik jsem se naučila o sociologii chování), že z přátelství dvou spolubydlících, jaké jsem si představovala na základě četby pro mládež, nebude nic. „*Takoví jako já ihned doplácet na své chyby*,“ řekla jsem polohlasně hned druhý den, když jsem začala litovat přehnaného, místy dokonce nepravdivého přikrášlování vlastní biografie, jak to ovšem u většiny psaných dokumentů bývá obvyklé. Tolik klidu a ticha nebylo zapotřebí ani na uskutečnění mých šprtských ambicí. Příští neděli jsem sama takové hodnocení vyslovila ve zpovědnici kapucínského kostela a kvůli rozsahu uloženého pokání, což mě upřímně překvapilo, protože kněz byl mladý a postavou se podobal nejhezčím klukům z mé třídy, jsem přišla pozdě na svůj první nedělní oběd v internátu. Tam na mě čekala mrzutá tvář kuchařky, jedno studené kuřecí obalované křidýlko, pár pečených, ale už mírně nazelenalých brambor a vysvětlení, že jablečný štrúdl, vynikající jako nikdy jindy, dostali jen ti, kteří dodržují domovní řád.

A moje Ljubica vytrvale mlčela a ještě vytrvaleji pletla. Pletla ráno před vyučováním, potom před obědem, během poledního odpočinku, kdy si většina dívek lakovala nehty a myla vlasy novým tržním výmyslem zvaným color-šampón, pletla po učení a večer až do zhasnutí světla, kdy vychovatelka zhurta otevřela dveře, podívala se do postele i pod ni a s vojenskou disciplínou nám popřála dobrou noc. Ljubica chodila do města, nepočítaje v to cesty do školy, pouze jednou týdně a to každou sobotu dopoledne. Po téměř třech měsících našeho společného života moje spolubydlící, za trpělivého páráni již hotového rukávu pánského šedého svetru, znenadání přerušila ticho otázkou: „*Kdy máš narozeniny?*“ Nezasvěcený pozorovatel by si mohl myslet, že se Ljubica baví s předmětem mizícím jejími monotónními pohyby, od něhož ani na chvíli neodpoutala svůj pohled. Ležela jsem na zádech s rukou pod hlavou, v nových *džínách* podle poslední módy, které mi strýc Josip přivezl z Řecka. Pochopila jsem, že se spolubydlící obrací na mne a hned jsem k tomu našla možné vysvětlení.

Pomyslela jsem si, jak jí budu potřebná k navinutí vlny, která na podlaze tvořila stále větší hromádku hromadu a hrozila, že se *zamotoá*. Za předpokladu, že jsem ji já, stále zaneprázdněná školními programy, vůbec neslyšela, zvedla Ljubica trochu našťavaně hlavu, pohodila nazrzlým, vysoko uvázaným culíkem, otočila se ke mně a napomenula mě: „*To říkám tobě, ženská.*“ Okamžitě jsem spočítala přesný počet dnů; do mých narozenin zbýval necelý měsíc. Pak mi Ljubica nabídla, že mi při té příležitosti uplete svetr. Nezapomněla připomenout, že jinak plete výlučně pánské věci, ale uplést svetr pro mě nebude představovat žádný problém, protože takovou mužskou postavu ještě neviděla ani u jedné ženy v této části světa. Tato slova doprovodila jakousi zvláštní grimasou. Svetr jsem nadevše potřebovala. Kvůli tomu mě ani nenapadlo chápat Ljubičin popis mého těla jako nějakou formu urážky. Tím mi mimojiné objasnila i důvody nespravedlivého pokání, na které si vzpomenu i dnes, kdykoliv potkám nyní již prošedivělého, bolestmi zad zkřiveného faráře na ulici před jeho kostelem a sama sebe se ptám, zda se mu kluci z mé třídy pořád ještě podobají. Své spolubydlící jsem dokonce zatajila, že i já jsem upletla hodně svetrů a že všechny byly podle názoru mého početného příbuzenstva, které je hrdě nosilo, solidně upletené, některé dokonce mnohem lépe než ty její. Na těch jsem nezřídka nacházela chyby, ačkoliv jsem o tom pokorně mlčela. Ale byla jsem příliš líná na to, abych si do vlastních narozenin upletla ještě jeden. Kromě toho mě pletení pro mě samotnou nikdy nijak zvlášť nebavilo. Poděkovala jsem za nabídku a promyslela si, jakou barvu si vyberu. Zelené zbarvení přílohy, jaká byla k obědu tu neděli, když jsem přišla pozdě, se mi vůbec nelíbilo, protože jednoduše vůbec nebylo přiměřená předmětu, na kterém jsem ho viděla. Avšak cítila jsem, že bych proti těmž odstínu nic neměla, kdyby se nacházel hned pod mýma očima. O těch si mnozí tehdy chybně mysleli (a myslí si dodnes), že vypadají přesně jako oči mého otce; nějak neklidné, ale zároveň se světlehnědou uvolněností, kterou zdaleka nelze najít u všech cestujících.

Ljubica mluvila dál a její věty byly čím dál tím delší. Sdělila mi, že vlnu můžeme koupit v družstvu v Mlýnské ulici, také přiznala, že ona tam chodí každou sobotu dopoledne a že to je ten pravý den, protože v sobotu je výprodej, sice tam bývá velká tlačenice, ale vyplatí se to... Připomínala mi, že tam chodí v době, kdy my ostatní ve velké čítárně pijeme kávu a hloupě věříme, že zpráva v kávové sedlině je zároveň šťastná zpráva. Po delší pauze jsem se jí chtěla zeptat, pro koho plete tolik svetrů, jestli potřebuje vzory, protože moje teta je už roky má na jednom místě a nebyl by tedy žádný problém je obstarat; jestli všechny střihy dělá sama nebo používá módní časopisy, jestli ji někdy bolí oči a jestli si i ona *barví* vlasy colouršampónem. Ljubica mi nicméně svým chováním a tónem posledních slov dala najevo, že rozhovor se mnou ukončila a že díky skoupým informacím o sobě se významně liší ode mne –

o důvodech mého stěhování na internát byli informováni všichni kromě tlusté kuchařky, která neustále, k radosti některých mých sympatických spolužáků, krotila můj nedělní apetit.

Příští sobotu jsme šly do Mlýnské ulice. Sotva jsme vešly do obchodu, zdrženlivou Ljubicu jsem už nemohla poznat. Bavila se s prodavačkami o nových balíčcích, které zrovna přišly z Itálie. Zákazníkům, převážně ženám, na které Ljubica určitě myslela tehdy, když mě srovnávala s pánskou částí *jí známého světa*, vysvětlovala, proč je *mohér* nevděčnější než *bouclé* a jmenovala důvody, proč je nejméně náročné na údržbu složení *polovina vlna – polovina syntetika*. Jedna z žen jí přinesla hotové části svetru a chtěla poradit, jak je nejlépe spojit, aby při tom nebyly vidět švy, druhou zajímalo, kolik ok musí nahodit na rukáv kabátku, třetí pak pracovní postup na *kapucový šál*, čtvrtá nevěděla, jestli se šaty mají plést z jednoho, nebo dvou dílů. Ljubica se vcítila do své úlohy učitelky a ochotně odpovídala na otázky, zároveň však bez jakékoliv trošky zdrženlivosti poukazovala na, podle jejího mínění, nepřípustné chyby. Mezi nimi byly ale i takové, jakých se někdy dopouštěla i ona sama, ale já jsem jí je jako spolubydlící nikdy nepředhazovala. Měla námitky i vůči délce jehlic, tloušťce niti, vztahu mezi barvou a *vzorem*. Jehlicemi vyvlékala puštěná oka a přednášela celé malé traktáty o pletení. Několik jejích vět si pamatuji dodneška. Pamatuji si je jako pečlivě naučenou báseň ze základní školy nebo jako definici řecké tragédie, neustále opakovanou na semináři teorie literatury. Možná je to proto, že jen toho dne je Ljubica zopakovala asi desetkrát recitativním stylem, s přestávkami na tomtéž místě podle přísných pravidel nejlepšího řečnictví. Výraz obličeje neměnila ani tehdy, když před ní stála obtlouklá starší paní s čerstvou šedo-blondátou *ondulací* nebo vysoká vyzáblá dívka, podle jejíhož oblečení se dalo poznat, že do Družstva na konzultaci s mou spolubydlící Ljubicou přišla z nějaké sousední vesnice, kde hlavní ulice ještě nepoznala asfalt.

„Malým osobám svetr upletený jenom hladce nesedí, mnohem lepší by bylo, kdybyste pletla hladce obrace a každou pátou řadu obrace, protože ty jehlice postavu prodlužují. Pro plnější tvary je pak nejlepší jen obrace, bez vzoru, možný je nanejvýš jeden menší, úzký cop na levé straně. Pro štíhlé ráda pletu rýžový vzor nebo kostky. Tedy, deset ok hladce, jedno oko obrace a po desáté řadě vše obrace. Vsazené rukávy jsou vhodné pro úzká ramena a raglánové pro široká. Ty všemožné barevné ornamenty, které některé tkadleny poslední dobou pletou, jsou jenom vyhazování peněz a ničení nervů. Tím pletení ztrácí svůj základní a nejdůležitější účel.“

Svůj svetr jsem už viděla: *bouclé*, hladce obrace, každá pátá řada jen oka obrace. Po mém naléhání Ljubica souhlasila se světlezelenou, ale kromě ní koupila také jedno červené, jedno tmavězelené a jedno hnědé klubíčko. Zaradovala jsem se, že mi i přes svůj odpor přeci

jen uplete i nějaký malý ormanent, i když jen na přední straně, nějaký kosodélníkový, podobný tomu na zrovna dovezených *zahraničních* svetrech v nově otevřeném obchodě v Růžové ulici. Odkud pocházely, jsem nikdy nestihla zjistit. Protože majitel neměl správné papíry, bylo zboží brzo zkonfiskováno a cedulky z vnitřku zad odstraněny. O tom svědčil i svetr jednoho mého známého, jehož otec byl vážený obchodní inspektor, který za své zásluhy při odhalování zločinu dostal i několik státních vyznamenání.

„Kolem krku ti udělám červený límec, dobře se bude hodit k tvému bledému obličejí, dolní okraj bude hnědý, aby tě dole trochu zeštíhlil, a manžety budou zelené, to ti ty tvé krátké ruce prodlouží.“ Těmito slovy Ljubica představila své budoucí unikátní dílo. Musím se přiznat, že stručnější výklad o módě jsem do té doby nikdy neslyšela. Všechno mi trochu připomínalo deskriptivní elán mého otce poté, co se mu jednoho roku matka přiznala (už si nepamatuji, jestli si k tomu vybrala zrovna Štědrý večer), že by jí bylo mnohem lépe, kdyby byla poslechla svého otce a vdala se za toho mladíka se zelenýma očima, jenž zůstal v jejich vesnici a vedl tam šťastný život. Rozčilený muž tehdy připomínal ženě její příliš krátké ruce a nohy, malá prsa a moc dlouhý krk, jaký mají všichni z její rodiny. Některé části těla nicméně přeskočil a já jsem potom ujišťovala uplakanou mámu, že to, co zapomněl zmínit, se mu na ní určitě hodně líbí, ale on to nechce přiznat. Stejně jako dědeček nikdy nechce přiznat babičce, že její *pita se špenátem* je mnohem lepší než ta, kterou občas večer na posezení nosí vdova Jela. Takhle to máma dokládala o nějakých třicet let později.

Na začátku toho jara jsem na korzu rozpoznávala Ljubičiny svetry: šedé, zelené, bordové, tmavě modré. Nosili je nejčastěji žáci její školy a to přesně podle jejích pravidel: ti tlustí jen *obrace* a hubení *rýžový vzor*. Na rozdíl od předchozích svetrů tvorba toho mého postupovala jen pomalu. Bylo mi jasné, že plést *bouclé* je velmi těžké, že se nit na jehlici může často zdát jako nové oko, ale přesto jsem se nemohla ubránit pocitu, že Ljubice na tvorbě dárku nezáleží tolik, jak jsem v prvním okamžiku věřila. Narozeniny se blížily, moje netrpělivost rostla, ale pletenina, z níž se měl zrodit zamýšlený předmět, stále častěji ležela na topení. Někakých deset dní do *dne D* měl budoucí svetr jen záda, na mě až moc velká, jako na nějakého fotbalistu. To, že jsem kdysi trávila hodně času s kluky na fotbalovém hřišti, tehdy ještě představovalo mé přísně střežené tajemství. Alespoň já jsem o tom byla přesvědčená. Věřila jsem, že se Ljubica o něm nedozvěděla, a tak jsem danou velikost nechápala jako nový záměrný žert. Svetr měl být její dárek pro mě a z tohoto důvodu by bylo nevhodné, kdybych ji popoháněla. Vše končilo u tichého reptání, které jsem si dopřávala, když jsem zůstala v pokoji sama. Ljubica svou sobotní nepřítomnost zkrátila a na internát se vracela už kolem jedenácté jen s jedním klubíčkem vlny, pokaždé jiné barvy. Za to začala každé pondělí a

páteční odpoledne chodit do městské knihovny. K mému zděšení a překvapení našich vychovatelek, které měly přístup k našim členským průkazkám, si Ljubica půjčovala stále stejný typ románů – historické milostné romány. Věděla jsem, že svetr zrovna nepatřil k hrdinské garderóbě Valentýna z rodu Frankopanů, Pavla Gregorijance, Ivana Pravdiče, Stjepky Kalnického a Mirka Dražice. Proto mi bylo stále nejasnější, proč Ljubica vyměnila svou skutečnou pletací práci za nějakou vymyšlenou vypravěčskou, a to i tehdy, když v textu hrály roli skutečné postavy. A co více, bylo to pro mě morálně nepřijatelné, protože šlo o můj svetr.

Záhy, jednoho obyčejného večera, jsem skoro oněměla, když jsem se někdy kolem desáté hodiny večer vrátila z učebny v přízemí a náš pokoj jsem našla prázdný. To, že jsem v noci zůstávala ve vyhrazeném prostoru a nadměrně plýtvala světlem, odsouhlasil sám ředitel internátu, protože věděl, že se intenzivně připravuji na velkou jarní soutěž v matematice pro slavonské maturanty. Tou dobou Ljubica pravidelně ležela ve své posteli, před pár dny seděla s překříženýma nohama, opřená o zeď, s pletacími jehlicemi v rukou. Poslední dny ale ležela s barevným polštářkem pod hlavou a s knihou před nosem. Zeptat se někoho, jestli ji náhodou neviděl, bylo velmi nebezpečné, protože se vchod do internátu v pracovní dny zavíral v devět hodin a pouze o víkendu o hodinu později. Po zamčení vychovatelka občas obcházela pokoje ještě jednou. Předpokládala jsem, že se Ljubica z pokoje vykradla pár minut před mým příchodem. V noční košili jsem sešla do sklepních prostor. Bála jsem se, co odpovím, jestli mě zastaví vychovatelka a zeptá se mě, kam jdu bez županu, když nás oknem mohou vidět zvědaví kolemjdoucí. Internátem jsem prošla bez povšimnutí a při své detektivní akci jsem zjistila, že okénko, náš nouzový východ do světa, kterým jsme v sobotu tajně utíkaly na tancovačku, což pokaždé vyvolávalo Ljubičino rozhořčení, bylo lehce pootevřené. Moje spolubydlící byla tedy někde venku. To se opakovalo i další večer. Po jejím návratu kolem půlnoci jsem měla zavřené oči a hlavu jsem zatlačila hlouběji do syntetického polštáře, na který jsem před spaním vždy nakapala několik kapek nějakého bleděmodrého osvěžovače, abych alespoň trochu zmírnila zápach plísňe, jaký v noci zaplavoval náš jižní pokojík. Ljubičiny útoky zůstaly bez povšimnutí, protože o dobrém chování malé, skromné a pilné žákyně oděvní školy nikdo nepochyboval. A já jsem mlčela stejně, jako mlčela Ljubica během našich prvních společných týdnů. Jenomže můj důvod byl mnohem konkrétnější a dal se načrtnout slovem svetr. Nicméně do mých narozenin zbýval ještě týden, a kdyby se Ljubici zachtělo a vrátila se ke svému dřívějšímu pracovnímu vypětí, mohl být do historického útoku na Bělehrad nebo do osvobození města Sarajeva roku 1945 upletený, sešitý a dokonce i *oháčkovaný*. Třetího večera jsem se rozhodla vydat se za ní.

Schovala jsem se ve tmě a vlhku jedné z našich společných koupelen a jakmile Ljubica prolezla okénkem, udělala jsem totéž i já. Sledovala jsem ji k jejímu cíli. Byla to výloha nově otevřeného obchodu s konfekcí se zvláštní nabídkou zahraničních svetrů z pravého vlněného *rouna*. Do malého bločku, který jsem jí dala k 8. březnu, Ljubica překreslovala kosočtvercový vzor různobarevného svetru s převládajícími odstíny bordové a tmavězelené, přesně takové, jaké v sobotu nosila klubíčko za klubíčkem z Družstva. Vzdařovala se od výlohy, pak se k ní znovu přibližovala, zkoušela si různé úhly pohledu, prsty přejížděla po skle, zastavovala se, počítala a pak si to všechno zapisovala. Zkrátka, chovala se jako žena, když konečně uviděla originál reprodukce, kterou si kdysi dávno tajně vystříhla z publikace o umění, nalepila ji na stěnu svého dívčího pokoje, kde snila svůj první milostný sen a ke které se poté vracela vždy, když se před jejíma očima objevila nějaká nová naděje.

Pak už moje spolubydlící nikam nechodila. Nikdy jsem nezjistila, jestli si všimla, že ji sleduji. Také jsem nikdy nezjistila, kdo jí vyradil, že jsem každé letní prázdniny, než jsem nastoupila na gymnázium, trávila hraním fotbalu na pastvině v Mederovci. Když jsem se toho večera vrátila do pokoje se sbírkou úkolů v ruce a připravenou řečí, abych případně mohla vysvětlit, jak mě matematické rovnice vyčerpaly, Ljubica párada záda mého budoucího svetru a *bouclé* vlna beznadějně padala na *špinavé, flekaté* parkety, což se do té doby nestalo ani s jednou vlnou.

„*Stejně by ti byl velký. Dostaneš dárek k narozeninám, jak jsem ti taky slíbila, ale vezmeš mě zato na louku u Svilany. Přijel kolotoč, stejný jako ten, co na svatého Josefa jezdil do mé vesnice,*“ pronesla jedním dechem, aniž by odtrhla pohled od svých prstů. Já jsem si sedla vedle ní a bez jakýchkoliv otázek jsem začala rozplétat vlnu ležící na podlaze.

Vše bylo hotově včas a podle prvotního plánu: červený límec jako reflex k bledým tvářím, hnědý dolní okraj pro zmenšení boků, zelené rukávy pro prodloužení rukou a prostřední část ze světlezeleného *bouclé* bez kosočtverců, překreslovaných z výlohy obchodu v Růžové. U továrny Svilana se té středy, šestého dubna, sešlo celé studenstvo. Samozřejmě to nebyla pocta pro mě, ačkoliv bych tehdy neměla nic proti tomu, kdyby někdo chtěl setkání interpretovat tímto způsobem. Jedni hráli stolní fotbal a nohama našťavaně kopali do příhrádek, ze kterých jen váhavě vyskakovaly malé míčky, druzí, ti klidnější, stříleli na růže z *krepevého papíru* a darovali je děvčatům, co se jim líbila. Třetí vycházeli polomrtví ze strašidelného tunelu a přitom tvrdili, že to nebylo nic, ani tentokrát to nemohlo nic udělat s jejich *cool* pevnými nervy. Ti nejvytrvalejší čekali ve frontě na *kolotoč*. Dostat se tam bylo toho večera větším uměním, než střelit gól z levého rohu. K tomu bylo ještě zapotřebí urvat si místo vedle nepřístupného frajera ze 4. B., o kterém jsem věděla jen to, že se jmenuje Jakov, tedy úplně

stejně, jako se bude jmenovat jeden z mých synů, že je to nejhezčí kluk v naší škole a že píše básně, v nichž skrývá své pravé pocity, místo milostných vyznání kreslí kruhy a nejrůznější malůvky. V momentu, kdy se přesně před ním objevilo prázdné místo, rozběhly jsme se obě, já i moje spolubydlící. Byla jsem tam dřív a až mnohem později jsem pochopila, že ona, možná právem, očekávala, že jí místo přenechám. Ale narozeniny byly *moje* a já jsem prostě nemohla dovolit, abych se toho dne neseznámila s klukem, na kterého jsem myslela dokonce i ve chvíli, kdy mi jiný kluk, který se před ostatními vydával za mého snoubence, ukazoval návrh domu, který hodlal podle amerického vzoru pro nás postavit.

Na začátku jízdy jsem Ljubicu ještě viděla. Stála na stejném místě. Potom byla hudba hlasitější, pohyby rychlejší a Jakov stále dramatičtěji hýbal s mým místem. Lidé na zemi nám připadali stále vzdálenější a drobnější. Jakovův boj s mým místem jsem chápala jako hrdinský boj o ženino srdce, o kterém on ještě neví (stejně jako postavy Ljubičiných románů), že už jej dávno získal. Pomyslela jsem si, že jsem mu měla odhalit své city už o den dřív, když jsme stáli ve frontě na vstupenky do kina, protože k tomu už nikdy nebudu mít příležitost. Byla jsem dokonce přesvědčená o tom, že se živá už nikdy nedotknu země, na níž jsem ještě před pár minutami tak pevně stála. A zatímco jsem vzývala světce lásky a slibovala jsem jim zbožnost větší, než byla ta Magdalénina, se můj *bouclé* svetr pustil do drsné polemiky s hřebíkem Jakovova místa. Železný násilník se seznamoval s vnitřní strukturou svetru a páral jej rychlostí, jakou by mu dokonce i Ljubica mohla závidět, kdyby se ovšem všechno dělo za jiných okolností. Když jsme šťastně vystoupili z kolotoče, Ljubica už tam nebyla. Předpokládala jsem, že nemohla snést, s jakou lehkostí někdo nahoře ničil její osmidenní práci. Límec byl pryč, pravá část zad a část rukávů se rozpáraly a na několika místech děrami prosvítal tmavěmodrý pánský nátělník mého strýce. Jakov mě toho večera doprovodil ke vchodu do internátu. Pravou ruku si položil na mé pravé rameno, údajně proto, aby se kolemjdoucí nebavili mým neštěstím. Před spaním jsem se chtěla omluvit své spolubydlící, ale ona, ostatně stejně jako já v podobných situacích, předstírala spánek. Deku si přetáhla přes hlavu, kvůli čemuž jsem dřív, dokud mě nepřemohl spánek, každých pár minut vstávala a kontrolovala Ljubičin dech. Toho večera jsem na to úplně zapomněla. Přemýšlela jsem o Jakovovi a o tom, jestli vůbec má smysl pojmenovat syna po jeho vlastním otci. Proto jsem si také nevšimla, že se tělo mé spolubydlící pod cihlově červenou dekou svíjí v křečích v rytmu hořkého pláče.

Na konci května jsem se rozhodla seznámit Ljubicu s Jakovem. Vyprávěla jsem mu vše o její vášni k pletení. Jakov se proto rozhodl vzít si pro tu zvláštní příležitost jeden úplně nový svetr. Objevil se ve svetru se vzorem bordó-zelených kosočtverců a tím nám oběma

odpověděl na otázku, proč ten samý svetr, jaký Ljubica po nocích tajně překreslovala do svého bločku a každou sobotu nakupovala odpovídající *klubíčka*, která ukládala na nejvyšší polici naší úzké skříně, už nezdobí výlohu v Růžové ulici. Ljubica se představila, vykoktala větu, z níž bylo možné poznat, že jí seznámení s Jakovem nebylo moc příjemné. Její pohled utkvěl na svetru, pak se otočila a odešla pryč. Od té doby se mnou nepromluvila jediné slovo. Trpěla jsem jejími krátkými větami a urážkami, které mi kdysi nevědomky adresovala, ale hůře jsem snášela její mlčenlivé opovržení, ve kterém jsem stále jasněji rozpoznávala pravou příčinu. Ona se vrátila ke svému jednobarevnému pletení, prodloužila sobotní vycházky do Mlýnské a ukončila své členství v knihovně.

Následujícího podzimu, to mi řekl ředitel, když jsem se mu v říjnu přišla pochlubit svým výsledkem přijímacích zkoušek na univerzitu, se Ljubica v internátu neobjevila, ačkoliv jí zarezervoval ten samý jižní pokoj. Teprve tehdy jsem pochopila, že jsem o ní kvůli své sobecké dychtivosti po svetru, v němž jsem se chtěla líbit jen Jakovovi, nedozvěděla vůbec nic. Nevěděla jsem, proč o víkendu nikdy nejezdila domů, proč nedostala velikonoční balík jako ostatní, proč jí nikdy nikdo nezavola, což jsem jí někdy i záviděla, protože ji nikdo nebudil v neděli brzo ráno ustaranými telefonáty. Ani jsem nevěděla, proč jako jediná poslední letní prázdniny strávila v internátu.

Po deseti letech, během nichž jsem dokončila vysokou školu, absolvovala přípravnou stáž na základní škole v Mederovaci a potom konečně dokázala přesvědčit své někdejší vysokoškolské profesory, že bych pro ně byla ideální spolupracovnicí, jsem na stole svého kabinetu, o který jsem se tehdy dělila s budoucím, podle názoru mnohých žen nejšarmantějším národním politikem, našla pozvánku na oslavu desátého výročí maturity. Rukou tam byla dopsána trochu zvláštní poznámka. Účastníci oslavy byli požádáni, aby na *párty* přišli oblečení v něčem, co obvykle nosili v posledním ročníku gymnázia. Zatímco písmena prvního rukopisu byla malá, úzká a psaná černým inkoustem, druhý rukopis zeleným fixem naškrábanými tiskacími písmeny s jedním velkým vykřičníkem zdůrazňoval, že v případě, pokud se gymnaziální oblečení už nevejde na to samé tělo, může být přineseno v tašce.

Všichni jsme poslechli, i když se určitě i ostatní jako já báli, že na ostatních pozvánkách není napsaný stejný text a že jenom někteří z nás jsou vybráni pro humornou část maturitního programu.

Do starého oblečení jsme se ale vešli úplně všichni a všichni jsme přišli bez tašky. Chtěli jsme si navzájem ukázat, že uplynulých deset let nezanechalo na našem zevnějšku žádné stopy, navzdory porodům, kasárenské stravě, nedělním obědům zamilovaných tchýní a

grilovanému masu, které na začátku zákonného manželství připravuje tchán pro svou mladou snachu. My ženy jsme své zaoblené boky nacpaly do těsných skotských sukniček, které jsme na *gymplu* nosily nejčastěji a vybraly jsme k nim *barevně odpovídající* punčochy. Kluci si své kdysi ležérní svetry, v nichž jsme při maturitním výletu sotva našly jejich ramena, natáhli na svá pupkatá těla, která si ukládala desítky pracovních obědů, takových, na nichž se uzavíraly výnosné smlouvy, z čehož měli podle jejich slov užitek i obyčejní dělníci.

Stejně se natahoval i bordó-zelený svetr na Sinišovi, švy se pomalu oddělovaly a pouze pečlivým pohledem bylo možné ve vytažených okách rozpoznat kosočtvercový vzor. Svetr byl už vybledlý, ale velice připomínal ten Jakovův, v němž se onoho večera objevil před Ljubicou a před níž moje spolubydlící, o které jsem už nikdy poté neslyšela, jednoduše oněměla. Později mi Siniša při tanci vyprávěl o svém úspěšném podnikání, o nějaké oděvní firmě, kterou bych já jako pokroková žena měla znát a kterou on ihned privatizuje a sám ji odkoupí, jakmile to politické okolnosti umožní. Zatímco s mnohem menším nadšením mluvil o své přírodně rusovlasé manželce, která toleruje jeho potřebu občasných mimomanželských záletů, během nichž se může jeho osobnost plně projevit, pak přešel k popisu svých dvou dcer, které, jak se věci vyvíjí, minimálně v šestnácti letech vyhrají Wimbledon a jemu jako otci bude úplně jedno, která z nich se stane vítězkou finálového sesterského utkání, já jsem trpělivě studovala způsob zpracování jeho svetru. Bylo naprosto zřejmé, že svetr je pletený ručně a že tóny bordové a tmavězelené byly před deseti lety identické s barvami klubíček, které Ljubica schovávala v naší společné skříni. Pocítila jsem, že Siniša po skončení své řeči, snad k této příležitosti i připravené, očekává můj obdiv. Možná jsem jako obyčejná vysokoškolská asistentka, ne příliš velká vědecká naděje, měla být hrdá na úspěchy třídního kolegy. Ale já jsem v té chvíli byla schopná vyslovit pouze jednu větu: „*Máš krásnej svetr.*“

Po ní se mi hned dostalo vysvětlení, které jsem se snažila zjistit od odchodu z jižního internátního pokojíku: „*No, není špatnej, není špatnej. Prodala mi ho za babku jedna zrzavá divčína s culíkem nahoře; chodila, holka, na oděvní školu. Poprosila mě, představ si to, abych ho nenosil do školy. Kvůli tomu mi ho taky prodala pod cenou. Já jsem už jako kluk respektoval ženy, o čemž ses ty ostatně také mohla přesvědčit, kdybys nebyla hloupá, ale tobě se líbili básníci, co nevidí svět obyčejnýma očima, ale přes tlusté brejle.*“

Dál tlachal o tom, jak ta holčina či dívka, byla chudá a její rodiče zemřeli při dopravní nehodě přesně toho roku, kdy nastoupila na gymnázium. Aby se uživila, musela přestoupit na oděvní školu. Pletla svetry a vydělávala si sama na sebe, jenže pak se nešťastně zamilovala do nějakého intelektuála, možná to byl nějaký ten *pisálek*, pro kterého potají pletla právě tenhle, jeho svetr. Po nocích překreslovala *vzor* z nějaké výlohy, ale toho týpka sbalila nějaká husa,

ani si nepamatuje, jestli mu řekla, že to byla její spolubydlící, nebo že jenom bydlely ve stejném internátu. *A jak příběh skončí?*, přerušila jsem trochu vyplašená Sinišův proud řeči, jenž mi hrozil jako velická ledová kra, na které stojí napsané mé jméno a která se přibližuje k svému cíli, jehož se snažila dosáhnout předešlých deset let. Siniša si naštěstí nevšiml cukání v mém obličejí a hru levého očního nervu, takže netečně vyslechl mou otázku a stejným tónem pokračoval: „*Ále, za několik let ta žena našla svého prince, který její vrozený talent proměnil na byznys netušených možností.*“

Cítila jsem se povoláná k tomu, abych dokončila příběh. Proto jsem pronesla závěrečné věty: „*A zároveň tolerovala jeho mimomanželské zálety, protože sama nikdy nebyla schopna pochopit hloubku jeho osobnosti.*“. Můj bývalý spolužák se podívil, že se mi povedlo uhodnout skutečný konec. Divil se stejně, jako se divil náš třídní učitel, když téhož večera, o pár minut později, slyšel, že Siniša zvládl za čtyři a půl roku vystudovat ekonomickou fakultu, na které byla během jeho studií děkankou sestra jeho otce. Snažila jsem se mu vysvětlit, že četba povídek, které často připomínají skutečné životní příběhy, je moje práce, ale jeho pohled mi prozradil, že pokud se brzy stane soukromým podnikatelem, svůj hlas pro větší financování vědy nedá. Bylo mi líto, že si Ljubica nenašla někoho, jako byli ti hrdinové, do jejichž milostných příběhů se intenzivně vžívala na začátku jednoho jara a že sama viděla, jak se lásky, stejně jako svetry, mohou úplně snadno rozpárat. A to i přesto, že, trochu namáhané, trochu nepoužívané, mohou někdy vydržet roky stejně jako můj světlezelený *bouclé* svetr, který mi sama upletla k narozeninám.

Pečlivě ho chráním před moly. Tomu, kdo ví, jak dopadl jeho promo výstup, by to mohlo připadat směšné. Protože, ať už úplně nebo jen trochu rozpáraný, stejně se už nedá obléct a nejde ukazovat se v něm před druhými. To si myslel i můj manžel Jakov a nevšímal si, že si už léta na svetr nepohlížím s tou vřelou nervozitou, s níž jsem na něj pohlížela na začátku, když jsem ještě měla radost z toho, že mi připomíná nešikovnou mladickou zamilovanost onoho dubna. Ani toho večera, kdy mě přesně o půlnoci přijel vyzvednout, snad ze strachu, že jeho princezna před svými spolužáky ztratí střevíček, Jakov nechápal, proč jsem ho v autě poprosila, aby mi ráno připoměl, že musím na trhu koupit levandulový olej. Jemu svetr s kosočtverci koupený před deseti lety pořád ještě dobře seděl a možná proto měl pravdu, když se s mírnou nechutí podíval na mou skotskou sukničku a uvedl konfekční velikost týkající se mých přebytných kil. Na rozdíl od své spolubydlící Ljubici jsem já nebyla tolerantní k Jakovovým mimomanželským seberealizacím, jako byla ona k těm Sinišovým, což velmi prospívalo manželově zevnějšku. Když pro manžela o několik let

později vzhled ztratil na významu, ale mohl se místo něj chlubit členstvím ve Svazu chorvatských spisovatelů, okamžitě ode mne odešel.

„*Nechal tu jenom svůj svetr,*“ bylo vše, co jsem po Jakovově odchodu řekla svým kamarádkám. Ony nechápaly, jak rozmanitě mám slovo svetr spojené se slovem mlčení. Věděly jenom, že by bylo moudré jeden obyčejný kus oděvu omilostnit a proto mi k rozvodovému řízení koupily tmavězelený *pulovr*. Dobře se hodil k barvě mých očí, což uznal i sám Jakov poté co plnicím perem, které jsem mu darovala k pátému výročí našeho manželství, bez jakéhokoliv zaváhání podepsal předložený formulář a pak poprosil mě o totéž. Přiznal se mi, že si dosud myslel, že mám hnědé oči po otci a nikoli zelené po mámě. Za to přiznání jsem mu byla upřímně vděčná. Potom jsem z kabelky vytáhla tlustý fialový fix a naposledy jsem se, sebejistě a bez lítosti, podepsala jeho krásným a nějak zvláště vznešeným příjmením. Zatímco Jakovův otec už připravoval polena na nové grilování na svém dvorku, já jsem si přezkoušela, jestli stále ještě umím bez zadrhnutí zopakovat onu definici naučenou na semináři literární teorie a odvalu mi dodalo poznání, že na mě na jižní stěně jednoho provinčního domu stále ještě čeká reprodukce Turnerových *Žen jdoucích v průvodu*.

Kaštan

V březnu roku 1974 se mi zdál příběh, který si pamatuji dodneška. Často přede mnou vyvstává a nikdy se neobjevuje sám odtržený od předcházejícího dne. Ještě pořád přesně vím, co bylo za den v týdnu, jaké bylo toho dne počasí, koho jsem toho dne potkala a koho jsem si přála potkat, dokonce i to, co kluci ze třídy řekli o mém novém, právě upleteném svetru. I když mě napadne jen jediný detail z toho dne, uvědomím si, že vzpomínka je jen první fáze, lépe řečeno příprava na tolikrát v mé paměti opakovaný text, na nějž reaguji hořkým pocitem v ústech. Přesně takový pocit se objevil toho večera hned po sněžení koláče, jehož chuť moji příbuzní vychvalovali zrovna ve chvíli, když jsem doběhla domů během přestávky mezi svými školními a mimoškolními aktivitami (tak to říkal můj třídní, učitel přírodopisu). Teta, která se po válce zamilovala do Itala a odešla za ním do Trentina, ten koláč přivezla v malém plastovém chladicím boxu s akvarelovými kvítky sedmikrásek. Vysvětlila mi, že se v něm chlad udržuje pomocí zmrzlých černých vložek, kterým říkala *tučňáci*. Pro mě byl koláč hoden obdivu už jen proto, že se někdo tolik snaží přivést jej z takové dálky čerstvý. Nicméně mi, upřímně řečeno, připomínal obyčejnou kaštanovou zmrzlinu z naší *zmrzlinárny* v centru. Možná si to uvědomovala i moje *pravá teta*, otcova sestra, u níž jsem vyrůstala, protože při

servírování na každý ukrojený kus dávala několik lžiček šlehačky. Tu připravovala sama. Kvůli tomu několik dní shromažďovala horní, tučnou vrstvu mléka, pro kterou jsem brzo ráno chodila k naší sousedce, tetě Nadě. Abych neurazila návštěvu, na jejíž příjezd jsme se týdně připravovali, jsem bez nejmenšího pocitu hladu snědla poslední kousek koláče, který schovali i před rodinným miláčkem, mým bratrancem Krešou. Krešo byl o tři roky mladší než já a toho školního roku před pár dny přešel do vyššího ročníku základní školy. O jeho úspěchu a talentu si povídaly i dělnice z noční směny místní továrny na dýhu, jak jsme věděli od našeho souseda Janoše. Když jsem se zadržným dechem spolkla koláč, určitě jen bratranci na truc, pocítila jsem hořkou chuť, což jsem v panice sdělila všem přítomným. Vyrušila jsem je při sledování televizních zpráv, jejichž obraz se k nim dostával přes trojbarevný filtr, čímž jsem se před všemi ve škole chlubila, že my jako jediní v celém městě a možná i jako jedni z mála ve Federativní republice máme barevný televizor. Teta Julijana starostlivě vyskočila, teta z Itálie se urazila, zatímco strýc Milan se rozčílil, že kvůli mně už zase neslyšel, kam že se to tentokrát chystá soudruh Tito odcestovat. Krešo se začal drze smát a moje nejstarší sestřenice Mara, která čekala na to, až bude moct umýt poslední talíř od večere a jít si procvičovat technické výkresy ve snaze opravit si zabetonovanou pětku, se jen podívala na Krešu a s vědomím mé žárlivosti na bratrancův nenadálý úspěch pronesla: „*Naše princezna cítí hořkost kvůli něčemu jinému.*“ Okamžitě jsem se urazila, všechny je opustila a hlasitě zabouchla dveře svého pokoje. Nejdřív kvůli tomu, abych v klidu vymyslela způsob, jak se pomstím Maře, která se nedokázala dostat na gymnázium, přestože všichni věděli, z jaké je rodiny. Pak jsem si lehla do postele, potichu si na svém oranžovém plastovém gramofonu značky *Trubadur* pustila novou desku skupiny *Bijelo dugme* a začala snít o zelených loukách. Na nich nebylo místo ani pro talentovaného Krešu, ani pro chemické vzorce, ani pro každodenní strach z tety, o které vím, že mě má ráda, i když si mě málokdy posadí do klína a hladí po vlasech, ani pro starost kvůli strýcovu pití koňaku ze zdravotních důvodů, poté co mu lékař, jeho dlouholetý kamarád, sdělil hodnoty. Ukazovaly o něco horší krevní oběh.

Sestřenici jsem se rozhodla potrestat tím, že se v neděli, tedy za tři dny, budu cítit ještě hůř a nebudu s ní moct jít na večerní procházku. Věděla jsem, že ji teta bez mého doprovodu nepustí. Mohla jsem být ještě zlomyslnější a ještě toho večera říct tetě, že je pravda to, o čem si v pondělí u *kadeřníka* povídaly paní Olgica, její někdejší spolubydlící z internátu v Borovu, která jí šla na svatbě za svědka a naše lékárnice paní Finika, jejíž dcera se brzo provdá za *skutečného spisovatele*, totiž že malá má něco s o třináct let starším Petarem, vedoucím směny v strojírenském závodě našeho Kombinátu. Mohla jsem k tomu ještě dodat, že já jsem svědek, protože vždycky když se vracím z korza, musím na začátku Dělnické ulice hlídat, zatímco se

oni dva líbají ve tmě kaštanového stromořadí a nejčastěji pomlouvají právě tetu a její nepochopení pro jejich lásku.

Ale na to jsem neměla čas. Nebo jsem možná nebyla připravená své přísné tetě odhalit, že v tu chvíli, kdy jsem dávala pozor, jestli nejde někdo známý (o čemž jsem zamilované včas informovala), hltala čokoládu. Tu mi sestřenice dávala hned, jak ji dostala od Petara s tím, že nesmím vyhodit obal, na kterém pokaždé stálo „*Miluji tě – Zvečevo*“. Protože ona ty obaly sbírala, pečlivě si je ukládala do krabice od mých bot a vůbec si nevšimla, že všechny ty čokolády mají višňovou příchut', dokud jsem jí to jasně a dostatečně nahlas neřekla. Když mi o několik měsíců později vyčetla, proč jsem ji včas neupozornila, připomněla jsem jí, že to jsem udělala hned po první čokoládě, ale ona si to tehdy vysvětlila mou rozmazleností a odporem k višním. Tu příležitost využila k tomu, aby mě upomenula i na princezninu povinnost zúčastnit se nadcházející sklizně višní *na výkup*. Díky mé tehdejší tělesné konstituci a nemalé zkušenosti se šplháním to znamenalo vylézt až na samotný vršek, kde vždycky rostly ty nejlepší višně, sbírat je do kbelíku na mléko, pak je přesypat do velkých věder na vodu a na kole je odvézt do Družstva. Nejbolestivějším okamžikem bylo předávání vydělaných peněz tetě. Ta nám každý rok po vykonané práci kupovala dárky. Nejčastěji nějaké oblečení, nezbytné na první podzimní dny. Avšak toho roku mi o několik měsíců dříve slíbila novou knihu z ediční řady *Jelen*.

„Dostaneš jednu *podle svého výběru*,“ řekla mi potom, co jsem se rozplakala, když mi Mara a Krešo v únoru k svátku dali knihu, sice z mé ediční řady (věděli, že nejradši mám *Jeleny*), ale s nějakými nudnými povídkami s názvem *Charvátský bůh Mars*, o kterých mi dokonce ani táta nikdy nevyprávěl. Mara nevěděla o tetiných plánech nic, takže nemohla pochopit, proč se tentokrát na úrodu třešní tolik těším.

Poté, co jsem toho večera snědla koláč, jsem se přeci jen nepustila do zúčtování se sestřenicí Marou. Čekala jsem na své sny a měla jsem jen strach, abych se ráno, až se vzbudím, nejdřív nepodívala oknem ven, protože v ten okamžik bych svůj sen zapomněla. Jestli se sen zapomíná pohledem z okna, pak jsem si podle jasnosti a trvání toho, co se mi tehdy zdálo a jehož obsah i teď odpoutává moji pozornost, jistá, že mi nějaká čarodějnice před ránem okno zazdila.

„*Konec konců není vůbec nemožné, aby někdo v noci zazdil okno*,“ vzlykala moje matka, když ji otec prosil, aby si konečně vzpomněla, proč během požáru jen ona jediná a ještě k tomu *s jeho* dcerou v náruči běžela do sklepa a ne spolu s ostatními pacienty k východu. Pamatuji si, ačkoliv to byla léta mého raného dětství, že máma odpovídala tak, jak

jsem já odpovídala našťvané otcově matce poté, co si mě postavila před sebe a žádala vysvětlení, proč v červnu tak úporně hledám melouny na našem a občas i na sousedově poli a kontroluji jejich zralost. Máma také začínala podle jejich názoru zbytečnými fakty. Nejdůležitější věcí pro ni bylo okno, kterým po svém prvním a těžkém porodu zahlédla spadané listí divokého kaštanu. Jakmile propukl požár v prvním patře, vzala mne, tehdy šestidenní, a chtěla najít nejkratší cestu. Babička s tátou to pochopili tak, že chtěla vyskočit z okna, ale já jsem cítila, že máma chtěla utéct ke kaštanu. Nemocnice ještě téhož dne celá shořela a později už jsem nemohla zjistit, jestli okno existovalo, nebo ne. Víím jen, že stála v parku plném kaštanů. To jsem viděla na vlastní oči. V době, kdy jsem se pustila do pátrání po kořenech svého vlastního příběhu, stála už na jejím místě nová, postavená podle nejmodernějších návrhů, jak mi bylo řečeno. Zjistila jsem to na konci podzimu toho roku, kdy jsem nastoupila do prvního ročníku gymnázia. Tehdy jsem žila už deset let daleko od místa, kde jsem se narodila. Byla jsem vyčerpaná několikaměsíčními návštěvami lékařů a rozčarovaná jejich nesprávnými diagnózami. Proto jsem se rozhodla, že budu sama hledat důvody svých otravných bolestí hlavy. Objevovaly se dvakrát ročně. První cyklus začínal v polovině března a trval až do konce května, zatímco druhý *odstartoval* uprostřed října a končil na konci listopadu, někdy kolem svátku svaté Kateřiny. Teta říkala, že jsem to určitě zdělila z *máminy strany*, stejně jako malý obličej, moc dlouhý krk a pro pěknou ženu to nejhorší - příliš velké a široké rty. Když postřehla, že mé bolesti hlavy jsou toho podzimu silnější než kdykoli předtím, přeci jen mě poslala k lékařům. Popsala jsem jim zdroj bolesti a možné důvody náhlého zhoršení stavu, který označovali slovem *nemoc*, ale zamlčela jsem ten sen z března téhož roku, ačkoliv mě jeho obrazy přepadávaly při pouhém sahnutí na kliku ordinace. Během jedné návštěvy, když už mi došla jiná vysvětlení, jsem se jim zmínila o koláči jakožto okamžiku, který bych nazvala začátkem bolestivější fáze. Ten samý lékař, co strýci na krevní oběh doporučoval lehčí nápoje, se jen smál. Se skleničkou vinného střiku *U Medera* mu pak vykládal, což mi strýc hned po návratu domů převyprávěl, že to jsou obyčejné pubertální obtíže, které přestanou, až můj o rok starší soused, syn tety Nadi, konečně pochopí, proč mi nevádí každé ráno před odjezdem školního autobusu jít k nim pro mléko, ačkoliv jsem známá jako spáč. Strýcovi nebyl mladší soused nikdy přehnaně sympatický, ač to byl jeho jmenovec a také se narodil ve znamení Štíra. Jenže hrál na harmoniku mnohem lépe než já. Alespoň mně to tak přišlo. Proto strýc nechtěl dát na lékařovu radu a vinu za můj špatný stav svaloval na svou manželku, mou tetu Julijanu, a její sestru, *která přijela ze Západu*. První kvůli tomu, že ji vůbec napadlo dělat šlehačku z *jejich* mléka a druhou, že se odvážila nabídnout dítěti před spaním svůj *cizozemský výmysl*.

O deset let později to dítě, zvyklé na bolesti hlavy, jež mu nedovolovaly vychutnávat si pohled na mlhu plynoucí nad Drávou, ani vytahovat černými prsty poslední kaštan z kornoutu z novin od kluka sedícího vedle něj, umělo samo upéct koláč podobný tomu přivezenému z Itálie (kvůli kterému se mu podle strýce zdál mučivý sen, po němž *už nic nebylo jako dřív*). Zpracování kaštanů, hlavní ingredience koláče, mé bolesti hlavy posilovalo a v mém rozhodnutí upéct *zrovna tuhle sladkost* teta znovu a znovu rozpoznávala tvrdohlavost mámina rodokmenu. Neodvážila jsem se jí říct, že je to důsledek mého, ale i jejího znamení horoskopu, nebo že by aspoň ona měla vědět, jak by se měl chovat jeden ženský Beran, když chce, nebo musí splnit narozeninové přání jednoho mužského Štíra. Koláč, úplně stejný jako ten italský, ale se šlehačkou ze sáčku (mladý soused se brzy oženil s mou nejlepší kamarádkou), jsem odnesla v tomtéž chladicím boxu s vybledlými sedmikráskami do hotelového pokoje v petrovaradínské pevnosti. Oslavence jsem za doprovodu jeho rodičů a babičky vyvedla z *kasáren* a jako novomanželka jsem *si vymohla své právo* na vojákovu *noční* nepřítomnost. Pokoj v podkroví s výhledem na lenivý Dunaj se mi zdál dost velký pro dva pořád ještě zamilované mladé lidi, ale moc malý a moc teplý pro narozeninovou oslavu, které se budou účastnit tři generace. Zatímco se syn, vnuk a mladý manžel oslavující se svými nejbližšími dvacáté sedmé narozeniny trápil ukusováním babiččiných tvrdých oříškových koláčů, sušených a bez zrnka mouky, šlehačka na kaštanových kostkách se měnila na bílou tekutinu, která hrozila, že se vylije na hotelový koberec, jehož původní barva se stejně už nedala rozpoznat, a udělá tam další flek. Došlo mi, že je čas vrátit svůj příspěvek k oslavě mezi sedmikrásky a poprosit babičku o recept. Udělala jsem to za pomoci souvětí, jehož vedlejší větu „*vzhledem k tomu, že doposud nikdy nesnědl ani jeden oříškový koláč, ale vidím, že si je najednou zamiloval,*“ si pamatuji víc kvůli drzé intonaci než kvůli hlouposti samotného obsahu.

Mezi svými recepty mám schovaný i ten petrovaradínský. Papír, kde je napsáno i přesné místo a datum vzniku, je úplně čistý. Jestli je pravda, a já tomu věřím, že se užitečnost každého receptu dá vyčíst z počtu skvrn, které na něm zůstaly po mixování, pak ten *oříškový* o sobě, ale pravděpodobně i o mně, říká vše. Proto jsem ho odložila do spíže, jakmile jsem konečně pochopila, že existují oblasti, kvůli nimž není zapotřebí posilovat už tak dost silnou bolest hlavy a na krátkou dobu jsem se rozhodla přestat péct koláče. Místo receptů jsem četla cizí životní příběhy. Nebo jsem se jenom vydala po stopách toho svého, ve kterém jeden z motivů, klidně i vedlejších, bude spjatý s podstatným jménem kaštan. Doufala jsem,

že s jeho pomocí dokážu vysvětlit překvapivý vztah mezi mou bolestí a tou rostlinou, stromem, jeho květem a jeho plodem a je úplně jedno, jestli se jedná o domácí, nebo divokou formu.

Dnes mi připadá, že o své tzv. nemoci vím všechno. Kdyby můj strýc ještě žil, ale zemřel v týž den, kdy byla znovu zavedena chorvatská kuna, rozzlobil by se, že používám popisné přídavné jméno *tzv.* Znovu by mu připomnělo nespravedlnost školních učebnic vůči jistému státu, který existoval od roku 1941 do roku 1945. „*To byl skutečný stát a ne žádný tzv. stát*“, opakoval dokonce i toho dne, kdy jsem odjížděla do Bělehradu, abych tam *v rámci pionýrské delegace* jako představitelka Slavonie a Baranji předala tehdejšímu prezidentovi malou štafetu. Zatímco mi teta zavazovala rudý šátek, s obavou, co kdyby se přeci jen stalo, že nebudu v hlavním městě nejkrásnější a že si soudružka Jovanka (tak se bude jmenovat i otcova druhá manželka) nevšimne copu podobného tomu jejímu, když se jako mladá partyzánka zamilovala do *velikého syna našich národů*, strýci jen pošeptala: „*Aspoň někdy mlč. Až vyroste, sama všechno pochopí.*“

Nevím, jestli si mého copu někdo všiml, ale vím, že se teta po mém návratu z Bělehradu, ačkoliv jsem během cesty nevyrostla ani o kousek, rozhodla cop mi ustříhnout.

Bývalý domobranecký četař, můj strýc Milan, zemřel v červnu roku 1994, pět měsíců před svými narozeninami, ke kterým jsem mu poprvé po dvaceti letech chtěla zahrát jeho oblíbenou píseň a teď, když už definitivně nejsem jeho rozmazlená princezna, mu konečně odhalit svůj sen starý jako ta nezahraná píseň, jehož tíhu on cítil, ačkoliv o jeho obsahu stejně jako ostatní nic nevěděl. Lépe než mé tety, lépe než má sestřenice Mara, chytrý bratranec Krešo, dokonce i než petrovaradínský oslavenec by strýc rozuměl mému nočnímu příběhu z nějaké jiné skutečnosti, příběhu z března roku 1974, v němž se lesní víla zamiluje do hrdého ořešáku a tím vyvolá žárlivost a pomstu kaštanovníku. A také by se nerozzlobil, že je jeho narozeninový koláč upečený bez kaštanů, ale i bez ořechů. Užíval by si ho, chválil křehkost těsta, díval se na televizní zprávy a já bych určitě mlčela, kdybych ho viděla takhle šťastného, zatímco by mu novinář s pěknou kravatou předčítal zprávu o zítřejší prezidentově neodkladné cestě. Dokonce bych pila klidně vodu, jen abych ho nepodnítila k přemýšlení o tom, že dnešní mnohem lepší obraz je do jisté míry výsledkem toho, že se na něj díváme *ve skutečném barevném televizoru*, a nikoliv přes tříbarevný filtr.

Josip

Dnes je mi trochu nepříjemné přiznat si, že mnohá rozhodnutí jsem dělala někomu na truc. A to včetně těch, která byla pro můj budoucí život velmi důležitá. Nemůžu to říct dokonce ani tetě, jejíž nynější pochopení pro některé mé nové, ale stále ještě nedostatečně opatrné kroky, můžu už jen sotva spojit s těmi přísnými principy, které usměřňovaly léta mého vyrůstání a dospívání v ženu.

Protože dva týdny poté, co jsem už ovládala rým, jsem se, přátelům na truc, naučila všechna tiskací i psací písmena. Na truc svému otci jsem přečetla Faulknerovu *Legendu*, ještě k tomu v cyrilici, pouhých deset dní potom, co mi ji otec poslal k patnáctým narozeninám zabalenou do naruby otočeného papíru z továrny *Borova*. Potom jsem mu na truc poslala vlastní názor na obdrženou četbu napsaný na tom samém papíru, tom z *Borova* s modrými písmeny, do kterého jinak otec balil gumové boty a černé *papuče*, tedy obuv, jaká se tehdy a jistě i o mnoho let později, v jeho baščaršijské dílně u velkého státního kombinátu prodávala nejlépe. Svůj raný kritický posudek, narychlo zkomponovaný v latince, jsem přiložila k prání k otcovým čtyřicátinám a vše jsem to poslala na jeho pracovní adresu, přesněji řečeno adresu prodejny, protože otec, ačkoliv tehdy už v zralém věku, stále ještě neměl vlastní poštovní schránku, takže se vedle jeho jména a příjmení muselo připisovat buď příjmení přísné paní domácí, s níž se několik let dělil o společnou kuchyni, nebo, během jeho trochu šťastnějších dnů, příjmení plachého nositele vlastnických práv, který do své garsonky bez topení chodil pouze jednou za měsíc, aby převzal nájem, kvůli němuž si otec měsíc co měsíc musel brát zálohu z příštího platu. Moje teta věřila, že režim otevírá pracovní dopisy. A jako takové chápala všechny ty, které chodily na adresu *firmy*, takže pokud bratrovi musela oznámit nějakou novou nepřístojnost jeho dcery, o jejíž výchovu ona svědomitě pečovala, posílala to na otcovu adresu v podnájmu. Takovou zásilku v žádném případě nebylo možné poslat, aniž by na sobě měla napsané slovo *u*, tedy slovo, kterým se jméno mého otce oddělovalo od jména nějaké mně neznámé osoby. Ačkoliv se jednalo pouze o jedno písmeno, nedokázala jsem nikdy sebrat dost odvahy k jeho napsání, pokud šlo o mé rodiče. Možná se v tomto případě ani nejednalo o truc. Jsem si úplně jistá, že za tím stálo (to kvůli tomu, že jsem byla roky zaměstnána) mé několikaleté snění o nějakém budoucím domě, u něhož bude úplně jedno, v jakém městě bude stát a jaké boty si budou moct *dovolit* jeho obyvatelé. Měl to být prostě dům, jehož venkovní dveře bude pošťák zavírat spokojený s vykonanou prací, pokud by hledal někoho z členů mé rodiny. Sním o tom i dnes, i když jsem se už hodně dávno smířila s faktem, že na občanských průkazech mé rodiny, v řádcích, které odhalují místo

trvalého bydliště, nemohou být napsány tytéž, dokonce ani zeměpisně blízké, prostory. Tomu poznání ale nejvíc napomohla moje matka, jejíž fyzickou nepřítomnost jsme my ostatní po jejím odchodu počítali trojčiferným číslem, ke kterému jsme dodávali zkratku pro kilometr. Ale nevěřím tomu, že pouhá vzdálenost byla jediným důvodem, proč jsem mámu poprvé navštívila až na jaře roku 1991, ve dnech, kdy její přátelé, povětšinou krajané, vylepovali na stromy malého, architektonicky pro mě nezajímavého městečka, samolepky s výzvou o pomoc státu, na jehož vnitropolitickou situaci se mě zeptali hned po příletu na frankfurtské letiště, ačkoliv nezapomněli zdůraznit, že na mě čekají *v tak velikém počtu* jen proto, že měli obavu z reakce jim drahé ženy, která svoji dceru, tolik jí podobnou postavou, roky neviděla. Potom tato dvě témata znovu pravidelně otevírali při odpolední kávě dělané v *kávovaru*. Snažili se mě předsvědčit, že taková káva je pro zdraví méně škodlivá než ta, jakou my *tam* ještě pořád pijeme. Já jsem pořád znova, nevkusně, každopádně přehnaně tvrdohlavě a výlučně žádala *pouze a jen* pravou tureckou kávu, čímž jsem jim určitě přiváděla na mysl obrazy jejich starých ploten na dřevo, takových, u jakých i oni sami kdysi netrpělivě postávali při očekávání, že se voda v *džezvě* začne co nejdříve vařit. Oživovala jsem jim atmosféru chudých kuchyní, v nichž oni až do samotného konce šedesátých let a odchodu do lepšího *hostili sousedstvo* ranní kávou.

I když se hodně snažili, nepodařilo se jim přesvědčit mě, abych se přidala k pití jejich černého nápoje bez lógru. Po několika dnech přesvědčování mi darovali kávovar na espresso (jaký jsem si podle jejich přesvědčení nemohla dovolit) a přidali k němu několik kilo vakuově balené nejlepší *kávy Jacobs* a speciální mléko, uchovávané v lednici, které se do ní nezbytně musí nalít. Teprve tehdy jsem pochopila, že oni můj neskrývaný požitek z turecké varianty, jaký jsem před jejich očima předváděla, pochopili jenom jako neinformovanost vysokoškolsky vzdělané osoby ohledně výsledků vědeckých výzkumů, nebo dokonce jako důkaz špatné materiální situace inteligence v zemi, kterou oni, naštěstí, spolu se svými vybranými dětmi včas opustili. Když mě hostili v těsných podkrovních nájemních bytech, nechtěli při své shovívavosti, nebo spíš nabyté necitlivosti, v mém obličejí číst zlost, pocit, kvůli kterému jsem sama sebou opovrhovala jako nikdy do té doby a za který jsem se upřímně styděla, ale nedokázala jsem mu vzdorovat. Chtěla jsem v každém z nich probudit alespoň drobný pocit viny za to, že všichni oni *tam*, odkud jsem i já, někoho nechali. Zlost mě neopouštěla ani poté, co jsem opustila jejich skromné příbytky a během procházky směrem k domu, kde žila moje matka s nějakým pánem, si užívala klid aleje jehličnanů, což mi připomínalo ticho tetiny zahrádky před domem. Pochopila jsem, že tento stav bude kulminovat právě ve chvíli, kdy otevřu dveře jejich obývacího pokoje a ucítím vůni *sýrové*

pity, tu jedinou, kterou si pamatuji z rodného domu a kterou jsem se, stejně jako tolik jiných věcí v životě, se spoustou námahy snažila potlačit. Kvůli té oživené chuti v ústech jsem se na zlost své matce dodnes - a od té doby uběhlo už celých pět let - ani nepokusila přetlumočit její sen, který se jí opakuje skoro každou noc, jak tehdy říkala. Přitom jen tak mimochodem dávala pozor, aby pitu, jako vždy dobře upečenou, nakrájela co nejlépe. V tom snu moje matka jako tříletá holčička běží loukou a v neobyčejném spletu jejích zelených a žlutých odstínů rozpoznává barvy svého dětství. Potom se vzbudí, zpocená, unavená a vystrašená přesně ve chvíli, kdy zahlédla kříž, na němž nebyl ukřižovaný Ježíš, nýbrž jeho matka. Opět na truc jsem jí nechtěla odpovědět dokonce ani na dvě otázky, které mi potom položila. Přitom matka nadále trpělivě odměřovala velikost každého nakrájeného kusu sýrové pity plánované k večeři pro mě a pro toho pána a já jsem cítila, že tyto dvě otázky matka nedávala do žádné spojitosti s předchozím vyprávěním, jaké se pravidelně opakovalo v jejích snech. Nevím, jestli jsem vůbec byla dostatečně drzá, když jsem místo pouhých dvou číslic, které se ode mne žádaly jako odpověď na otázky, hlasitě potvrdila, že by si ona sama jakožto žena, která mě porodila, mohla konečně i bez mé pomoci spočítat, kolik mě, její nejstarší dceři narozené v dubnu roku 1959, bylo přesně let, když mě její švagrová v květnu 1962 odvedla k sobě do Slavonie, a kolik mi je vůbec let ve chvíli, kdy se mi matčinou rukou zvláčněné těsto a vroucí sýr lepí na patra a pálí mě stejným způsobem jako před třiceti lety. To vše jen kvůli mé nenapravitelné nenasytosti. Jenomže tuhle bolest, ten výsledek popálení, nechci ukázat jednoduše proto, že nemohu znova slyšet, jak mě určitě někomu na truc chování po otci neopouští ani v prvních letech dospělosti. A to přesně ve chvíli, kdy se ode mě mimojiné očekává, že vlastní matce připomenu, že jsem já, jako i ten, kdo neočekávaně chyběl v jejím snu, vešla do třicátého třetího roku svého života. Stejným způsobem jsem pokračovala dál, a proto jsem, brzy po návratu do země, jejíž obyvatelé se mírně a s nadějí usmívali, když jsem jim převypravovala obsah skromných letáků vylepovaných navzdory místním zákazům na stromořadí západoevropských městeček, jenom na truc jednomu muži, v hlubině jehož vrásek jsem rozpoznala nepochopitelnou a mně nesnesitelnou slabost, řekla lež, které pořád ještě upřímně lituji, ačkoliv jsem si vědoma, že jsem tím mnohé věci o hodně zjednodušila. Nejčastěji je mi to líto tehdy, když ho zdaleka zahlédnu na tržinici v Osijeku s mnohem štíhlejší a upravenější manželkou (byla jeho manželkou i ve chvíli, kdy jsem mu úspěšně zatajila, proč se mi během našich setkání znovu a znovu potí ruce), jak trpělivě čeká ve frontě na právě dovezené čerstvé mořské ryby. Tytéž ryby před několika lety celých sedm červnových dní v ne zrovna útulném hotelu v Poreči odmítal, což očekával i ode mne. Přitom

vysvětloval laskavému číšníkovi, který mi tolik připomínal mého tehdy již zemřelého strýce Josipa, proč my dva každý den dáváme přednost pevninské stravě, pokud možno z nížin.

Pokaždé po vyslechnutí našich důvodů se číšník lehce pousmál pravým koutkem svých pěkně tvarovaných rtů. Dělal to úplně stejně jako můj strýc, když viděl, jaké míře umíněnosti je vystaven a každou další polemiku se mnou vzdal. Nezřídka vyhledával na pomoc, s významným úsměvem, svou starší sestru, před níž jsem já, její užvaněná neteř, vždycky vklouzla do připravené herecké role neúspěšné žákyně nižší třídy *speciální školy*, která má odmala, kromě problémů s chápáním věcí, také větší potíže v každodenní komunikaci. Nicméně inspirace k dostatečně silné odpovědi svému strýci mi nikdy nechyběla. Jednou v zimě jsem tak do vědra plného studené vody, na níž již ležela tenká vrstva ledu, přesně na trůn svému Jozovi (jak všichni včetně mě Josipovi podomácku říkali), hodila jeho nové kožené kovbojské holínky, na které padla v Terstu celá jeho první samostatně vydělaná výplata. Jakmile jsem ho uviděla našťavaného, se zvednutou pravou rukou, která letěla vzduchem a blížila se k mému vystrašenému obličej, zkoušela jsem se ospravedlnit a přesvědčit ho, že když se člověk dobře podíval, byly nejen podrážky, ale i jejich okraje, strašně špinavé, tak jsem je jenom chtěla umýt a tím mu udělat milé překvapení, ale obě holínky mi vyklouzly promrzlých a ještě moc malých rukou. Strýc byl našťavaný skoro stejně jako jeho starší brat, můj otec, ve chvíli, kdy se dozvěděl, jak ten usmrkanec zbytečně rozhazuje po zahraničí ne zrovna snadno vydělané peníze. Zřejmě neví, že naše boty, zejména ty se značkou *Borovo*, jsou nesrovnatelně kvalitnější a dokonce déle vydrží než ty, jaké nosí obyčejní italští frajírci. O tom byl otec přesvědčen až do svého odchodu do důchodu. Víc jsem se nestarala o ten problém, o němž se brzy dozvěděla i moje babička, která Josipovi odpouštěla mnohem větší rozhazování, a co teprve takovou drobnost, protože jsem věděla, že jsem je dala do vody jenom proto, aby si strýc neměl co obout, až pro něj odpoledne přijde sousedka Zorica a pozve ho do kina, přičemž mi bude mimochodem vysvětlovat, že tenhle film, stejně jako všechny předchozí, není pro děti. Přitom měla na mysli mě, která na rozdíl od ní už v sedmi letech věděla, že k řízení jejího *fiátku*, kterým se všude chlubila a strýcova modrého autobusu značky *mercedes* nestačí jeden stejný řidičský průkaz. O tom mi pověděl strýc. Stejně tak jsem věděla, že dokonce i stará sanitka, jakou jsme dědečka vozili do nemocnice, má přednost před jejím zbrusu novým světlezeleným autíčkem, a to dokonce i když ona jede po hlavní *cestě* k Našicím a vůz se symbolem červeného kříže přijíždí z naší *vedlejší cestičky směrem na Liku*. To všechno mě naučil můj strýc Josip, o němž i jiné holky, mnohem hezčí než Zorica, dokonce i učitelky z mé základní školy, říkaly, že je chytrý, šikovný a pěkný. Jeho prošedivělý pramen vlasů jim připomínal takový, jaký má na celém

světě kromě něj už jen Indira Gándhí. K němu se však hodí mnohem lépe, protože se harmoničtěji doplňuje s barvou jeho očí a jeho tmavou mladistvou pletí, přesně tak to vyjádřila moje učitelka výtvarné výchovy. Ale mně se zdálo, že zmíněná Indira, kterou mi strýc Milan jednou ukázal ve zprávách, našťavaný, že dětem už od raného dětství cpou programové ideje hnutí nezúčastněných, má mnohem tmavší plet', než můj strýc. Byla jsem hrdá na to, že zrovna někoho z mé rodiny srovnávají s někým, koho můžeme vidět v televizi. Jen jsem měla strach, že se, ještě než vůbec stihnu postoupit do vyšších ročníků, můj strýc brzo někde na cestě ožení a že se pro mě, jeho neteř, jeho někdejší přitažlivost stane dodatečným břemenem. Nejvíce jsem se toho obávala, když mě na školním dvorku zastavila zrzavá učitelka chemie a domácích prací, o níž všichni starší kluci z *hřiště* říkali, že je to stará panna (jejich řeči na mě platily asi tolik co nedělní slova z kazatelny), jen aby se mě zeptala, kdy se Jozo vrátí z cesty. Vždycky mu posílala srdečný a vřelý pozdrav, a jakmile si všimla, že se můj pohled *toulá* směrem k volnému švihadlu, téměř s křikem mě upozorňovala, abych na to nezapomněla jako obvykle. Samozřejmě jsem Josipovi vyřizovala jen ty pozdravy, které prošly přísným výběrem, a to nejraději před babičkou, která tehdy jezdila za námi do Slavonie často, jen aby viděla svého nejmladšího. Hrdá stařenka s dlouhými šedivými copy spletenými do drdolu si zapalovala jednu cigaretu značky *Ibra* za druhou a komentovala krásu svého miláčka. S jemným úsměvem na rtech, jaký po ní Josip zdědil, mi také připomínala, že on v pouhých pěti letech dostal cenu za nejpokrokovější, tedy i za nejhezčí dítě v celém okrese. To může dosvědčit fotografie na zdi její ložnice, pořízená při té příležitosti. I ona jakožto matka dostala ocenění, dárek v podobě pěti balíků pomoci *UNRRA*, o které se hned musela podělit se svými sestrami. Jenom díky té štedrosti jí odpustily, že svého Jozu na soutěž oblékla do nového zeleného kabátku s koženým límečkem, který přišel speciálně k té příležitosti v balíku od tety z Itálie. Přiložena k němu byla také poznámka se jménem chlapce, jehož movití rodiče, majitelé cementárny, svému jedináčkovi, o kterého se starala výlučně chůva, k narozeninám koupili malou velikost. Kabátek se tak hodil k Josipovým červeňoučkým tvářím a babička si byla vědoma toho, že jeho krásou svému synovi zajistí ještě několik dodatečných bodů, o nichž si její sestry s dětmi v různobarevně záplatovaných rukavicích mohly nechat jenom zdát.

„Kdyby dnešní ženský nebyly tolik svobodný a netahaly si chlapy do postele. K čemu jim je škola, synku, když je matky nenaučily jak se chovat,“ nemohla si babička nikdy odpustit, zatímco se Josip snažil spojit si jméno odesílatelky pozdravu s mým vyčerpávajícím popisem jejího zevnějšku. Z nich jsem si osvojila tu část spojenou se vzděláním, takže ji dodnes umím odrecitovat svým kamarádkám, ale stále častěji i ony mne, kdykoliv je chci

upozornit na nějaký jejich chybný krok, jestli já něco takového vůbec mohu soudit. A skutečně, poté, co strýc se Zoricou zhlédl pár celovečerních filmů, vrátil se z jedné ze svých pravidelných cest autobusem ženatý. Byla jsem ráda, že sobecká sousedka, o které jsem i já v tetině stylu říkala, že to není pro našeho Jozu žádná partie, zůstala bez svého kino-partnera. Ale netěšilo mě, že to udělal před tím, než mi splnil slib, který mi dal onoho večera, kdy se jeho holínky sušily vedle kachlové pece v tetině obýváku, zatímco Zorica, celá nešťastná, že už ji její kolegyně neuvidí s nejhezčím řidičem našeho domácího autobusového vozového parku, ve své nové *skládané* sukni, koupené v Namě, obchodním domě v Osijeku, usnula v křesle, které si sama přisunula ke zdroji tepla. V hlubokém spánku před živým a zainteresovaným divákem ukazovala Josipovi z jakýchsi vyšších sfér, jaké zvuky by mohl slyšet v noci v posteli ve chvílích, kdy by se snažil odpočinout si od náročné práce a usiloval o to, zapomenout nepříjemné trubení z evropských dálnic. Přesně to ale Zoričino zasněné vytí tolik připomínalo.

Také mi slíbil mi, že jestli budu mít na konci první třídy samé jedničky, včetně hudební výchovy, pak mě vezme s sebou na cestu do Itálie, v autobusu mi zarezervuje sedadlo hned za řidičem a kontrole, která by mohla ve Slovinsku přijít, řekne, že já nemám lístek, protože jsem jeho nejmilejší neteř a jenom takové mohou jezdit zadarmo. Na hlavním náměstí v Terstu mi potom koupí panenku v mé velikosti, která říká své jméno, když ji člověk správně drží a jejíž copy z pravých vlasů jí sahají až ke kulatému zadečku, hodně podobnému tomu mému. Copy strýc srovnal s těmi Zoričinými, načež jsem mu připomněla, že takové nosila i moje máma, ale na truc otci si je ostříhala, i když on měl její vlasy hodně rád. Tak to v každém případě vyprávěla babička mé tetě.

Místo slíbené cesty o dva měsíce později Josip z cesty skutečně přivezl panenku, jenže tahle byla z masa a kostí a vůbec jsem ji nemusela držet, když mi podala ruku, klidně vyslovila jméno *Ivanka* a blížila se ke mně se rty připravenými dát mi pusu. Naštvaně jsem poodstoupila a zeptala jsem se trochu zmateného strýce: „*Kdo to jako má bejt?*“

Místo odpovědi mi hned ochotně nabídl, abych šla večer s ním a jeho manželkou do kina. Kvůli tomu jsem Ivance při jejím druhém pokusu dovolila, aby mi dala pusu na ofinu. Už za pár minut, s úsměvem od ucha k uchu, jsem se zeptala, jestli si jí můžu sednout do klína, což mi laskavě dovolila, ačkoliv nám oběma bylo jasné, že se jí sukně, *skládaná* na stejný způsob jako ta Zoričina, ale s mnohem hezčím károvaným vzorem, ihned zmačká.

Dlouho jsem nemohla Josipovi odpustit, že po necelých šesti měsících došel k závěru, že je pro Ivanku příliš vysoký a Ivanka, která vyrostla v Nové Gradišce, dost dobře nechápe, proč on zrovna na *den svatého Iliji* musí odjet do své rodné bosensko-posávské vesnice a tam

studeným pivem z černoohorského Nikšiće pohostit všechny hosty nacpané *čítárny* jednoho za druhým, jen aby ukázal, jak se mu v západnější republice dobře daří. Ivanku už k nám nevodil. Ta se vrátila ke svým rodičům. Její rodiče naštěstí na rozdíl od těch mých měli stálou adresu. Jednou jsem jí napsala dopis, ve kterém jsem jí popsala Jozovu druhou svatbu, ale včas mi došlo, že by se jí krása mé nové sedmnáctileté tety nelíbila tolik jako mně a dopis jsem hodila do krbu, který jinak v životě strýce Josipa nebyl jenom předmět, co účinně chránil před chladem. Jestliže to on jakožto muž nechápal, dodnes ještě svobodná Zorica zcela jistě ano. Úplně si to uvědomila tehdy, když se od své mámy Milky dozvěděla, jak předváděním její do hlubokého spánku ponořené jediné dcery bavím *sousedky*, které se ráno v devět sejdou před domem pekaře a čekají, kdy pihovatý a vždy ospalý učeň začne z pece vytahovat horké kulaté černé *tříkilové bochníky chleba*. Ivance by se možná líbilo, kdyby věděla, že jsem se na svatební večeři o přestávce, kterou živá hudba využila k první pauze na jídlo, zapojila do programu, když jsem si od hudební skupiny půjčila harmoniku, která měla o dvacet basů víc než ta moje, a zahrála na ni píseň *Dok palme njišu grane*, aniž bych se dívala do not. Strýc Milan byl s mým odvážným a pro všechny neočekávaným rozhodnutím spokojený, protože se mohl v praxi přesvědčit o tom, že jeho peníze na mé hodiny harmoniky nejsou úplně ztracená investice, jak to ráda tvrdila moje učitelka hudební výchovy. A novomanžel Josip, kvůli kterému jsem se vystavila kritice všech hostů, velmi dobře věděl, že mu svým výběrem, ačkoliv jsem skladbu *Nono, dobri moj nono* ovládala mnohem lépe, chci připomenout, že se v *měsíci máji*, o kterém se v písni zpívá, konala i jeho první svatba. Že všechno pochopil tak, jak jsem chtěla a plánovala, jsem poznala podle úsměvu v pravém koutku jeho rtů. Ten úsměv mi naznačoval, že mi moji svéhlavost jako vždy zaslouženě oplatí.

A když jsem si už začala myslet, že se strýc v následujících letech změnil stejně jako já, která pochopila, že mé zlostné reakce mnohem víc bolí mne než osoby, vůči nimž byly namířené, strýc mi je vrátil takovou silou, jaká můj truc tajně proměnila v nepřekonatelný pocit viny. Ten pocit viny, jaký jsem poznala uprostřed září roku 1986 (nebo jsem jej v sobě možná jen poprvé jasně dokázala pojmenovat), si vybojoval čelné místo v mém životě. A věřím, že tak to bude ještě hodně let.

Bylo léto, stejné jako všechna dosavadní. Na truc člověku, který podle mě nepochopil dostatečně vážně společné stěhování do nového, ale především vlastního bytu, koupeného za nevýhodné půjčky, jejichž vysoké úroky se strhávaly z mého platu začínající knihovnice, stála jsem si za rozhodnutím (navzdory mužovu přání celou věc odložit) provést stěhování toho dne, s kterým i on ne až zas tak dávno souhlasil. Zvládla jsem to za pomoci svých přátel, jak to vždycky bývalo a jak to bude i v budoucnu, což se ukázalo později. Dokonce jsem odmítla

řidičské a jiné nabídky svého schopného strýce Josipa, který měl ve městě mého nového bydliště dobré kontakty a spoustu technických záležitostí mohl výrazně zjednodušit. Toho čtvrtka se uvolnil ze všech služebních povinností, aby alespoň pevnou rukou kontroloval mladé a svou, na první pohled stejně jako za jeho svateb stále ještě hravou neteř, jejíž novou roli vlastníka bytu nikdo nebude brát vážně. To věděl. Přesto jsem ho v našem posledním telefonátu večer předtím zprostila všech zítřejších starostí a povinností. Několikrát jsem také zdůraznila, že ho nepotřebuji dokonce ani k převezení krystalu a porcelánových servisů, protože jakožto mladá hospodyně jsem si žádné takové věci ještě nestihla obstarat. Tím jsem strýce určitě navíc zmátla, protože si stále ještě pamatoval naši společnou cestu do Československa, kde mi podle mého výběru koupil drahý *jídelní servis* jako svatební dar.

Po úspěšném dokončení stěhování, během něhož se rozbily jen dveře drahé dubové skříně a poté, co mi pomocníci vypili dvě bedny piva, jaké měl rád můj strýc a jaké jsem koupila v dobré víře, že se Josip přece jen zastaví, jsem pozdě v noci zaslechla první zvonění na mé dveře. Myslela jsem si, že to bude člověk, s nímž se budu až do stáří dělit o stejný životní prostor a který mě ještě na prahu, jestli mě přes něj už nepřenesl, poprosí o odpuštění za svou organizační neschopnost, přesto se však neubrání komentáři ohledně mé nedostatečné péče vůči jeho stereu *Panasonic*. Avšak ve dveřích stál policista, kamarád mého tou dobou již zesnulého strýce Josipa. Sama sobě jsem si vysvětlovala, že se mě Josip snažil přivést k rozumu. Mně na truc, jak jsem pocítovala jakožto člověk, který ho zavolał pokaždé, když se věci zkomplikovaly, toho večera neseděl u telefonu, čili zařízení, jaké podle jeho zkušenosti mohlo každou chvíli zazvonit a spojit ho s mým rozrušeným hlasem, který na otázku „*Jak se máš?*“ pokaždé zalže: „*Mám se dobře*“ a dodá větu začínající spojkou *ale*. Jelikož věřil, že bude muset zvednout sluchátko a opět se mi podvolit, odjel ke kamarádovi do Ďakova zahrát si karty. V noci, na zpáteční cestě domů po okresní silnici z Ďakova do Osijeku, kdy určitě myslel na to, jak po návratu domů najde v kuchyni na stole lísteček, na který mu jeho žena nebo jedna ze tří dcer napsala moji zprávu a přitom se pravým koutkem rtů usmíval, zahynul. Do cesty mu vjela *Zastava 101*, jejíž řidič se po druhé odpracované směně v osijecké továrně na mýdlo vracel do své vesnice. Sotva mi to člověk v uniformě dořekl, ještě než jsem celou věc úplně pochopila, sebrala jsem několik šálků českého servisu a rozbila je o čerstvě nabílenou zeď. Přitom jsem křičela, že ten, kdo mi je daroval, zemřel jenom proto, aby mě potrestal za můj truc. Z trucu jsem mu na oplátku chtěla vypít ty dvě lahve piva, které jsem před svými pomocníky schovala na balkon, abych je pro něj nějak zachránila. Chtěla jsem mu přiznat, že stěhování bez jeho pomoci bylo moc náročné a poprosit ho, ať ke kamarádovi nejede, protože jestli se bude chovat stejně jako téhle noci, brzo už nebudu mít dost odvahy

pozorovat stěhování sterea s úsměvem v tváři. Chtěla jsem mu říci to, co jsem později přiznala jen sama sobě: kdybych mu dovolila, aby mi pomohl i toho čtvrtka, stejně jako tomu bylo mnohé dřívější čtvrtky, možná by mi díky svým zkušenostem (na rozdíl od všech ostatních v mém okolí) uměl poradit, jak pevně mám po něčím odchodu zamknout vchodové dveře. Zejména tehdy, když v bytě zůstane ještě hodně drobností po někom, pro něž se ten dotyčný chce ještě vrátit, mezi něž ale nepatří paní domácí, vždy s dobrou náladou ve své červeno-bílé kuchyni a bez jakéhokoliv uzardění ve tváři, když ji kamarádky při polední pravé kávě příliš hlasitě upozorňují, že má za nehty zbytky zaslého těsta.

Od té doby, od poloviny září roku 1986, vidím nejméně jednou týdně na ulicích, po nichž jdu, ve vlacích, kterými cestuji do Slavonie, na filmových plátnech záhřebských kin a v hotelových restauracích muže, kteří mi buď svou postavou, nebo zvláštním gestem připomínají mého strýce. Babička, která se ode dne smrti svého miláčka až do té vlastní v březnu roku 1990 modlila k svatému Antonínovi, aby si i ji co nejdříve vzal k sobě, mi radila zapálit každý den svíčku za spasení nejen Jozovy, ale i mé hříšné duše. I když to dělám a denně najdu stovku důvodů, jak sama sobě ospravedlnit ten zářijový truc, lidi podobné svému strýci potkávám nadále. Pravděpodobně jako upozornění na věci, které by se dnes Josipovi nelíbily. Jelikož chápal všechny detaily, například by se mu nelíbilo, že jsem nedávno sama začala dělat těsto na *sýrovou pitu*, že často měním svou adresu a tím sama sebe přivádím do situace, kdy i na zásilkách, určených mně, musím číst tolik se mi hnusící slovo *u*; že pokaždé, když z velkoměsta přijedu do Osijeku, odmítnu dobrotivost své rodiny a pohodlí, které je mi jakožto hostu nabízeno a trvám na přespání ve svém bytě, kde na jednom z pouhých dvou oken ještě visí červeno-bílý čtverečkovaný závěs, tak hezky ladící s barvou mého kuchyňského vybavení. On jako jediný by pochopil, že to dělám jen proto, abych mohla v sobotu odpoledne jít na balkón, kde by si mě všiml ten muž, který se kolem mého domu pravidelně prochází. Svůj zvyk ten muž nezměnil ani po mém odstěhování a při každém pokusu vykašlat zbloudilou rybí kostičku se krátce zastaví. V mé trdomyslnosti mě pak potěší, možná ani ne z trucu, že se jeho chvilková nevolnost aspoň trochu podobná mému pocitu, který roky nepřestává a kvůli kterému před jinými lidmi, o nichž věřím, že mě mají rádi, skrývám své zpocené dlaně a mám silný pocit viny. Nevím, jestli se může srovnávat s pocitem, který měla moje matka po mém odletu z frankfurtského letiště toho jara roku 1991, ale s přibývajícím věkem si stále častěji myslím, že i ta žena všechna důležitá rozhodnutí svého života dělala z trucu. Možná skutečně natruc člověku, kterého milovala, nechala jedné tuhé zimy tři jejich společné děti před dveřmi jeho obchodu. Předtím si znova zkrátila vlasy,

aby kdesi ve světě, sama a bez vysvědčení ze základní školy, rychle vyměnila chuť turecké kávy za chuť té z *kávovaru*.

Pokud to alespoň trochu sedí, pak má určitě pravdu moje kamarádka, profesorka psychologie, která mi vždycky, když v pravém koutku mých rtů rozpozná zlostné škubnutí, připomene motto mé babičky *K čemu ti je, děvče, škola*, aby mi pak, snad z jakéhosi strachu, přehnaně pochválila můj čerstvě spletený cop.

Čítárna

Ve vesnici, kde žila tátova matka, říkali hospodě *čítárna*. Dodnes nevím, kdo ji tak pojmenoval, a je mi to upřímně líto. Možná to byla právě moje babička Kata, která sice nikdy nepřečetla ani jednu knihu a do své smrti i nejdůležitější obchodní smlouvy podepisovala křížkem. Zato se naposlouchala tolika úryvků z důležitých literárních děl tak, že by na nějaké soutěži v této oblasti mohla zvítězit i nad nejvzdělanějším vesničanem. Učil ji její syn, můj otec Ilija, jenž ji navštěvoval každý víkend i poté, co se osamostatnil. Přitom jí vždy uspořádal krátkou literární přednášku. Léta byl jeho oblíbenou knihou Faulknerův román *Když jsem umírala* a babička byla dozajista jediná stařenka, která neuměla číst, ale která dokázala vyprávět, jak Faulkner zareagoval, když se dozvěděl, že získává Nobelovu cenu za literaturu. A to i přesto, že nikdy neopouštěla svůj dům v lese daleko od hlavních cest.

Otec k nám jezdil v sobotu. Na cestu se vydal hned, jak vyúčtoval týdenní výnos z prodeje bot v jeho obchodě nebo přesněji, v obchodě *Borova*. Ve městě, kde v polovině šedesátých let pracoval, ale i ve všech ostatních městech (a stěhoval se velmi často), mu místní říkali *Bata* a mé mámě *Batinica*, stejně jako všem ženám, jež zdědily její místo. S babičkou jsme věděly, že muž, který v sobotu nastupuje na autobus do Gradačacu jako Bata a v naší vesnici vystupuje jako všemi oblíbený Iljkan, stejně přijede. Jenom jsme nevěděly, jestli ho máme čekat na oběd, na večeři, nebo na půlnoční modlitbu. Brzo jsme si obě zvykly na to, že jeho příchod je sice jistý, ale časově dost nepředvídatelný. Před tím, než jsme šly spát, jsme jen rozsvítily světlo na průčelí domu, aby syn a zároveň otec opět při návratu do rodného domu opět nezakopl. A on přicházel čím dál tím později. Když přijížděla ze Slavonie moje teta Julijana, po níž mě pojmenovali, krásná, pěkně oblečená a se spoustou dárků, babička si jí stěžovala, že otec přichází čím dál tím dříve. Vůbec mi nebylo jasné, proč říká dříve, když on nezdálo se otevíral dveře naší kuchyně, kde jsme ho obě čekaly na otomanu, až těsně před svítáním. Celou tu dobu, která alespoň mně utíkala nesnesitelně pomalu, jsme jedna před druhou hrály, že hluboce spíme. Jakmile otec vzal za kliku, svou hereckou roli

jsem ještě zesílila. Začala jsem skřípat zubama a říkat nějaká nesrozumitelná slova, tedy přesně to, co jsem odkoukala od něj, když si jen napůl svlečený lehl do postele, v níž lehával můj těžce nemocný dědeček. Ta postel stála v jediném pokoji, kde byla z okna vidět mladá višň, z které jsem na své páté narozeniny spadla. Dnes si úplně jasně vzpomínám, jak tlustá sousedka Markovica začala naříkat, když mě zahlédla, protože si myslela, že pod višň leží mrtvá Ilijova prvorozená dcera. Ve své panice si ani nevšimla, že se rychle zvedám a ze strachu před výpraskem lezu po žebříku nahoru do stodoly na půdu. Žebřík jsem za sebou odhodila, protože jsem věděla, že babička má *strach z výšek*, což mi teta konec konců jednou řekla. Až když jsem si u babičky vyřvala slib, že mi můj šplh na strom, při němž mi – aby věc byla ještě horší – pomáhal skoro zetlelý *plot*, bude prominut a jako dárek k narozeninám zatajen před otcem, jsem někdy v podvečer slezla dolů, opilá výpary a vůní rakije. Tu tam tehdy z pro mě nepochopitelných důvodů schovávala před svým synem. Nevím, jestli mé páté narozeniny připadly na sobotu, den otcovy návštěvy, ani jestli jsem i té noci předstírala hluboký dětský spánek, při němž rodiče v obličejí dítěte poznají vlastnosti zděděné po svých předcích. Vím jen, že mi během těchto nocí moje hra umožňovala pasivně se účastnit rozhovoru mezi otcem a babičkou. Víkend co víkend tento rozhovor začínal stejným obrazem. I se zavřenýma očima jsem věděla, že otec s vědomím vlastní viny nesměle otvírá dveře, že se usmívá a místo pozdravu cituje několik vět jakéhosi Cashe, svého kamaráda, jak jsem si myslela. Otcovy oči se blýskají, protože si představuje, že to, co říká Cash, ve skutečnosti říká on a jedná se o naši babičku, nikoliv Cashovu mámu. Moje pravá babička ohodnotila Ilijův výstup vždy stejnou jednoduchou větou: „Zase ty z *čitárny*.“

Proto jsem si slovo *čitárna* spojovala se svou babičkou a svým otcem i tehdy, když už jsem něco věděla o slovech odvozených od slovesa číst. Věřila jsem, že právě babička byla tak moudrá a přestože nevěděla nic o slovotvorbě, přejmenovala hospodu na *čitárnu*, protože cítila, že její syn své čtenářské zkušenosti prezentuje nejraději tam, kde mu nalévají pravou slivovici z lahve se žlutou etiketou s obrázkem Gradaševičovy věže a nápisem *Drak z Bosny* v latince. Dnes jsem si jistá, že otec číšníkovi znovu a znovu vypravoval stejnojmenný román Eugena Tomiće, stejně jako jej vyprávěl i mně, když mě každou neděli bral na věž v Gradačacu. Tam jsem v rámci procvičování paměti musela odpovídat na otázky o krásné Mejře a chrabrém Husein-begovi. (Ted', když si po tolika letech urovnávám horu vlastních poznámek, výsledků své přípravy k sepsání práce o chorvatském historickém románu, přistupuji k prozrazení důvodu výběru tohoto tématu. Vím, že existuje jeden nesrovnatelně důležitější důvod, než všechny ostatní, které nazýváme vědeckými. Avšak jsem si vědoma, že v novém kontextu je přeci jen moudřejší jej zamlčet.)

Náš soused Staško, mimochodem bratranec mé matky, jehož vzhled jsem už tehdy pozvolna zapomínala, vícekrát po mém pádu z ní pokácel. Neudělal to však kvůli starostem o svou malou příbuznou, o níž věděl jen to, že by babiččin zákaz mohla znovu porušit, nýbrž proto, že mu ovocný strom překážel při stavbě nového domu. Jednou mě zavolal a poslal mě do *čítárny*, přesně tak to řekl, pro *dvě piva*. Výraz nechuti v mém obličejí, o kterém budou moje kamarádky o třicet let později mluvit jako o zrádcovském obličejí, si Staško vysvětlil leností, čemuž se ale nemůže divit, když se vezme v potaz, čím jsem. Pravděpodobně jsem mu tím nijak překvapivě připomněla, že si u studně na dvorku hrají jeho vlastní děti, některé starší, ale jistě pilnější než já.

Nepamatuji si obličej osoby, která mi z *nůše* vzala dvě prázdné lahve a vrátila mi plné, ani to, jestli to byl muž, nebo žena. Nevzpomínám si, jak jsem se po odchodu z *čítárny*, jejíž hosté seděli ve stínu čtyř velikých divokých kaštanů (tento obraz si pamatuji), objevila u malé studny, pramene, ke kterému jsem každý den s babičkou chodila pro vodu. Buď jsem měla velkou žízeň, nebo jsem chtěla vědět, proč teta Julijana často šeptá babičce, že jsem bystrá jako voda ve studánce, ale je škoda, že on, její bratr, dovoluje, aby mu dítě vyrůstalo v lesích. Určitě si to myslel i Staško.

Poté co mě pozdě večer babička našla, jak za šumu vody spím, jsme dlouho nešly k Staškově studni, odkud jsme si braly vodu na mytí a na praní prádla (prádlo jsme vyklepávaly dřevěným *klepadlem* a praly ho v dešťové vodě mýdlem, které nám teta Mara posílala z Itálie). Ještě dlouho, i potom, co jsem se odstěhovala k tetě do Slavonie, se moje Kata na souseda zlobila. Když jsem k ní přijela na návštěvu, ani mi nedovolovala podívat se, jak pokročil se stavbou domu. Přitom ta věc byla tak jednoduchá. Kdyby voda z jeho studně byla taková jako voda ze *studánky*, poslal by do *čítárny* své děti a ne mě. Proto se také babička nezlobila na první část příběhu. Ta si určitě kvůli svým starostem a panice pamatovala na neplánované pokračování příběhu, na můj odklon z rovné cesty a spánek u studánky. Jak jsem jí mohla vysvětlit, že jsem usnula z nevyspání, protože jsem do *čítárny* šla v pondělí, kdy byl tátův výstup v ní ještě čerstvý. Nechtěla jsem jí připomínat, jak dlouho jsme na jejího syna čekaly. Kdybych to udělala, snad už potisícikrát by si zase myslela, že mi takovou odpověď našeptala mámina rodina, z jejichž početných členů jsem jednoho na cestě musela potkat. V zlosti by znovu zapomněla, že my dvě chodíme ke studánce kvůli průzračné vodě, a ne kvůli té Staškově. Avšak na celém tom příběhu nebylo nic jiného důležitého, alespoň pro mě, než to, že mě toho letního dne soused poslal pro pití do *čítárny*, a ne do hospody. Protože v tom okamžiku, kdy i Staško nazval hospodu *čítárnou*, jsem se musela smířit s faktem, že slovo čítárna ve své poněkud zvláštní funkci není majetkem jen mé

rodiny a s pro mě skoro nesnesitelnou myšlenkou, že možná ještě někdo kromě mého otce umí tak krásně vypravovat díla nějakého známého spisovatele. Ostatně jsem v hospodě zaslechla, jak se dědeček Luka ptá své ženy, babičky Lukinici, *co dělá Iljkanova malá sama v čítárně*. Všimla jsem si tam i babičky Jely, o které se už tehdy povídalo, že jí je přes sto let a pořád ještě kouří tabák. Jestli tehdy bylo babičce Jele sto let, jak mě o tom přesvědčovala její snacha Marta, letos by jí bylo sto třicet jedna. Dodnes si babičku Jelu pamatuji díky jejím dlouhým, šedým copům, žlutým prstům a hubeným rukám, kde měla vytetované hvězdičky a jméno svého muže Iva, kterého jedné jarní noci roku 1945 vítězové odvedli a hodili do zatopeného lomu. Její vysoký věk v době, kdy se mi během babiččiných večerních posezení zdála nejzajímavější, byl pravděpodobně výsledkem dojmu, který zanechala na svou snachu, jejíž muž, Jelin syn – jedináček, žil léta v zahraničí, kde podle slov mé babičky začal nový život. Co je s jeho novým životem teď, kdy se v Rovinji musí starat o ochrnutou a skutečně stoletou matku a jestli si babička Jela pořád ještě balí cigarety, to nevím. Kdyby ještě žila moje babička, jež o Jele věděla úplně všechno, určitě by to věděla; dokonce i to, proč měla ráda jenom tabák ze svého pole, který jí nejlépe nasekal dědeček Luka, když jeho žena odjela *do města k lékaři* na prohlídku, a ne ten jemný, voňavý tabák z Hercegoviny, jaký Marta jednou do roka kupovala ve stanu, stavěném vedle *čítárny* 20. července, na den svatého Iliji. Babička samozřejmě rozuměla, proč Jela pokaždé, když ony dvě pily *kávu*, kterou poslala moje máma *odněkud z Německa*, mluvila o koupeném tabáku jako o hrubém a štipavém a proč do už oslazeného nápoje musely ony dvě namáčet kostky cukru.

Na mého dědečka vzpomínaly málokdy. Přitom to byl možná právě on, kdo jednu vesnickou hospodu, první *zděný dům*, tedy ten, který už nebyl postavený z hlíny, ale z pravých pálených cihel, pojmenoval *čítárnou*. Třeba právě navrhl samotnou stavbu hned po válce, kdy se jako jediný vzdělaný místní stal obecním radním, a kdy mu došlo, že ze všech jeho dětí právě Ilija vyniká svým zájmem ve vypravování a převypravování příběhů. Babička Kata, kterou dědeček nikdy nenaučil číst, ačkoliv učil mnohé, s velkou námahou a vůlí dokonce i babičku Jelu (jak se mi svěřila Marta), otcovo vyprávění nazývala fantazírováním, zatímco moje teta Julijana, obzvlášť když se jednalo o jejího bratra, stejný dar označovala za lhaní. Dědečka, k němuž jsem vedle tetina manžela Milana měla nejvíce důvěry ze všech mužských postav své dosavadní autobiografie (samozřejmě z těch, o kterých mohu veřejně mluvit) jsem se na to nikdy neptala, protože zemřel příliš brzy. Ve chvíli, kdy mě silně začal zajímat původ tohoto slova, jeho Kata zničehonic všechno zapomněla. Ztrácela se v obyčejném rozhovoru, a po mém návratu z maturitního výletu do Dubrovníku, odkud jsem jí poslala několik pohlednic (jejich obsahy jí celé dny předčítal můj bratranec pojmenovaný

po dědečkovi Fabijan), se mě zeptala, jestli jsem opravdu musela jet do Anglie. Otec dnes jediný skutečný problém vidí v tom, jestli v *čítárně* při vyprávění románů vypil víc piva nebo lahví *Draka z Bosny*. Jakmile to řekne, pustí se do popisování tváří, které ho poslouchaly. A já mám pokaždé čím dál tím větší porozumění pro to, proč on čím dál tím později – nebo, babiččinými slovy, čím dál tím dříve – otevíral dveře rodného domu.

Ve chvíli, kdy je musel zavřít naposledy, což bylo jedné červencové noci roku 1992 dva dny poté, co v *čítárně* oslavil své jmeniny, jsem já v jednom z londýnských *pubů* pila pravděpodobně nějakou limonádu. Ačkoliv jsem už dávno byla plnoletá a dokonce mi ani nechybí moc let do zralosti, ještě nikdy jsem neochutnala pivo. Téže noci jsem se od jednoho mladého muže ze Záhřebu, který své rodné město opustil o rok dříve a s nímž jsem se seznámila v metru poté, co jsem se ho zeptala, povzbuzená jeho četbou Barnese, na které stanici musím vystoupit, abych se dostala do největší londýnské knihovny, slyšela pro mě velmi důležitou větu: „*V Londýně není ostuda číst knihy.*“

Navzdory hluku poloopilých Angličanů se mi zachtělo jeho tvrzení okomentovat, ale to bych musela zformulovat vlastní nejasnosti spojené s podstatným jménem odvozeným od slovesa *číst*, jak jsem si hned uvědomila. Znali jsme se příliš krátce na to, abych mu objasnila neobyčejné chování jednoho otce a stejně krátce na to, aby mohl pochopit vzájemný vztah jedné závislosti na literární četbě s jedním odporem vůči nápoji, který se pije v pravých *pubech*. Pocítila jsem tolik smutku při samotném pomyšlení na skutečnost, že někdo právě ničí moji *čítárnu*, a tolik starostí o svého Iliju, který spolu se svými příběhy utíká a nemá čas zamknout dveře domu, kde se chystal strávit své stáří. Bylo to příliš mnoho smutku a starostí na to, abych poděkovala za příjemně strávený večer, takže jsem si šla koupit zpáteční letenku. Následujícího dne se mi nad oblaky zjevovaly obrazy toho, jak otec bere za kliku, jak vypadal babiččin obličej ve chvíli, kdy mě probudila u *studánky* a jak dlouhé byly Jeliny prsty. A do všech těchto obrazů bylo nějak zamotané *čítárna*. Slíbila jsem si, že jestli šťastně dorazím do Záhřebu a jestli otec přežije útěk polními cestami, otevřu tu litrovou láhev *Draka z Bosny*, kterou dědeček Fabijan koupil v den mého narození. Její obsah jsem se ještě donedávna chystala ochutnat, až se narodí někdo, jehož spící obličej mi bude připomínat můj vlastní, a celý ho vypít. Jenom jednu možnost jsem nepředpokládala. Tehdy, vysoko ve vzduchu, mě ani na chvíli nenapadlo, že někdo, kdo dávno přede mnou našel k otevření lahve nový důvod, láhev objevil, otevřel a vyprázdnil.

Na rozdíl od svého otce, který četbu velmi zdokonaloval, já stále ještě pivo nepiju a podle všeho neochutnám nikdy ani rakiji. Když se mě Ilija ptá, proč se nemůžu odtrhnout od knihy, připomenu mu studenty, spisovatele, zařizování knihovny a doktorát. On se pozastaví u tématu mé disertační práce a pokaždé se mě zeptá, *jestli jsem byla opilá, když jsem ho vymýšlela*. Všechno končí jeho tvrzením, že pro ženu by bylo o hodně lepší, kdyby pracovala v *čítárně*. Mně v tu chvíli nezbyde nic jiného, než se zasmát. Pak se ho zeptám, kdy konečně slovo *čítárna* nahradí nějakým méně zastaralým, nabídnu mu pivo a připravím se na poslech nového vyprávění. Když si všimnu, že popletl postavy a události, což s přibývajícimi roky dělá stále častěji, ačkoliv o postmoderně nevím vůbec nic, daří se mi skrýt grimasu na mém obličejí. Možná přece jenom trochu zaskřípám zuby, jako jsem jimi skřípala ve snaze napodobit otce během těch nocí, kdy jsem zírala na strop babiččiny kuchyně a pozorně poslouchala kroky přicházející odkud odjinud, než z *čítárny*.

Lustr

Ještě jako docela malá holčička jsem si často kladla otázku, co by si moje teta vybrala za povolání, kdyby jí otec navzdory tomu, že je děvče, dovolil chodit do školy i po dokončení posledního ročníku základní školy. Protože ona, jíž všichni z rodiny s jistou mírou nechuti přeci jen museli přiznat mnohé kvality, zvládla během jediného dne zařídit tolik různé práce jako málokdo, koho jsem znala i budu znát po odchodu z jejího domu. Od brzkého rána do čtyř hodin odpoledne zvládla nejen vymalovat obývací pokoj a ložnici, umýt podlahy a vyblýskat nábytek, dokonce dokázala pro mnohé věci najít nové, mnohem lepší místo. Věřím, že právě toto přerovnávání ji bavilo nejvíce a nějakým způsobem bylo spjaté s háklivostí na špinavé stěny, která se u ní projevovala pravidelně jednou ročně, v případě některých zvláštních příležitostí i dvakrát ročně. Dělala to neúnavně a ve spěchu, kdy neměla čas ani na jednu kávu, ještě k tomu takovým tempem proto, aby její manžel odpoledne po návratu z důležitého zaměstnání v sousedním okresním městě nebyl příliš vynervovaný z, podle něj, nepotřebných domácích prací. Ani si nevšímal, že zdi náhle změnily barvu a že gauč, na kterém za chvíli usne, se nachází v jiném koutu než ráno. Možná přeci jen nesla vinu za strýcovu špatnou schopnost vnímat moje teta, žena, která nechtěla po malování zanechat žádné stopy a která svého chotě navzdory náročné činnosti i během těchto přehnaně pracovních dnů čekala s kompletním obědem naservírovaným na bílém škrobeném ubruse. Dávala si velký pozor, aby příbor neležel na špatné straně hlubokého a mělkého talíře a aby strýcova sklenice na *vinný střík* nebyla moc malá.

„*Na to servírování si určitě zvykl ve vězení v Lepoglavě,*“ stěžovala si teta své mladší neteři, vychované v duchu pracovních brigád mládeže, které nikdy nebyli sympatičtí ti, kdo po čtyřicátém pátém nepřijali novou moc s otevřenou náručí, i když třeba pocházeli z užšího rodinného kruhu.

Ačkoli tetě úloha hotelové servírky nebyla příliš po chuti, na svého manžela čekala takovýmto způsobem i nadále a bude to dělat až do jeho smrti.

Jakmile jsem dostatečně vyrostla, což jsem si sama o sobě myslela po prvním úspěšném přečtení jednoho slova, nabídla jsem tetě, že část každodenních prací spojených se strýcovým odpoledním návratem domů převezmu. Teta moji nabídku ochotně přijala a ani sám strýc neměl nic proti. Ani se nezlobil, když jsem mu první den omylem místo velké sklenice na pití dala na stůl malou. Aby mě neurazil (tak jsem si to tehdy vyložila), nechal sklenici na stole, naléval si do ní něco silnějšího a teprve po obědě přeci jen opatrně upozornil, že mu chybí *ta správná*, ze které se konečně bude moct něčeho napít.

Moje teta taky moc krásně pletla. To byl také důvod, proč k nám na návštěvu často chodily vážené dámy, když nezvládly rozluštit *vzor* vesty namalované v nejnovějším čísle časopisu *Vlna*, a byl to vždy *jenom ten*, který se jim nejvíc líbil. Při takových příležitostech jsem seděla na své oranžové *šamrli* (jasně, že ji *nabarvila* teta), nejčastěji *jsem štrikovala* šálu pro svou plátěnou panenku (jasně, že ji ušila teta), hltala každé pronesené slovo a byla na svou tetu hrdá. Ještě abych nebyla, když se nikdy nestalo, aby jim ona neuměla začít pletení podle jejich míry. Jenom jsem pak nechápala, proč se teta nestala ředitelkou školy (ty určitě musí být nejchytřejší), když uměla rozluštit *vzory*, obzvlášť ty krajkové, a navrhnout střihy z časopisů lépe než mé učitelky, které k nám chodily nejčastěji. Ony také tetě ty časopisy půjčovaly, protože teta neměla dost peněz, aby si je mohla sama koupit.

„*Snadné je to tam, kde oba pracují a kde i žena nosí domů aspoň nějakou výplatu,*“ šeptal často strýc svému bratru Ivovi, jehož žena Katarina pracovala jako kuchařka v záhřebském Chromosu. Ta *přesně chápala*, proč její *švagrová* podala výpověď z práce pokladní v obchodě se smíšeným zbožím pouhé dva měsíce poté, co si přivedla (a samozřejmě i naivnímu švagrovi) na vychování nezbednou neteř, kterou nikdo nenaučil slušnému chování. O ní se od své tchýně dozvěděla, že to není chlapeček, nýbrž holčička, což ji překvapilo. Proto paní Katarina ženu manželova bratra, moji tetu, vůbec nelitovala, že po nocích sedí a plete složité věci *lidem, kteří jí nesahají ani po kotníky*. Ale jakmile ony dvě zůstaly samy, Katarina se jí přiznávala, že takové výrobky se nedají najít ani ve městě *jako je Záhřeb* a lichotila jí, jak to navzdory všem těm probdělým nocím není na jejím obličeji bez

vrásek vůbec poznat, na obličej, který zdělila i její sladká neteř, jejíž rty jí, Katarině, už teď připomínají rty zpěvačky Zdenky Vučkovicové. Že v tom okamžiku byla přesvědčená, že se mé rty více podobají rtům Iva Robice, to se tetě nikdy říct neodvážila.

Zřejmě v rámci dívčí výchovy mi teta předala své pletací umění. Dodnes do jisté míry chápu důvody, kvůli nimž ředitelka mateřské školy v Mederovaci po šesti dnech, co jsem strávila ve skupině s ostatními s dětmi, opatrně radila strýci, že by bylo lepší, kdybych se po příchodu z jiného prostředí nejdřív trochu adaptovala v rodině. Naproti tomu vůbec nemůžu pochopit, že jsem si po tomhle neženském startu jako gymnazistka brala na dovolenou vždycky buď vlnu s jehlicemi, nebo látku, přízi a komplikované, stejně jako dřív půjčené, stříhy. Od moře, kam jsem jezdila přes *strýcovu firmu*, jsem se pokaždé vracela s hotovým podzimním svetrem, který byl upletený tak, že mi ho museli závidět i ti, jejichž rodiče si v létě mohli *dovolit výlet do Terstu*. Když přišla na řadu sezóna výšivek, přivezla jsem tetě jako dárek z letní dovolené nový ubrus, který okamžitě po mém návratu prostřela na největší stůl v našem domě. I během dne rozsvěcovala světlo jenom proto, aby překontrolovala, zda se mi do výšivky nevkradla nějaká chybička. Lustr, k němuž měla teta nějaký zvláštní vztah, důkladně osvětlil pokoj a pokaždé mi předvedl své zrádovství a svou netrpělivost. Na to, co jsem v létě přečetla, se teta neptala. Možná pochopila, že takové rozhovory se mnou povede můj otec, když se *pan bratr* konečně rozhodne přijet podívat se na svou nejstarší dceru a přivést jí nové boty, aby se přidržel když už ne pravidel rodičovské zodpovědnosti, tak aspoň sloganu podniku, ve kterém si vydělával na živobytí: „*Do nového školního roku v nových botách. Borovo.*“

Zkrátka, byla jsem si jistá, že byla tetě učiněna velká křivda, když ji otec odhlásil ze školy a v patnácti letech poslal pracovat do největšího jugoslávského kombinátu na výrobu gumy a obuvi, odkud teta posílala peníze vydělané šitím svrchních dílů pánské kožené obuvi rodičům jako příspěvek na vzdělání ostatních, ne zrovna nepočetných dětí. Teta by určitě s mým hodnocením dědečkova činu nesouhlasila, protože by si hned vzpomněla, že v *Borovu* poznala svou první velkou a jedinou pravou lásku, mladíka s německým příjmením, za kterého se také brzy vdala. Potom opustila místo v továrně, u *Bati*, jak říkala, a nechala se zaměstnat ve stejnojmenném obchodě, jehož vedoucím byl onen mladý muž a kde také můj otec absolvoval svou učňovskou praxi.

Moje teta mohla být také úspěšná módní návrhářka. Bez stříhu šila pro všechny členy naší užší i širší rodiny, ale přesto se podle jejího svědectví teď, kdy to kvůli věku dělá méně, nejvíc natrápila se mnou, s mou neobvyklou postavou a přáními, která nebyla zrovna skromná

a často byla neslučitelná s mou velikostí. Nicméně rozhovor o módě stále ještě končí tetiným tvrzením, že jsem se oblékala nejlépe, dokud se o to starala ona a dokud nedopouštěla žádné bláznivosti, ke kterým jsem měla sklony už od mala.

Mohla být i kadeřnice se specializací na krátké střihy. Zatímco děti zvenčí ke své i jejich spokojenosti stříhala nanejvýš půl hodiny, moje sezení na *štokrli*, vedle které stál lavor s vodou, protože teta stříhala *na vlažno*, pravidelně doprovázely slzy a trvalo hodiny, takže mi vlasy přitom několikrát oschly. Skoro tupými nůžkami se mi teta snažila na hlavě vytvořit *dokonalý pánský účes* (tak jak jej ona chápala), což se mi, zejména když jsem se začala zamilovávat do středoškoláků, vůbec nelíbilo. Celý proces končil bezmocným jekotem klientky a tetiným dotazem, *komu že se to vlastně chci podobat*. Na závěr vždy došlo k usmíření. Má osobní kadeřnice mě pokaždé dokázala přesvědčit, obzvláště před návštěvou školního fotografa, že budu mít *nejsladší vlásy ze třídy*. V noci jsem snila o svém copu z dětství, který mi teta ustříhla jednoho léta krátce poté, co jsem začala žít u ní. Ještě hodně dlouhou dobu jsem neměla sílu nechat si zase narůst dlouhé vlasy. Odvážila jsem se k tomu až ve věku, kdy si ženy nejčastěji vlasy už zkracují a zapomínají na to, jaké to je, když něčí prsty projíždí jejich vlasy. Před každou návštěvou u tety si dělám *culík*, abych jí pořád připomínala tu její správnou neteř. Zbytečně doufám, že alespoň jednou neřekne jistou povzbudivou větou: „*Hlavně si to užij, stejně brzo přijdeš do přechodu, a pak už dlouhé vlasy opravdu nemají smysl.*“

Teta mohla být jak nejlepší zahradnice, tak i nejlepší květinářka. Dělalो jí radost, když se lidé zastavovali na ulici a obdivovali její květiny a záhony okolo domu. I strýce potěšilo, když oknem zahlédl, jak se kolemjdoucí dívají na růže, na neobvyklé stálezelené stromy, úhledně zastřižený živý plot a čerstvě posekanou trávu, ačkoliv docela často, když chtěl svou ženu urazit, jí říkal, že *nedělá nic jiného, než že zalévá kytky*. I mně se zahrada moc líbila. Měla jsem ráda naše záhony s květinami, bílé kameny, trpaslíky, šterkové stezky, břízu z lesa tetiných rodičů, stříbrné smrky a pravé borovice, vrbu, pod níž později matka mého prvního muže prosila o mou ruku (strýc vinil z neúspěšného výsledku celé události tetu, kterou napadlo servírovat kávu zrovna tam), ale přeci jen jsem záviděla mému *sousedovi*, který žádnou z těch ozdob neměl, ale mohl na svém dvorku hrát hlavičkovanou, jezdit na kole a cvičit skok do výšky.

Odvracenou stranu krásy, kterou v sousední obci všichni kopírovali, takže skoro všechny nové domy postavené na továřenských parcelách měly záhony jako ty naše, jsem

poznala jednoho květnového dne roku 1970 před koncem čtvrtého ročníku základní školy. Tehdy jsem se učitelce sama nabídla, že bych doma mohla doučovat žáky, kteří mají pětku z matematiky a tím jim pomoci, aby si do konce školního roku špatnou známku opravili. Domluvily jsme se, že příští sobotu přijdou *pětkaři* ke mně. Nevím, proč měli přijít jen chlapci: buď jsem se s nimi lépe snášela, nebo mi byli přideleni ti, co bydleli blízko našeho domu (což byli jenom chlapci), anebo dívkám prostě šla matematika mnohem lépe než chlapcům, protože neměly pětky. Ale vím, že ve skupině byl i můj kamarád Mičo z vesnice, kam vedla polní cestička před našim domem. Mičo byl pro mou pedagogickou praxi také největší výzva, protože ani *soudružka* Dušanka nevěřila, že by se s jeho matematikou dalo ještě něco udělat. Zrovna den před mou nabídkou, hodnou pionýrské pochvaly, vyvolal Mičo svou odpovědí na učitelčinu otázku bouřlivý smích celé třídy. Když jsem pak zahlédla jeho slzy, které netekly jen kvůli další pětce z matematiky, zastyděla jsem se za své chování a s pláčem utekla ze třídy. Následujícího dne jsem sdělila *soudružce* své rozhodnutí, k němuž jsem dospěla po dlouhém přemýšlení předchozí noci a přistoupila jsem k pokání za svůj hřích. Pozvat do tetiny zahrady nebo do jednoho z jejích pokojů sedm *cizích*, i když jsem jim jako nejlepší ze třídy měla ukázat rovnice a vysvětlit, proč se v závorce všechno mění, pokud je před ní mínus, doopravdy představovalo pokání odpovídající spáchanému hříchu.

Přišlo sobotní ráno, a ačkoliv už utekly čtyři dny od chvíle uzavření smlouvy, já jsem nedokázala najít dost odvahy, abych tetě řekla, že odpoledne přijdou moji žáci. Od úterka jsem jenom pozorovala nebe a modlila se k svatému Antonínovi, aby neseslal déšť, protože jsem věděla, že tetě bude přeci jen méně vadit, když jí pošlapeme trávu, než aby jí chlapci svými nevypranými ponožkami ušpinili koberec. I když ještě v pátek kolem půlnoci na nebi jasně zářily hvězdy, v sobotu ráno se nebe zatáhlo. Udělala se stejná tma jako v létě nad babiččinými horami v severní Bosně, což jsem do té doby v Slavonii ještě nezažila. Jako viníkovi přestupku mi nezbylo nic jiného než sebrat trochu odvahy, postavit se před tetu a oznámit jí brzkou návštěvu. Nechci vzpomínat, co mi na to teta řekla. Přiznám jen, že jsem začala litovat vítězství na okresní soutěži z matematiky před deseti dny a že bych dala všechno na světě za to, abych mohla být v tu chvíli v kůži Mića a ne v té svojí, i kdybych v pondělí, k hrůze celé třídy, odpověděla, že když jsou mi teď čtyři roky a mé sestře dva, i za deset let budu pořád ještě dvakrát starší než ona.

Kdybych teď řekla, že moje teta mohla být všechno kromě vychovatelky, pak by někdo mohl zapochybovat o mém dobrém vychování, ale to v době tetina vlivu na mě vůbec nebyla pravda. To, že nás všechny vyhnala na déšť potom, co jsme rozsvítili lustr a praskla žárovka, která rozbila jeden ze skleněných přívěšků na lustru, bylo určitě projevem její lásky

ke starým věcem (a lustr byl už tenkrát hodně starý) a nikoliv nedostatku porozumění pro dětskou duši. Lustr byl jediný předmět v domě, který nikdy nebyl vyměněn za nový, dokonce ani nezměnil své čestné místo. Měděnou zdobenou obruč, podobnou tetiným nejlepším pleteninám, do té doby zdobilo šedesát čtyři visících úzkých sklěněných trubiček. Každou sobotu ráno jsem je utírala vlažným hadříkem, samozřejmě až potom, co jsem vypnula pojistky. Dělal jsem to důkladně. Věděla jsem, že moje celkové velkouklízecké sobotní angažmá bude ohodnoceno podle toho, jak se tetin lustr bude blyštit. Možná se teta ještě podívá na listy aspidistry, jestli na nich nezůstalo zrnko prachu, a zkontroluje čistotu černého plechu. Na něm nám v pátek vždycky pekla sýrovou gibanicu a říkala, pokud si někdo z domácnosti vzpomněl a pochválil její práci, že chuť je výsledkem přípravy na plechu, který nepředčí ani ty lesklé plechy, na nichž peče její sestra vdaná do Itálie.

Když teta chtěla vysvětlit, proč se tak rozzlobila na celý matematický tým, často zkoušela mluvit o svém vztahu k lustru. Avšak každý pokus skončil hned na začátku. Z výrazu mého obličeje určitě poznala, že mě její vzpomínky moc nezajímají, obzvlášť když jsem měla dost svých nevyřešených problémů, jako bylo stěhování spolužáka Dražena, který se mi líbil, do Osijeku. Z několika zbytečných začátků jsem si však dokázala zapamatovat, že jí lustr jako svatební dar dala její vukovarská paní domácí, u které bydlela, když pracovala v *Borovu*. Kdybych byla tehdy, jako jsem teď, aspoň trochu ochotnější naslouchat osobám vracejícím se v dospělosti do doby dětství a mládí, a kdybych aspoň trochu chápala krásu těch příběhů, věděla bych dnes, jestli jí paní Berešová, tak se její paní domácí jmenovala (na příjmení jsem vždycky měla dobrou paměť), darovala i květinu, jež po padesáti letech stále pěkně roste a každým rokem obohacuje tetinu zahradu novými *odnožemi*, či dokonce i ten *plech*, který nemohly ohrozit žádné technické výtvarné výdobytky z uplynulého půlstoletí. Mohla bych se jí na to všechno dnes zeptat, ale nechci jí znovu připomínat své mladické zlobení, obzvlášť ne z podzimu toho pro mě nezapomenutelného matematického roku, kdy mě odvedla do jedné chudé ulice ve Vukovaru, aby mi ukázala dům a pokoj, který lustr osvětloval před tím, než začal ukazovat chyby v mých ručních pracích. Ulice měla neobvyklé jméno. Zdálo se mi, že je *skopčácký*, stejně jako příjmení tetina prvního muže, s nímž tam žila. Ten ji ale po třinácti letech manželství opustil kvůli ženě, která byla mnohem méně talentovaná než moje teta, ale přišla s ním do jiného stavu a pouhých pár dní po oficiálním rozvodu mu porodila zdravé, ale podle tetina vyprávění ne moc hezké děvčátko. Už tehdy jsem nebyla moc nadšená ani z domu, ani z místa, opět s pro mě nějakým nezvyklým názvem, kde nějakí lidé s povozem a koňmi přepadli mého otce, když jako dvanáctiletý šel na návštěvu ke své čerstvě vdané sestře a skoro ho zabili. Moc mě nezajímal ani dvůr, kde bydlela další moje teta, vdaná za Srba

Marka z Trpinje. Procházku jsem chtěla zkrátit, abych se mohla co nejdřív vrátit k tetině kamarádce Anici, k níž jsme přijely na návštěvu z o něco západněji položeného slavonského města (kam se teta přestěhovala po rozvodu, kde se vdala za mého strýce a brzo přivedla i mě), a jít s její dcerou Helicou na korzo, odkud budeme muset odejít, až se vukovarští gymnazisté včetně Heličina souseda Tomislava budou vracet ze své poslední vyučovací hodiny.

Jsem si jistá, že mi to všechno teta odpustila, stejně jako jsem já odpustila jí vstávání brzo ráno během dnů, kdy se *bílily* stěny, přehnané hnidopišství ohledně mých vyšívaných ubrusů, příliš široké šaty, v nichž nebyly vidět má dívčí prsa, což mělo za následek obecné mínění, že žádná nemám, pánské účesy, kvůli nimž jsem v těch správných letech nepoznala kouzlo nočního rozplétání copu, strach z pošlapané trávy a celkově všechny nepříjemnosti, které mi dělala, aniž si uvědomovala jejich dosah.

Dnes se mi teta přiznává, jak je jí líto, že se i ve druhém manželství přehnaně starala o technické věci života a že mi ze strachu o mé oči nedovolila číst tolik, kolik jsem chtěla, protože ve stáří jí konečně došlo, že já chápu jen věci popsané v knihách. Pochopila to v tu chvíli, když jsem jí začala dovolovat, aby naše čím dál tím kratší setkání v úplnosti využila k vyprávění starých příběhů o jednom městě a jedné ulici ze svého mládí, do které se podle všeho už nikdy nebude moci vrátit. Zatímco jsem ji poslouchala, nezdálo se, že jsem se všechna ta léta soustředila na její vyprávění mnohem víc, než se jí tehdy zdálo. Když jsem tetě k sedmdesátým prvním narozeninám v roce 1995 darovala knihu, jejíž název obsahuje jen jedno podstatné jméno - název ulice, z níž pochází její lustr - věděla, že mé porozumění je výsledkem psaného textu a nikoliv jejích několikaletých mluvních cvičení na téma vzpomínky.

Strýc by se určitě podivil, že teta navzdory důležitým povinnostem, jež stále ještě plní, poprvé konečně přečetla jednu knihu až do konce. Neschvaloval by, že se ta, která vždy zvládala skrývat své pocity, po četbě hořce rozplakala. Jenom by věřil, že po celou dobu svítil její lustr a pravděpodobně by stejně jako já pochopil, odkud jeho žena léta čerpala energii ke svým *malířským*, *kuchařským*, *krejčířským*, *kadeřnickým*, *zahradnickým* a mnohým dalším pracím. To zjištění by ho určitě bolelo. Musel by se smířit s faktem, že město, v němž žila předtím, bylo městem jejího osudu a dvůr v Šapudlu byl pro ni hezčí než všechny její květinové záhony v Mederovaci. To pro mě bylo velmi užitečné, obzvláště když jsem se po zjištění, odkud lustr pochází, s onou stropní ozdobou usmířila. Od té doby jenom tuším, že se jednoho dne tetin lustr přeci jen přestěhuje.

Jsem šťastná, když si v noci na svém polštáři, jenž chrání má největší tajemství lépe než já sama, představuji, jak mi lustr pozdního podzimního večera osvětluje vlastní pracovnu v jednom bytě na centrálním náměstí v bývalé pevnosti v Osijeku. Světlo nezhasínám, ani když jdu do kuchyně zkontrolovat, jestli je gibanica se sýrem na černém cínovém *plechu* už hotová. A mou malou neteř, bratrovu dceru Anđelu, která z vyprávění svého otce ví, že je její nejstarší teta sice talentovaná, ale trochu divná, štvou má vyprávění o procházkách podél Drávy v mládí. Nějak je jí milejší, když vysvětluji, proč jsem se jako zralý člověk vrátila do města, po němž jsem toužila celou dobu, kdy jsem v něm nepobývala. Díky znalosti podobné rodinné situace mi je jasné, že se malá po většinu času nudí a netrpělivě čeká na svou kamarádku Iris, aby co nejdříve šly na procházku po Promenádě, já přesto předpokládám, že ona v mých příbězích rozpozná štěstí, které jsem já v příbězích své tety rozpoznat nikdy nedokázala, a že se mě při loučení nezeptá, proč ten lustr v pracovně svítí, i když je pořád ještě dobře vidět.